

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

*«Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы.
Серия «Начальная школа и физическая культура»
№ 4 (26), 2010г.*

ХАБАРШЫ

**«Бастауыш мектеп және дене
мәдениеті» сериясы
№ 4 (27), 2010**

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі - жылына 4 нөмір

Бас редактор
п.гыл.д., проф.
К.И.АДАМБЕКОВ

Редакция алқасы:
п.гыл.д., проф.
Р.К.Бекмағамбетова
(жауапты хатшы),
п.гыл.д., проф. А.Н.Ильясова,
психол.гыл.д., проф. Р.Б.Каримова,
п.гыл.д., проф. С.И.Қасымбекова,
п.гыл.к., доц. А.Ж.Тастанов,
профессор В.И.Варюшин,
п.гыл.к., проф. М.И.Адамбеков,
п.гыл.д., проф. А.К.Караков

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2010

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген № 10106-Ж

Басуға 06.12.2010 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 14,9 е.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 411.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
өндірістік-жарнама бөлімінің баспаханасы

Шукан В.И. Современная система подготовки тренерских кадров по футболу в Республике Беларусь.....	3
Ильясова А.Н., Атабекова Б.Б. Ә.Сытдыков және Қазақстан педагогика тарихының дамуы жөнінде.....	5
Абдреймова К.А., Атабекова Б.Б. Қазақстан педагогика ғылымының дамуы жөніндегі Төлеген Тәжібасвтың көзқарастары.....	8
Каримова Р.Б., Казахбаева Г.И. Роль самопознания в формировании самооценки спортсменов.....	10
Адамбеков Е.К. Оптимизация тренировочных нагрузок при развитии специальных двигательных качеств юных футболистов	12
Нарикбаева Л.М., Бирина И.В. Результаты диагностики социального интеллекта у будущих педагогов – психологов....	17
Қыяқбаева Ұ.Қ. Оқытудың кредиттік жүйесінде студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру.....	21
Қыдырбаева А.А. Умственнос развитие детей дошкольного возраста в процессе формирования математических представлений.....	26
Сарсекеев Г.М. Диагностика координационных способностей акробатов.....	29
Сарсекеев Г.М. Двигательные тесты и их добротность для оценки координационных способностей акробатов.....	32
Джакубақынов Б.Б., Ештаева Н.А. Методические основы чтения лекции проблемно-ориентированным методом.....	38
Абдыкадыров А.О., Омарова Г.Ж. Бастауыш сынып оқушыларын ұлттық қолөнерге баулу	42
Ирралина М.М. Оздоровительная направленность как важнейший принцип системы физической культуры	45
Бисекенова А.К. Воспитание правильной осанки.....	47
Шалданова Л.Ж., Юсупова Ш.К. Применение игры на занятиях по развитию речи в дошкольных учреждениях.....	49
Мамиева Б.О. І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы суреткерлік шеберлік.....	53
Мамиева Б.О. Асан Қайғы туралы аңыздардағы жерге сын айту немесе баға беру мотиві	57
Мамиева Б.О. Асан Қайғы туралы аңыздар желісіндегі жер-су атаулары.....	60
Мамиева Б.О. Асан Қайғы шығармаларының көркемдік ерекшеліктері.....	63
Ахинжанов К.Д., Казахбаева Г.И. Оқушының жеке тұлғасының психологиялық мінездемесін анықтайтын бағдаркесте	66
Қозыбаев Ж.О. Жастарға рухани тәрбие берудің кейбір мәселелері.....	72
Мақсұтов Б.М., Сайдақов Е.М. Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі сабағында қалыптастырудың үлгісі.....	74

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

**Серия «Начальная школа
и физическая культура»
№ 4 (27), 2010**

Выходит с 2001 года.
Периодичность - 4 номера в год

Главный редактор
д.п.н., профессор
К.И.АДАМБЕКОВ

Редакционная коллегия:
д.п.н., проф. Р.К.Бекмагамбетова
(ответ. секретарь),
д.п.н., проф. А.Н.Ильсова,
д.психол.н., проф. Р.Б.Каримова,
д.п.н., проф. С.И.Касымбекова,
к.п.н., доц. А.Ж.Тастанов,
профессор В.И.Варюшин,
к.п.н., проф. М.И.Адамбеков,
д.п.н., проф. А.К.Караков

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2010

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. № 10106-Ж

Подписано в печать 06.12.2010.
Формат 60x84 1/8.
Объем 14,9 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 411.

050010, г.Алматы,
пр.Достык, 13. КазНПУ им.Абая

Типография производственно-рекламного
отдела Казахского национального
педагогического
университета имени Абая

Смаилова Б.Ө. Патриоттық тәрбие – ұлт тағдырының өзегі...	76
Бекмухамбетов Е.Б. Методы и средства физической подготовки допризывного возраста.....	79
Долженко Г. П. Некоторые вопросы формирования педагогических условий героико-патриотического воспитания в свете новых технологий.....	81
Банмишев С.Б. Целенаправленное развитие баскетбола в Казахстане.....	85
Бекмагамбетова Р.К. Социально-педагогические основы организации учебных заведений по подготовке учительских кадров для начальной школы в Казахстане (1917-1920 гг.).....	87
Михалева М.А., Тотанова А.С. Самостоятельная и исследовательская работа студента как предпосылка к самообразованию.....	90
Рахимова К. Компетентностный подход в образовании.....	93
Сыздыкова С.Ж. Социальная востребованность профессии по адаптивной физической культуре.....	95
Сыздыкова С.Ж. Приоритетные направления развития адаптивной физической культуры.....	98
Руда Зайкенова Қ.Жұмаділов шығармаларындағы ұлт тағдыры және көркемдік таным.....	100
Бегайдарова Р.Н. Инновационные технологии как средство повышения эффективности познавательной деятельности студентов.....	103

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2008 жылғы 27 ақпандағы №3) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (№ 3 от 27 февраля 2008 г.) Вестник КазНПУ им.Абая, серия «Начальная школа и физическая культура» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Печатается методом прямого репродуцирования

СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ ТРЕНЕРСКИХ КАДРОВ ПО ФУТБОЛУ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В.И. Шукан –

к.п.н., профессор, зав.кафедрой футбола и хоккея Белорусского Государственного университета физической культуры

Со времен, когда Белорусская федерация футбола стала членом ФИФА и УЕФА (1992г.), этот вид спорта в стране добился определенных успехов. Особенно это заметно в последние 3-4 года. Сборная молодежная команда в 2009г. была одной из 8-ми участниц финала чемпионата Европы, в этом году в играх плей-офф она борется за это право с командой Италии. Юношеские команды стабильно выходят во 2-ой этап чемпионатов Европы. Лидер белорусского футбола – команда БАТЭ в сезоне 2008/2009 г.г. была участницей группового турнира лиги чемпионов УЕФА, а в этом году команда вполне успешно выступает в групповом турнире лиги Европы. Сборная национальная команда после победы в игре квалификационного турнира чемпионата Европы 2012г. над командой Франции (1:0) и ничьей с командой Румынии (0:0) в рейтинге ФИФА впервые вошла в число 50-ти. (1,2,3)

Эти результаты явились итогом первых этапов реализации системы подготовки футболистов в Белоруссии. Основными ее составляющими являются:

- 1.Функционирование института сборных команд.
- 2.Многоуровневая подсистема соревнований.
- 3.Функционирование государственных специализированных детско-юношеских спортивных школ.
- 4.Функционирование отделений футбола в государственных училищах олимпийского резерва.
- 5.Функционирование сектора молодежного футбола в профессиональных футбольных клубах.
- 6.Наличие подсистемы подготовки, переподготовки и повышения квалификации тренерских кадров.
- 7.Материально-техническое обеспечение.
- 8.Медико-биологическое и научно-методическое обеспечение подготовки футболистов.

В структуру института сборных команд входят:

- национальная команда, участвующая во всех официальных соревнованиях, проводимых ФИФА и УЕФА;

- молодежная команда U-21, участвующая в чемпионате Европы;
- молодежная команда U-20, которая ведет подготовку к участию в чемпионате Европы;
- юношеские команды U-19 и U-17, участвующие в чемпионате Европы;
- юношеские команды U-18 и U-16, которые ведут подготовку к участию в чемпионате Европы.

Кроме сборной национальной команды, все другие возглавляются отечественными тренерами, имеющими наивысшие уровни тренерского образования, принятыми в стране.

Финансовое обеспечение подготовки и участия в соревнованиях возможно, в основном, на Белорусскую федерацию футбола (БФФ) и частично на Министерство спорта и туризма Республики Беларусь.

Подсистема соревнований включает:

- чемпионат Беларуси среди профессиональных команд высшей лиги (12 команд);
- чемпионат Беларуси среди дублирующих составов команд высшей лиги (по сути, это чемпионат среди молодежных команд);
- чемпионат Беларуси среди профессиональных команд 1-й лиги (16 команд);
- чемпионат Беларуси среди команд 2-й лиги (18 команд, которые могут быть как профессиональными, там и любительскими);
- первенства областных регионов (16-20 команд в каждом из семи регионов);
- юношеские первенства (U-17, U-16, U-15, U-14) среди команд футбольных клубов высшей лиги;
- юношеские первенства (U-17 и U-16) среди команд футбольных клубов 1-й лиги;
- массовые соревнования, проводимые на уровне областных регионов, городов и районов Беларуси.

Функционирование государственных специализированных детско-юношеских спортивных школ (СДЮСШОР; всего 12) и детско-юношеских спортивных школ (более 50-ти) осуществляется областными, городскими и районными управлениями (отделами) по физической культуре, спорту и туризму, которые подчиняются министерству спорта и туризма Республики Беларусь. Небольшое количество спортивных школ осталось в ведении Министерства образования Республики Беларусь и профсоюзных организаций.

Практически полностью сохранились в стране училища олимпийского резерва, головное из которых – Республиканское государственное училище олимпийского резерва (РГУОР). В структуре каждого училища (РГУОР и сети региональных) функционируют отделения футбола. Финансирование

училищ осуществляется Министерством спорта и туризма Республики Беларусь и областными управлениями.

Сектор молодежного футбола представлен четырьмя командами в клубах высшей лиги (U-17, U-16, U-15, U-14) и двумя командами в клубах 1-й лиги (U-17 и U-16). Соревнования проводятся для каждой возрастной группы по круговой системе (команды разделены на 2 подгруппы по территориальному признаку). В соревнованиях могут принимать участие и команды государственных детско-юношеских спортивных школ, а также училищ олимпийского резерва. Юные футболисты получают хорошую игровую практику, участвуя в 30-40 официальных играх. Эти соревнования являются одновременно основной формой отбора и комплектования юношеских сборных команд. Финансирование соревнований осуществляется за счет заявочных взносов высшей, 1-й и 2-й лиг для участия в чемпионате страны, командировочные расходы берут на себя футбольные клубы и спортивные школы. Организационно-методическое руководство этими соревнованиями осуществляют отдел детско-юношеского футбола, управление по проведению соревнований, отдел судейства и инспектирования БФФ. (4)

Чрезвычайно важное значение в системе подготовки футболистов придается кадровому обеспечению. Базовое тренерское образование осуществляется на кафедре футбола Белорусского государственного университета (БГУФК). В структуре БГУФКа функционирует институт повышения квалификации и переподготовки кадров (ИПК БГУФК). Специалисты, которые имеют высшее физкультурное образование, но не проходившие специализацию «футбол» (в основном это выпускники факультетов физического воспитания университетов, получившие в результате обучения квалификацию «преподаватель физического воспитания»), могут пройти 2-х годичную переподготовку в ИПК и получить диплом тренера по футболу. В этом же институте проходят повышены квалификации (месячный курс в объеме 100 час) тренеры, работающие в государственных спортивных школах, преподаватели ВУЗов, занимающиеся студенческим футболом и другие специалисты.

Наконец на «вершине» образования тренеров находятся курсы, которые проводит Белорусская федерация футбола в соответствии с Европейской тренерской конвенцией УЕФА. В настоящее время БФФ аккредитована на проведение курсов категории «В» и «А» и проводит подготовительную работу для проведения 1 курса категории «Pro». В этом отношении Беларусь отстает от Казахстана, федерация футбола которого аккредитована для проведения курсов всех категорий.

Головными организациями по научно-методическому и медико-биологическому обеспечению являются научно-исследовательский институт физической культуры и спорта Республики Беларусь (НИИФИС РБ) и Центр спортивной медицины Республики Беларусь, которые подведомственны Министерству спорта и туризма. Научно-методическое обеспечение в футбольных командах еще не достигло требуемого уровня, однако многие тренеры в работе широко используют компьютерную технику, мониторы сердечного ритма, аппаратуру для тестирования уровня подготовленности футболистов. Комплексных научных групп (КНГ) в командах практически нет, но некоторые команды высшей лиги имеют тренеров по научно-методической работе.

Фундаментом для реализации системы подготовки футболистов является материально-техническое обеспечение. За последние 10 лет в этом отношении сделано многое. Посторен футбольный манеж в г.Минске, такие же манежи планируются построить во всех 5-ти областных центрах. Реконструированы все стадионы, на которых проводят игры чемпиона страны клубы высшей, 1-й и частично 2-й лиг. Оборудованы 10 полей с искусственным покрытием и более 50-ти площадок с таким покрытием. Однако в целом имеющаяся материальная база еще далеко не в полной мере обеспечивает потребности соревновательного и особенно тренировочного процесса. Практически ни один футбольный клуб не имеет собственной тренировочной базы, спортивные школы обеспечены нормальными условиями для проведения тренировочного процесса не более чем на 50%.

К негативным аспектам следует также отнести низкую зарплату тренеров детско-юношеского футбола, слишком большой объем их нагрузки (особенно для тренеров, работающих с группами начальной подготовки), неэффективный контроль (а иногда полное его отсутствие) за работой тренеров со стороны администрации спортивных школ.

В заключение можно отметить, что наблюдается тенденция повышения уровня футбола в Беларуси. Однако для выхода на уровень лучших национальных и клубных команд Европы необходима дальнейшая системная работа по подготовке футболистов высокого уровня.

1. Отчет БФФ за 2009г. - Минск: ФФБ, 2009. - 35с.
2. Шукан В.И. Итоги научно-исследовательской работы кафедры футбола и хоккея. - Минск: БГУФК. Из отчета кафедры на Совете университета, 2009. - 25с.
3. Лукин Ю.Г. История становления федерации футбола Белоруссии. - Минск: БГУФК, 2008. - 15с.

Түйін

Бұл мақалада белорусияның футболының қазіргі заманда даму жолдары көрсетілген.

Резюме

В статье представлены материалы о современном состоянии развития белорусского футбола.

УДК: 37.013. (091) (574)

Ә.СЫТДЫҚОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫНЫҢ ДАМУЫ ЖӨНІНДЕ

А.Н. Ильясова -

педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ

Б.Б. Атабекова -

«Дене мәдениеті теориясы мен әдістемесі» кафедрасының оқытушысы

Қазақ ағартушылары Ы.Алтынсариннің, А.Құнанбаевтың және басқа да тұлғалардың педагогикалық мұраларын зерттеуге көптеген қазақстандық педагогтар көңіл аударды.

Солардың бірі, белгілі ғалым-педагог Ә.Сытдықов – Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеяларын терең және жан-жақты зерттеген ғалым. 1949 жылы Ә.Сытдықов орыс және қазақ тілдерінде «Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі» деген монографиясы жарық көрді, бұл 1969 жылы екінші рет толықтырылып басылып шығарылды. Аталған еңбек Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеяларын толықанды бейнелейтін тұңғыш монография еді. Оның жариялануы Қазақстан педагогикалық ой-пікірдің дамуына үлкен үлес қосты.

Қазақ халқының ұлы перзенті, ХІХ ғасырдың екінші жартысында өмір сүрген аса көрнекті педагог, халық игілігі үшін жан аямай еңбек етудің үлгісін көрсеткен Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарасын зерттей келе Ә.Сытдықов мәселені мынадай реттілікте баяндайды:

Ы.Алтынсаринге дейінгі қазақ өлкесіндегі халық ағарту ісінің жайы;

ХХ ғасырдың 60 жылдарындағы педагогикалық қозғалыс және оның Ы.Алтынсаринге әсері;

Ы.Алтынсарин - қазақ өлкесінде орыс-қазақ мектептерінің, тұңғыш халық мектептерінің негізін салушы;

Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары;

Ы.Алтынсарин мұғалімнің ролі туралы. Алтынсариннің методикалық көзқарастары;

Орыс-қазақ мектептерінің кейінгі халі;

Алтынсарин қызметінің маңызы [1].

Ә.Сытдықовтың еңбегінің мақсаты - ең алдымен Қазақстанның жұртшылығын Ы.Алтынсариннің педагогикалық көзқарастарымен таныстыру, революцияға дейінгі қазақ мектептерінің даму тарихындағы баға жетпес ескерткіш болып табылатын оның жекелеген еңбектеріне талдау жасау болатын. Осы еңбектің бірінші тарауында Ы.Алтынсаринге дейінгі қазақ өлкесіндегі халық ағарту ісінің қандай күйде болғандығы жөнінде айтылады. Сондай-ақ ол Ы.Алтынсарин өзі өмір сүрген дәуірді қазақ халқының көшпенділіктен отырықшылыққа, цивилизацияға өту дәуірі деп атағанын баяндайды. Ы.Алтынсарин халық ағарту жұмыстары мен оқу мәселелерін қалың бұқараның мүдделеріне сай шешуге тырысып отырған. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін ұлы ағартушы, мектептің негізгі мақсаттары мен міндеттерін көрсетіп бергендігін айтады. Ол мақсаттар мен міндеттер төмендегідей:

– мектеп діннің ешқандай ықпалында болмай, жаңа өмір үшін күресетін жаңа адамдарды тәрбиелеуі керек, халықтың орыс мәдениетін, ғылымын үйренудің, менгерудің бастапқы басқышы жалпы отандық орыс тілі болуға тиіс;

– қазақ халқы арасында жаңаша мәдениетте өмір сүрудің жаңа әдет-ғұрыптың, тәртіп пен тазалықтың, қолөнер мен өнердің үлгісі - мектеп болуға тиіс;

– мектеп зат пен құбылыс жөнінде, айналадағы өмір мен табиғат жөнінде дәл де анық ұғым беруге тиіс;

– ол үшін оқулықпен ғана шектелмей, әр тақырып ерекшелігіне қарай аспаптар, коллекциялар т.б. көрнекі құралдар арқылы түсіндірілген жөн;

– мектепте тәжірибе учаскесі, бақ, гүл алаңы болу керек;

– мектепте хат танытандар оқып, білімін көтеруге мүмкіндік беретін, ғылыми-көпшілік кітаптары бар кітапхана болу керек;

- мектеп халықтың нағыз мәдени ошағына айналуы қажет;
- оқу жұмысын ұйымдастыруда мектеп алдыңғы қатардағы орыс мектептерінің таңдаулы әдістерін пайдалана отырып, үлгілі мекеме болуды негізгі мақсат етуді және басқадан ең жақсы дәстүрді таңдап ала білуі керек;
- халықты мектептен аулақтандыратын, оған деген ықыласын жоятын жағымсыз іс-әрекеттен сақтандыра отырып, ең жақсы дәстүрді таңдап ала, оны өз тәжірибиесінде тиімді пайдалана білуі қажет, сөйтіп, мектеп жұмысын ұйымдастыруда жеңіл жолға қызықпай, іздене отырып, мектептің дала өлкесінің шамшырағы, мәдениеттің жарық жұлдызы болуын көздеу керек;
- қазақ мектептерінде тәжірибеде сыналған ең жақсы оқу кітаптары мен көмекші құралдарын пайдалану керек;
- оқыту процесінде ғылыми білім берудің жүйесі сақталуы қажет;
- мектеп жұмысының жемісті де нәтижелі болуы мұғалімге, тәрбиешіге байланысты. Оның педагогтық жұмысқа дайындық дәрежесі, өз ісіне сүйіспеншілігі, оны дұрыс жолға қоя білу – мектептегі оқу-тәрбие жұмысында шешуші роль атқаруға тиіс;
- мектепті ұйымдастыру – халық ісі;
- үкімет мектеп ашуға рұқсат етіп, оның оқу-тәрбие жұмысына кедергі жасамауы қажет, сонда одан тіпті қаржы да сұрамас едік;
- мектеп ер балаларды ғана емес қыз балаларды да оқытуы керек [1,14-бет].

Ұлы ағартушы еңбек жолында кездескен кедергілерді жоя, қиындықтарды жеңе отырып, мектептердің ашылуына, олардың нығаюына қолы жеткізген. Ы.Алтынсариннің ашқан мектептегі шәкірттерін біліммен қаруландырып, өз айналасындағы дүние туралы ғылыми түсінік беріп отырғандығын баяндайтын еңбегі осы күнге дейін өзінің бағалылығын жоғалқан жоқ. Еңбекті педагогикалық білім беретін жоғары оқу орындарының кітапхана сөрелерінен студенттер мен оқытушы қауым оқып пайдалануда.

Ы.Алтынсарин Торғай облысында халық мектептері инспекторы болып жүргенде, өзі көрсеткен осы міндеттерді жүзеге асыруды негізгі мақсат етіп, өзінің ағартушылық қызметінде осы айтылғандарды жүзеге асыру жолында аянбай еңбек еткені жөнінде де Ә.Сытдықов еңбегінде егжей-тегжейлі баяндалған.

Ә.Сытдықов өзінің кітабында педагогикалық білім жөніндегі Қазақстандағы тұңғыш мұғалімдер мектебі 1883 жылы Орск қаласында ашылғанын жазады. Бұл мектептің директорлығына Ы.Алтынсарин белгіленген. Ол өзінің бір хатында осы жұмысқа баруды қалайтынын, оны мектеп инспекторының қызметінен артық көретінін жазған. Орск мұғалімдер мектебі кейін Орынбор қаласына көшіріледі.

1902 жылы Семейде оқытушылар семинариясы ашылған. Өлке мектептері үшін бірен-саран мұғалімдер кадрларын Ташкент пен Омбыдағы оқытушылар семинариясы дайындағаны айтылған. Кейінірек семинариялар Орал, Ақтөбе, Ақмола, Верный қаларында ашылғаны көрсетілген. 1911 жылы Омбыда ашылған мұғалімдер институты бүкіл Батыс Сібір және Қазақстанның шығыс облыстарын қамтамасыз еткен. Ескі оқытушылар семинарларын жыл сайын ондаған адам ғана бітірген, олардың ішінде қазақтар аз болған, сондықтан мұғалімдік қызметті әдетте мамандығы төмен, кездейсоқ адамдар атқарған. 1883 жылдан бастап, революцияға дейінгі дәуірде оқытушылар семинарияларын және педагогикалық курстарды бітірген қазақ мұғалімдерінің саны 300-ден аспаған. Оқытушылар семинарларын бітіріп шыққан орыс мұғалімдері бастауыш қазақ балаларымен үйренісіп, ел арасында құрметке бөленген екен. Осылай орыстан шыққан ондаған, жүздеген халық мұғалімі орасан зор қиыншылықтарға қарамастан, шалғай ауылдарда мұғалімдік қызметте қажырлы еңбек еткен. Осы мұғалімдердің көпшілігі мектеп жұмыстарымен қатар халық арасында, әсіресе жастар арасында үлкен ағартушылық жұмыстар жүргізіп, әртүрлі жолдармен олардың саяси сана сезімін оятуға тырысқандығын айта келе, Ә.Сытдықов төңкеріске дейінгі Қазақстанның халық ағарту ісі тарихында Ы.Алтынсариннің алатын орнын өте зор деп тұжырымдайды да, оның халық ағарту ісі мен қазақ әдебиетінің тарихындағы алатын орнын ерекше баяндайды. Халық алдымен Ы.Алтынсаринді тұңғыш халық мұғалімі, Қазақстандағы халық мектептерінің бірінші ұйымдастырушы және қазақ халқынан шыққан тұңғыш педагог-теоретик ретінде қадірлейді. Ол – қазақ балалары үшін ана тілінде құнды әңгімелер мен өлеңдер жазған, қазақ әдебиеті тарихында Абаймен қатар суреттелетін жазушы-суреткер. Оның шығармалары балаларға жақын және қызықты, олар күні бүгінге дейін ескірген жоқ. Ы.Алтынсариннің қазақ әдебиеті тарихындағы орны мен маңызын сипаттай келе, академик Қ.Жұмалиев пен жазушы С.Мұқанов кезінде Абай Құнанбаев пен Ы.Алтынсарин шығармаларындағы негізгі әдіс – реалистік әдіс екендігін, олар еңбекші-бұқараның ауыр жағдайын, сол кездегі қоғамдық теңсіздікті суреттеп, халық ағарту мәселесіне зор көңіл бөлгенін, олардың шығармаларының тақырыбы мен идеялық мазмұны қазақ халқының маңызды мәселелері мен мүддесіне арналғанын, ол қазақ халқының тарихында тұңғыш демократ-ағартушы болғандығын айтты [1,22-бет].

Ы.Алтынсарин қазақ өмірінің артта қалушылық жақтарын ызамен әшкерелей отырып, зорлық-зомбылық, езгі мен әділетсіздікті айқын көрсетті, өз халқының игілігі үшін қажымай еңбек етіп, оның

дарындылығын, мәдениетке қабілеттілігін дәлелдеді. Сондай-ақ қарапайым халықтардың бишаралық халге түскен балаларын ескере отырып, сонымен бірге билеуші топтардың тұрмысы мен әдет-ғұрпының жарамсыз жақтарын да көрсете білді.

Ы.Алтынсариннің тарих, этнография, өлкетануда да маңызы өте зор болған. Көрнекті кеңес педагог-профессорлар Е.Н.Мединский, Н.А.Константинов, педагогика ғылымының докторы А.Ф.Эфиров өз еңбектерінде Ы.Алтынсариннің атқарған рөлі мен сіңірген еңбегінің маңызына тиісті баға берген. Мысалы, Е.Н.Мединский: «Педагогика тарихы» кітабында былай деп жазған: «Ы.Алтынсарин қазақ мектептерінің инспекторы ретінде өз халқы үшін бастауыш училищелердің ашылуына себепші болды, бұл мектептерде Ушинский ұсынған прогресшіл оқыту методтарын орнатып, осы мектептер үшін бірқатар оқулықтар жазды. Онда: Ы.Алтынсариннің қоғамдық-педагогикалық қызметіндегі ағартушылық белгілері - оның өмір бойы өз халқына аз да болса пайдасын тигізуге тырысып, сол үшін қажымай жүргізген күресі, тілдің, әдебиеттің, ғылым мен ағарту жұмысының өмірге қажетті мәселелерін шешудің «баламасын жасауы» Ы.Алтынсарин - өз заманымыздағы алдыңғы қатарлы адамдармен бір сапта тұруға лайықты, нағыз еңбеккер ғалым» [2]. Ы.Алтынсарин қазақ халқының алдағы тағдырын, мәдениетін, бүкіл болашағын ұлы орыс халқының тарихымен, мәдениетімен байланыстырды, орыс халқымен достықты жоғары бағалап, орыс революционер-демократтарының, озаг орыс педагогтары және ғылым мен әдебиет қайраткерлерінің идеяларын насихаттай білді. Сондай-ақ Ы.Алтынсариннің ағартушылық қызметінен Россияның ұлы революционер-демократтары - Белинский, Добролюбов, Чернышевскийдің идеяларын көруге болады.

Ыбырай мен Абайдың халық ағарту жүйесі, еңбек және адамгершілік тәрбиесі, орыс тілін оқып үйрену жөніндегі ойлары және басқа идеялары бүгінгі таңда да халық ағарту қайраткерлерінің назарын аударарлықтай деп, Ә.Сытдықов, Алтынсариннің мұғалімнің рөлі туралы пікірін де толық қамтыған. Ол қазақ мектептері үшін мұғалімнің рөлі мен оны дайындау мәселесіне орасан зор көңіл бөлгенін, Ы.Алтынсариннің халық училищелерінің инспекторы болған кезінде өзін мұғалімнің ағасы, досы деп санап, оларды жұмысқа жұмылдыра білгені толық қамтылған.

Ә.Сытдықов мұғалімнің оқыту әдісіне Ы.Алтынсариннің үлкен мән бергенін айта келіп, Ы.Алтынсариннің пікірінше, педагогикалық жұмыстағы ең шешуші нәрсе: мұғалімнің жақсы оқыту әдістерін тауып, балалармен дұрыс сөйлесе білуінде, сөйтіп, қазақ мектептеріне байланысты дидактикалық міндеттерді қоя білуі және оны орындау саласында үлкен табысқа жеткені айтылады. Сондай-ақ мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасы, оқушылардың қалай оқу керектігі жөнінде Ыбырайдың өз заманында методикалық жақтан терең және жан-жақты екендігін толық көрсеткен. Ы.Алтынсарин мұғалімдерге оқыту әдістері балаларды мектепке сабаққа, жүре-бара ғылымға, өз бетімен білім алуға құмарландыратын жол екендігін түсіндіре білген. Сабаққа балалардың ойлау қабілетін арттыратын жаттығулар қажет деген.

Сонымен Ә.Сытдықовтың Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі туралы жазған бұл еңбегі халық ағарту қызметкерлері мен мұғалімдер жұртшылығының қолынан түсірмей оқитын кітабы екеніне сеніміміз күшті.

1 Мадин И.Б. Қазақстанда Совет дәуіріндегі педагогикалық ой-пікірдің дамуы. – Алматы: Мектеп, 1979.

2. Мединский Е. История педагогики. – М.: Учпедгиз, 1947. – С.408-456.

3. Ильясова А.Н. История становления и развития педагогической науки Казахстана (1917-1988). – Алма – Ата, 1989.

Резюме

В статье рассматривается педагогические взгляды и роль казахстанского педагога Ы. Алтынсарина в развитии казахстанской педагогической науки.

Summary

In article it considered the pedagogical views and role of the famous Kazakh pedagogic I.Altynsarina in development Kazakhstan s pedagogical science.

УДК: 37.013. (091) (574)

ҚАЗАҚСТАН ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ ДАМУЫ ЖӨНІНДЕГІ ТӨЛЕГЕН ТӘЖІБАЕВТЫҢ КӨЗҚАРАСТАРЫ

К.А. Абдреймова -

педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы ҚазҰПУ аға оқытушысы

Б.Б. Атабекова -

«Дене мәдениеті теориясы мен әдістемесі» кафедрасының оқытушысы

Қазақ ССР Ғылым академиясының академигі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Төлеген Тәжібайұлы Тәжібаев 1931 жылы жоғары дәрежелі педагог мамандарды даярлайтын Мәскеудегі Н.К.Крупская атындағы коммунистік тәрбие академиясына оқуға түседі. Академияны үздік дипломмен аяқтаған соң, оның жанындағы аспирантурада оқиды. 1939 жылы Т.Тәжібаев «К.Д.Ушинский Россияда педагогикалық психологияға негіз салушы» деген тақырыпта педагогика ғылымдарының кандидаты атағына диссертация қорғайды. 1939-1940 жылдары ол Қазақстанның бірінші жоғары оқу орны Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының педагогика және психология кафедрасының меңгерушісі болып қызмет атқарады. Студенттерге психологиядан лекция оқып, «Халық мұғалімі» журналына психологияның теориялық мәселелері жөнінде ғылыми мақалаларын жариялап отырды. Осы жылдары институт директорының оқу жұмысы жөніндегі орынбасары болып істеді. Т.Тәжібаев халық ағарту саласында ірі ұйымдастырушы, өте жетік маман болды. 1940 жылы ол қазақ ССР Халық ағарту Комиссариатының бірінші орынбасары, ал кейінірек - Қазақ ССР Халық ағарту комиссары қызметіне жоғарылатылды. 1941-1944 жылдары Т.Тәжібаев Қазақ ССР Халық Комиссарлары Кеңесі төрағасының орынбасары болып жұмыс істеді. Мұнан кейін ол Қазақтың С.М.Киров атындағы мемлекеттік университетінің ректоры қызметін атқарды. Осы жылдары ол бұл жауапты қызметімен бірге Қазақ ССР Сыртқы істер министрі болып тағайындалды. 1954 жылдың қазан айында Т.Тәжібаев Қазақ ССР Министрлер Кеңесі төрағасының орынбасары қызметіне қайтадан тағайындалады да, 1957 жылы дипломаттық қызметке ауысып, Үндістандағы ССРСР елшілігінің кеңесші өкілі болды. Ол 1961 жылдан бастап өмірінің ақырына дейін Қазақ мемлекеттік университетінің педагогика және психология кафедрасының профессоры, кафедра меңгерушісі қызметін атқарды.

Т.Тәжібаев қоғамдық, мемлекеттік және дипломатиялық қызметтер атқарумен қатар ғылыми-зерттеу жұмыстармен де шұғылданды. Ғылымның психология саласындағы ғылыми еңбектерін және Қазақ мемлекеттік университетіндегі оқу-тәрбие, ғылыми жұмыстарын ескеріп, 1949 жылы оған профессор ғылыми атағы берілді. 1954 жылы Т.Тәжібаев Қазақ ССР Ғылым академиясының академигі болып сайланды. Ал 1962 жылы ол педагогика ғылымдарының докторы деген ғылыми дәрежеге диссертация қорғайды.

1948 жылы Т.Тәжібаевтың «К.Д.Ушинскийдің психологиясы және педагогикалық психология» деген еңбегі кітап болып басылып шықты. Кітап алғы сөз, төрт тарау және қорытындыдан тұрады:

Кітаптың бірінші тарауында 60 жылдардағы саяси-әлеуметтік көзқарас, крестьян реформасына байланысты К.Д.Ушинскийдің халық ағарту жұмысына реформа жасау туралы әрекеті, оны реакцияшылардың қуғынға салуы және демократ-педагог - К.Д.Ушинскийдің саяси әлеуметтік көзқарастары қамтылады.

Ал, екінші тарауында К.Д.Ушинскийдің философиялық көзқарасына талдау жасалады. Бұл әлеуметтік педагогикалық қызметінің алғашқы кезеңдерін әңгімелейді.

Үшінші тарауында К.Д.Ушинскийдің психологиялық жүйесі көрсетілген. Психология және басқа ғылым, психологияның әдістері, психологиялық құбылысының дене құбылысымен қатысы, сана құбылысы және қызметі; түйсіну, зейін, ес, ой немесе ақыл процесі, сөйлеу мен сөз қабілеті; эмоция немесе сезім, сезім және сезе білу, талап, жан-тән, ақылы-жүрек, жан - ақыл, ерік, темперамент және мінез; рухани құбылыс, сөз қабілеті, эстетикалық сезім, адамгершілік, құлық, жетілуге талаптану, ғылым және дін туралы кеңінен сөз болады.

Төртінші тарауда К.Д.Ушинскийдің педагогикасы мен психологиясы баяндалады (К.Д.Ушинский педагогикалық психологияға негіз салушы, оқыту және дамыту мәселелері, тәрбие мен оқудың бірлігі.) Мұнда ақыл еңбегі мен ақыл білімі - ой еңбегі және білім, тәлім - тәрбие үрдісіндегі психологиялық қызметтің маңызы, оқытудағы көрнекіліктің маңызы және бірінші рет сауат ашуға үйрету туралы айтылады.

Т.Тәжібаев «К.Д.Ушинскийдің саяси-әлеуметтік көзқарасы» деген мақаласын 1940 жылы Абай атындағы Қазақ педагогика институтының ғылыми жазбаларында бастырады. Бұл бағалы еңбектің басылып жарыққа шығуы республикамыздағы сол кездегі педагогикалық ой-пікірдің дамуына үлкен ықпалын тигізді. Қолжазба ретінде басылған жинақ университет кітапханасында осы күнге дейін сақталған. Кейінірек, Т.Тәжібаев Қазақстанда педагогикалық ой-пікірдің даму мәселелерімен айналыса отырып, «Абай Құнабаевтың философиялық, психологиялық және педагогикалық көзқарасы», «Абай Құнабаев жастарды тәрбиелеу туралы», «XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы ағарту ісі

мен педагогикалық ойдың дамуы» деген еңбектер жазады. Бұл кітаптарда Абайдың негізгі педагогикалық және психологиялық мәселелерді материализмге жақын философиялық тұрғыдан қарастырғаны, жас ұрпақты тәрбиелеу және жан-жақты жетілдіру сияқты мәселеде Абайдың прогрессивтік - демократиялық педагогиканы байытқаны жөнінде айтылған. Қазақстанда халық ағарту ісінің көрнекті қайраткері Т.Тәжібаевтың «XIX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстанның мектебі мен ағарту ісі» деген тақырыпта қорғаған докторлық диссертациясы оның көпжылдық зерттеуінің жемісі болып табылады. Ол аса мол фактілер мен нақтылы материалды пайдалана отырып, Қазақстанның Ресейге қосылуының прогрессивтік рөлі болғанын дәлелдеді. Бұған дейін Қазақстанның Ресейге қосылуының тарихи және саяси экономикалық маңызы ғана көрсетіліп келсе, ал профессор Т.Тәжібаевтың кітабында оның халық ағарту, мәдениет саласындағы маңызы толық ашып көрсетілді. Кітаптың «Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірдің тарихына» яғни, Ш.Уалихановтың, Ы.Алтынсариннің, А.Құнанбаев роліне арналған тарауында жоғарыдағы ой-пікірлер одан гөрі айқынырақ суреттеп көрсеткен.

Т.Тәжібаев Қазақстанның жарты ғасырлық дәуірдегі ағарту ісі мен мектеп тарихын зор әлеуметтік-экономикалық даму тұрғысында кеңінен көрсетеді. Ол халық ағарту жүйесін белгілі бір ретпен баяндап, мектеп пен мұғалімдер саны жайлы нақты мәліметтер келтіреді. XIX ғасырдан екінші жартысындағы жалпы және кәсіптік-техникалық білім беру жайын қарастырады. Автор бұл еңбегінде Қазақстан территориясында алғаш құралған түрліше оқу орындарының - Омбыдағы «Азия мектебінің», Орынбор мен Омбыдағы кадет корпусының, Хан ордасындағы, Орынбор шекара комиссиясының жанындағы қазақ мектептерінің және т.б. жұмысына терең талдау жасайды. Автор Қазақстанның және оның жеке облыстары мен округтарының мектеп жүйесіне тән ерекшеліктерін көрсетеді, бірақ Қазақстандағы ағарту жүйесі жалпы Ресейлік мектеп жүйесінің құрамды бөлігі болып қала бергенін атап көрсетеді. Кітапта қазақ халқының орыс мәдениетін таныстыруда орыс-қазақ мектептерінің атқарған рөлі де сөз болады. Қазақстанның жеке облыстары мен оқу округтарына тән мектеп жүйесінің ерекшеліктерін көрсетуді Т.Тәжібаевтың зор еңбегі деп білу керек. Автор Астрахань губерниясына енген ішкі қазақ Бөкей ордасындағы мектептердің негізгі типтері екі кластық орыс-қазақ мектебі және бір кластық үкімет мектебі, ал ауылды жерде старшин мектептері болғанын анықтап, нақты дәлелдермен келтіреді. Орынбор губерниясына енген Торғай және Орал облыстарында қазақ халқының ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің идеясы бойынша құрылған ауыл мектептері, ал Ақмола және Семей облыстарында көбінесе мектеп-интенаттар болды. Жете зерттелмеген аса маңызды мәселе Қазақстан мектептерінде кәсіптік-техникалық білім беру және еңбекке үйрету ісінің туу тарихына ғалым, ғылыми еңбектер арнаулы тараумен көрсеткен.

Кәсіптік білім берудің түрлерін, яғни, мұғалімдер, фельдшерлер, қолөнершілер, ауылшаруашылық мамандарын даярлау жөнінде автордың жан-жақты зерттеуі – зерттеушілердің назарын аударалық жұмыс. Қазақстанда кәсіптік-техникалық білім берудің тууы, сондай-ақ мектептерде түрліше қолөнерге үйрету істерінің қазақ халқы үшін зор роль атқарғандығы жөнінде автор дұрыс қорытынды жасайды.

Автор пайдаланған көптеген архивтік материалдар белгісіз еді. Т.Тәжібаев бұрын зерттелмеген мәселелерге толығырақ тоқталады. Автор архивтік, статистикалық материалдар мен әдебиеттік түп нұсқаларды терең талдап дұрыс қорытынды шығара білген. Педагог-ғалым келешек ұрпаққа Қазақстан мектебінің тарихын зерттеу ісімен айналысқысы келгендер алдағы уақытта қай бағытта жұмыс істеуі қажет екенін көрсетеді.

Қорыта келгенде, педагогика тарихы мәселелерін шешу жолында, Қазақстандағы оқу-ағарту, білім беру салаларының қалыптасып дамуында ғалымның сіңірген еңбегі мол. Жазып қалдырған еңбектері, зерттеу жұмыстары педагогиканың өзекті тақырыптарына арналған. Педагогика ғылымы дамуы мен өркендеуіне айтарлықтай үлес қосқан профессор Т.Тәжібаевтың Қазақстандық педагогика ғылымының даму тарихында алатын орны ерекше.

1. Мадин И.Б. *Қазақстанда Совет дәуіріндегі педагогикалық ой-пікірдің дамуы.* – Алматы: Мектеп, 1979.

2. Ильясова А.Н. *История становления и развития педагогической науки Казахстана (1917-1988).* – Алматы, 1989.

3. Әбиев Ж. *Педагогика тарихы.* – Алматы, 2006.

4. Айтмамбетова Б., Ильясова А., Бозжанова К. және т.б. *Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі.* – Алматы, 1995.

Резюме

В статье рассматриваются педагогические взгляды и роль казахстанского педагога Т.Тажимаева в развитии Казахской педагогической науки

Summary

In article it considered the pedagogical views and role of the famous Kazakh pedagogic T.Tazhibaeva in development Kazakhstan's pedagogical science.

УДК: 796.015.3 (574)

РОЛЬ САМОПОЗНАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ САМООЦЕНКИ СПОРТСМЕНОВ.

Р.Б.Каримова –

д.психол.н., профессор, КазНПУ им. Абая,

Г.И.Казахбаева –

магистр факультета «Физической культуры и начальной военной подготовки»

Самооценка является важным свойством личности, поскольку играет роль регулятора деятельности, обеспечивая, тем самым, наилучшую ее адаптацию к постоянно меняющимся условиям жизни. Поскольку самооценка является компонентом Я-концепции личности, а так же самосознания человека (Берне Р., 1986; Кон И.С., 1978, 1981, 1983; Чеснокова И.И., 1977 и другие), самопознание может оказывать определённое влияние на формирование самооценки /1/.

Представления о человеке окружающих его людей влияют на его познание и понимание себя (Знаков В.В., Павлюченко Е.А., 2002). Поэтому самопознание может быть охарактеризовано как попытка человека воспринять и представить себя таким, каким он видится окружающим (Знаков В.В., 2002) /2/. Исходя из этого, можно говорить о том, что проблема самопознания тесно связана с процессами взаимосвязи субъекта с миром. Под самопознанием следует понимать сложный, многоуровневый процесс познания человеком самого себя на основе самовосприятия, самонаблюдения, самоанализа и самоосмысления (Чеснокова И.И., 1977). Кроме того, в качестве источника самопознания могут выступать непосредственные оценки, получаемые от других людей. По мнению В.В.Знакова, самопознание - это «познавательная репрезентация самого себя, то есть та часть знания личности, которая содержательно относится к себе как к единому целому или к какому-нибудь аспекту этого целого» (Знаков В.В., 2002, с.39) /2/. Следовательно, результатом самопознания является новое знание. Это новое знание о себе позволяет человеку развиваться, поэтому процесс самопознания связан с самосовершенствованием (Анисимова О.М., 1999). Таким образом, самопознание, с точки зрения отнесения его к одному из базовых видов психических явлений (процесс, состояние, свойство), является психическим процессом /3/.

Часто процесс самопознания называют рефлексией, однако это не совсем верно, хотя между этими понятиями очень много общего. Рефлексия, как и самопознание, связана с приобретением личностью новых знаний о себе самой, о ходе своей деятельности, психических состояниях, внутреннем мире, взаимодействии с другими людьми (Карпов А.В., Пономарёва В.В., 2000), служит соединению ориентации человека во внешнем и внутреннем мире (Марцинковская Т.Д., 2001) /5/. Однако, в отличие от самопознания, относящегося, как уже было сказано, к категории психических процессов, рефлексия является одновременно «и уникальным свойством, присущим лишь человеку, и состоянием осознания чего-либо, и процессом репрезентации психике своего собственного содержания» (Карпов А.В., 2003 с. 47) /4/.

Оба этих явления тесно связаны с интроспекцией, которая понимается, как один из методов самопознания, который заключается в наблюдении человека за собственными проявлениями - ощущениями, восприятием, мыслями и эмоциями. Иначе интроспекцию называют самонаблюдением. Таким образом, данное явление лежит в основе самопознания (Чеснокова И.И., 1977) или рефлексии /1/.

Многими авторами (Берне Р., 1986; Кон И.С., 1978, 1983; Сарджвеладзе Н.И., 1989 и другие) отмечается теснейшая связь познавательного (самопознание) и эмоционально-аффективного (самооценка) компонентов самосознания. Следовательно, весьма логично предположить, что самопознание оказывает влияние на самооценку личности. Самопознание, предоставляя человеку новую информацию о нём самом, не наделяет эти знания смыслом, «не иерархизирует их по ценностям» (Знаков В.В., Павлюченко Е.А., 2002, с. 34). Данные механизмы связаны скорее с самооценкой. Поэтому самопознание является основой для формирования самооценки личности /2/.

В современной психологии сложилось мнение, согласно которому высоко развитые способности к самопознанию считаются положительным свойством с точки зрения его воздействия на самосознание и самооценку. Однако существуют и другие мнения на этот счёт. Так, О.М. Анисимова (1999) считает, что позитивным является такая степень знания человеком себя, которая является наиболее оптимальной для эффективного функционирования личности. Глубокое осознание себя может быть травмирующим для психики (например, черт, которые человек считает отрицательными, социально неприемлемого или безнравственного поведения), нарушать её нормальную деятельность, вызывать снижение самооценки, быть причиной различного рода внутриличностных конфликтов и психических расстройств. Для избежания такой ситуации вступают в действие механизмы психологической защиты, которые препятствуют адекватному пониманию своих свойств и поступков /3/.

Самосознание представляет собой центральную инстанцию психики, которая организует, объединяет и регулирует духовную жизнь индивида. Самооценка является одним из важных аспектов самосознания личности, его аффективным компонентом и проявляется в оценивании личностью себя самой, своих психологических и физических качеств. Сущность самооценки определяется через обозначение её видов, характеристик, свойств, функций и механизмов и факторов формирования.

К видам самооценки относятся: адекватная и неадекватная; частная и обобщённая; актуальная («какой я здесь и теперь»), ретроспективная («каким я был в прошлом») и прогностическая («каким я буду»). Характеристиками самооценки являются её уровень, адекватность, дифференцированность, и оптимальность. Особенности самооценки, относительно других психических явлений, являются её субъективность и относительная устойчивость. Её функции - это управление и регуляция поведения и деятельности, а так же обеспечение наиболее лучшей ориентации в объективной и субъективной действительности. Существует два механизма формирования самооценки: «пассивный» и «активный». Первый начинает работать в онтогенезе раньше и заключается в восприятии и усвоении ребёнком внешних оценок, которыми награждают его родители, воспитатели и всё окружение. Второй проявляется позже, когда ребёнок всё чаще начинает самостоятельно и осознанно давать определённые оценки разным своим проявлениям, сравнивая себя с другими людьми, с отношением к нему, с теми нормами и идеалами, которые существуют в обществе. На процесс же формирования самооценки могут оказывать влияние разнообразные факторы, среди которых индивидуальные особенности личности и то, насколько важно для неё оцениваемое качество, конкретная ситуация, содержание деятельности и достигнутые в ней результаты, а так же социальные условия и другое /4/.

Ведущая деятельность человека имеет свою специфику и накладывает определённый, отпечаток на его личностные особенности. Учебная деятельность - процесс приобретения человеком умений, знаний и навыков, совершенствование и развитие своих способностей. Результатом учебной деятельности является научение - приобретение человеком новых психологических качеств и свойств. Спецификой спортивной деятельности заключается в ряде проявлений. Во-первых, основной её формой является спортивное соревнование. Во-вторых, предметом этой деятельности выступает человек, увлечённый спортом, и этот же человек (спортсмен) является ещё и объектом и субъектом спортивной деятельности. Кроме того, спортивная деятельность характеризуется необычными по длительности и интенсивности физическими и психическими напряжениями, что чревато эмоционально-волевыми перенапряжениями и угрозой здоровью. Спортивная деятельность расширяет адаптационные возможности человека. Продуктом и результатом этой деятельности является спортивное достижение. Специфика спортивной деятельности заключается также в её социальном характере. И, наконец, Спорт, по мнению многих авторов, - лучшая школа развития не только моторных, но и психических процессов, и разнообразных свойств личности от волевых до эмоциональных. Это справедливо и для такого проявления личности спортсмена, как самооценка.

Самооценка спортсменов имеет свои особенности. Среди них - высокий показатель уровня самооценки, который обладает определённой динамикой в связи с самоопределением личности в выбранной профессии. Но, несмотря на такую динамику, спортсмены в среднем имеют более высокую самооценку, чем люди, не занимающиеся спортом. Кроме того, для самооценки спортсменов характерна меньшая её дифференцированность и вариативность по сравнению с их сверстниками, не занимающимися спортом. Однако вариативность показателей самооценки с возрастом, видимо, меняется, поскольку у тренеров были обнаружены очень высокие коэффициенты вариации. Уровень самооценки спортсмена связан с его мастерством. У высококвалифицированных спортсменов самооценка достоверно выше. Самооценка спортсменов более интегрирована, чем у неспортсменов. Кроме того, чем выше спортивный разряд, тем более интегрированной оказывается самооценка. Уровень самооценки выше у юношей, а её интегрированность меньше у спортсменов мужского пола. Экспериментальных работ, в которых нашли бы отражение особенности адекватности самооценки спортсменов по сравнению с людьми, не занимающимися спортом, нет. Но именно степень адекватности, как уже упоминалось выше, может свидетельствовать об уровне адаптации личности.

Самооценка, как свойство личности очень тесно связана с различными характеристиками деятельности спортсмена. Личностная самооценка тренеров связана с различными аспектами их профессиональной удовлетворённости опосредовано, через профессиональную самооценку. Чем выше уровень последней, тем выше показатели удовлетворённости. В ряде исследований отмечена особая роль самооценки именно с точки зрения успешности и надёжности спортивной деятельности. Самооценка спортсменов связана со спортивной квалификацией, а именно, чем более квалифицирован спортсмен, тем выше уровень, интегрированность и меньше дифференцированность его самооценки. Однако, имеются данные говорящие о том, что чем выше спортивный стаж, тем ниже оценка спортсменами своего здоровья. Позитивной или оптимальной называет высокую, адекватную, средне дифференцированную самооценку, которая позволяет достигнуть наибольших результатов /5/. На основании изложенного

многими авторами выказывается предположение, что при таких характеристиках самооценки наиболее полноценно реализуется её функция регуляции деятельности. Однако данное утверждение нуждается в дополнительных доказательствах.

Самооценка связана со многими свойствами личности: эмоциональной сферой, интеллектуальными процессами и процессами целеполагания, волевой сферой, уверенностью в себе, тревожностью, уровнем притязаний, мотивационной сферой личности, её направленностью, ценностными ориентациями спортсмена.

Самопознание - это процесс приобретения личностью новых знаний о себе самой, о ходе своей деятельности, психических, состояниях, внутреннем мире, взаимодействии с другими людьми, который служит соединению ориентации человека во внешнем и внутреннем мире и результатом которого является новое знание. Это новое знание о себе позволяет человеку развиваться, поэтому процесс самопознания связан с самосовершенствованием.

В современной психологии сложилось мнение, согласно которому высоко развитые способности к самопознанию считаются положительным свойством с точки зрения его воздействия на самосознание и самооценку. Однако глубокое осознание себя может быть травмирующим для психики (например, черт, которые человек считает отрицательными, социально неприемлемого или безнравственного поведения), нарушать её нормальную деятельность, вызывать снижение самооценки, быть причиной различного рода внутриличностных конфликтов и психических расстройств.

1. Чеснокова И.М. Проблема самосознания в психологии / И.М. Чеснокова. - М.: Наука, 1977. -144 с.
2. Знаков В.В. Самопознание субъекта / В.В. Знаков, Е.А. Павлюченко // Психологический журнал. - 2002. - Т.23. - № 1. - С. 31 -41.
3. Анисимова О.М. Взаимосвязь адекватности самосознания и эффективности поведения / О.М. Анисимова // Ананьевские чтения: тезисы науч.-практ. конф. / под ред. А.А.Крылова - СПб., 1999. -С.17-18.
4. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика её диагностики / А.В. Карпов // Психологический журнал. - 2003. - Т. 24. -№5. -С. 45-57.
5. Марцинковская Т.Д. История психологии / Т.Д. Марцинковская. -М.: Academia, 2001. - С. 539-542

Түйін

Аталған мақалада авторлар спортмендердің өзін-өзі бағалауды қалыптастыруды және өзін-өзі танудың ролін айқындайды. Сонымен қатар, спортмендердің өзін-өзі бағалауының ерекшеліктері қарастырылған.

Summary

В данной статье авторы раскрыли роль самопознания в формировании самооценки спортсменов. В статье рассмотрены особенности характеристик самооценки спортсменов.

УДК 796.417.2:796.012.2

ОПТИМИЗАЦИЯ ТРЕНИРОВОЧНЫХ НАГРУЗОК ПРИ РАЗВИТИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ ДВИГАТЕЛЬНЫХ КАЧЕСТВ ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ

Е.К. Адамбеков –

к.п.н., доцент КазНПУ им.Абая

Одними из главных составляющих подготовленности юных футболистов 12-14 лет являются показатели уровня развития скоростно-силовых качеств и специальной выносливости. Вместе с тем, как показывают данные ряда исследований, юные футболисты значительно уступают в плане скоростно-силовой подготовленности представителям других видов спорта.

Важно акцентировать внимание на развитии скоростно-силовых качеств футболистов в среднем школьном возрасте, который является особенно благоприятным для улучшения физических качеств и становления технического мастерства [1, 3, 4]. В этот период происходят формирование и совершенствование основных систем жизнеобеспечения, активная морфологическая перестройка организма, интенсивно проходят процессы психического развития и адаптации к внешней среде физиологических систем, в едином комплексе развиваются нервная система и двигательный аппарат.

Уровень и темпы изменения двигательных качеств у детей различного биологического возраста неодинаковы, а имеющиеся в литературе сведения недостаточно полно отражают уровень скоростно-силовой подготовленности юных футболистов различного биологического возраста [2, 5]. Ввиду этого

оптимизация тренировочного процесса юных футболистов предполагает дальнейшее совершенствование методики развития скоростно-силовых качеств и специальной выносливости в плане выбора наиболее эффективных тренировочных средств именно с учетом особенностей индивидуального биологического развития подростков.

В настоящее время при организации учебно-тренировочных занятий сохраняется тенденция к увеличению объемов тренировочной работы, но практика показывает, что такое направление совершенствования тренировки во многих видах спорта исчерпало свои возможности. Большие объемы тренировочной работы входят в противоречие с другими компонентами нагрузки и отрицательно сказываются на эффективности подготовки спортсменов [8, 11].

Технические умения футболистов проявляются вместе с тактическим мышлением, физическими способностями и психологическими качествами. Комплексный метод тренировочных занятий предполагает требования, близкие к тем, что предъявляются к футболистам в игре [7].

Анализ показал, что в настоящее время в годичном цикле подготовки футболистов 12-14 лет объем учебно-тренировочных занятий и соревнований составляет 312 часов. Основной направленностью тренировочного процесса в этом возрасте является воспитание общей и специальной выносливости, чему уделяется 49,1% общего времени тренировочных занятий. Развитию скоростной выносливости отводится 7,8%, ловкости, гибкости и силы - 16,7%, скоростных качеств - 12,3%, скоростно-силовых качеств - 2,9% общего времени тренировочных занятий [7].

Вместе с тем упражнения скоростно-силового характера, подобранные применительно к избранной специализации с учетом биологического возраста, являются наиболее эффективным средством физической подготовки.

Таким образом, наблюдается расхождение между теоретико-методическими основами спортивной подготовки и практикой подготовки юных футболистов.

Скоростно-силовые качества генетически обусловлены, но могут развиваться в значительных пределах. В настоящее время используется два основных метода их развития: максимальных усилий и предельных повторных упражнений.

Метод максимальных усилий предполагает выполнение упражнений, близких к соревновательным, или сами соревновательные упражнения. Они выполняются с максимальным проявлением силы с небольшим числом повторений в серии (до 5-6 раз) и большими интервалами времени для восстановления между сериями. У подростков время отдыха варьируется в пределах 2-2,5 мин. За тренировку рекомендуется сделать 7-8 серий. Большее число повторений не имеет смысла, так как происходит нарушение координации движений ввиду локального утомления, вызванного снижением в рабочих мышцах креатинфосфата ниже критического уровня и накоплением молочной кислоты.

Достоинство метода максимальных усилий в том, что он обеспечивает ускорение синтеза сократительных белков (актина и миозина). Этот метод может использоваться для развития отдельных мышц, «заинтересованных» в выполнении конкретного движения.

Недостатком метода максимальных усилий является необходимость постоянного контроля за мощностью выполнения упражнения или содержанием молочной кислоты в крови и уровнем рН.

Метод предельных повторных упражнений предполагает использование сопротивления в пределах 45-55% от максимума изометрической силы. При этом сокращается кровоток через рабочие мышцы и развивается ложная гипоксия, приводящая к резкому снижению алактатных анаэробных резервов, заметно усиливается образование молочной кислоты. Происходит разрушение мышечных белков и накопление продуктов их распада. В период отдыха, когда усиливается кровоснабжение мышц, повышается доставка кислорода и питательных веществ к мышцам, продукты распада белков вызывают синтез белков.

После тренировки по методу предельных повторных упражнений усиливается задержание межклеточной жидкости, богатой питательными веществами. Повторение таких тренировок приводит к увеличению в мышцах сократительных белков и возрастанию мышечной массы.

В связи с этим представляет интерес изучение эффекта использования вышеуказанных методов при воспитании скоростно-силовых качеств юных футболистов.

В педагогическом эксперименте принимали участие две группы футболистов 12-14 лет: контрольная (n= 45) и экспериментальная (n = 47). Сравнение до начала эксперимента длины и массы тела, уровня физической подготовленности футболистов контрольной и экспериментальной групп показало отсутствие существенных различий в показателях.

В обеих группах проводились одинаковые по количеству и времени тренировочные занятия при одинаковых объемах времени скоростно-силовой подготовки. Однако в экспериментальной группе применялись упражнения «ударного метода» с учетом биологического возраста футболистов, а в контрольной группе - упражнения, которые были организованы по повторному методу и методу динамических усилий, и проводились по единому плану для подростков одного календарного возраста.

В ходе эксперимента специфические средства тренировки использовались по времени в значительно большем объеме, чем неспецифические (в контрольной группе - 80 и 20%, в экспериментальной - 75 и 25%). Разница в 5% в сторону большего применения неспецифических средств в

экспериментальной группе в основном была обусловлена использованием «ударного метода» развития скоростно-силовых качеств.

Необходимо отметить, что в обеих группах объем времени, затрачиваемого на воспитание общей выносливости, составлял до 25% общего времени тренировочных занятий. Примерно столько же времени отводилось на развитие силы, ловкости и гибкости. Это обусловлено закономерностями воспитания физических качеств в среднем школьном возрасте, когда предпочтение отдается в основном развитию скоростных и скоростно-силовых способностей.

Развитию скоростно-силовых качеств в обеих группах было отведено 10% общего времени учебно-тренировочных занятий, работа проводилась в основной части занятий.

В контрольной группе при развитии скоростно-силовых качеств применялись методы: игровой, соревновательный, повторный и интервальный. Использовались упражнения: общеразвивающие (с предметами и без предметов), легкоатлетические (бег, прыжки, метания, эстафеты), футбольные с мячом (прыжкового и рывкового характера).

В экспериментальной группе использовался «ударный метод тренировки, упражнения выполнялись круговым и поточным методами.

Основным средством развития скоростно-силовых способностей и специальной выносливости юных футболистов являлось модифицированное упражнение из Гарвадского степ-теста.

Футболисты выполняли восхождение на возвышения разной высоты. Каждое восхождение предполагало выполнение четырех шагов: постановку ноги на возвышение; вставание на него обеими ногами, выпрямляя ноги, принимая положение «основная стойка»; опускание на опору ногу, с которой начиналось восхождение; постановка на опору обеих ног.

Восхождение на возвышения и спуск всегда начинались с одной и той же ноги. В ходе упражнения футболистам разрешалось несколько раз менять ногу.

Высота возвышения в каждой серии упражнений увеличивалась от 30 до 50-60 см, что не только приводило к повышению работы, произведенной мышцами бедра, но и создавало новые синергистические группы мышц, участвующих в движении. Особенно это относилось к ягодичным мышцам и мышцам задней поверхности бедра.

Длительность выполнения упражнения и интервалы отдыха определялись возрастными особенностями занимающихся с учетом варианта их биологического развития, а также педагогическими задачами, решаемыми в ходе отдельного занятия.

Таблица 1. Соматические показатели и показатели работоспособности футболистов 12-14 лет при выполнении степ-теста

Возраст, лет	Масса тела, кг	Мышечная масса		Показатели работоспособности	
		кг	в % от массы тела	кгм/мин	кгм/мин кг
12	39,6 ± 0,6	11,2 ± 0,2	29,4 ± 0,8	446 ± 30	8,76 ± 1,25
13	44,9 ± 1,1	14,2 ± 0,4	33,2 ± 1,0	669 ± 45	9,87 ± 1,42
14	48,5 ± 0,9	16,5 ± 0,3	34,1 ± 0,9	710 ± 47	10,67 ± 1,56

В таблице 1 приведены некоторые соматические показатели работоспособности футболистов при выполнении степ-теста.

Участники экспериментальной группы были разделены на три подгруппы поуровню биологического развития следующим образом:

1. Дети 12 лет – вариантов развития "В" и "С", 13 лет - варианта развития "С".
2. Дети 12 лет – вариантов развития "А" и "С", 13 лет - варианта развития "В", 14 лет - варианта развития "С".
3. Дети 13 лет – варианта развития "А", 14 лет - вариантов развития "А" и "В".

Направленность развития физических качеств определялась чувствительностью возрастного периода. В первой группе делался упор на развитие скоростных и скоростно-силовых способностей. Степ-упражнение выполнялось в течение одной минуты в максимальном темпе. Интервал отдыха составлял 2-3 мин, что было достаточно для выполнения следующей серии с максимальным эффектом. 4-5 серий данного упражнения выполнялось в начале основной части занятия.

Таблица 2. Показатели двигательной подготовленности футболистов 12-14 лет после эксперимента

Тесты	Контрольная группа (X ± m)	Экспериментальная группа (X ± m)	t	p
12 лет				
Бег 30 м. с	5,0 ± 0,02	4,9 ± 0,03	2,774	<0,05
Бег 5 мин. м	1435 ± 21,6	1512 ± 18,4	2,714	<0,05
Прыжок в длину, см	189,6 ± 5,4	202,8 ± 6,2	1,605	>0,05
Ведение мяча 30 м, с	10,4 ± 0,8	9,8 ± 0,7	0,564	>0,05
Ведение мяча 5x30 м, с	36,4 ± 1,1	32,6 ± 1,1	2,443	<0,05
Удар на дальность (сумма дальности ударов правой и левой ногой, м)	43,6 ± 1,4	42,6 ± 1,3	0,523	>0,05
Степ-тест, колич.	42,5 ± 1,5	45,7 ± 1,5	1,560	>0,05
Степ-тест за первые 30 с, колич.	33,4 ± 1,4	36,4 ± 1,2	1,627	>0,05
13 лет				
Бег 30 м. с	4,7 ± 0,03	4,7 ± 0,02	0,000	>0,05
Бег 5 мин. м	1586 ± 24,6	1593 ± 26,7	0,193	>0,05
Прыжок в длину, см	213,4 ± 4,1	228,6 ± 3,8	2,719	<0,05
Ведение мяча 30 м, с	8,8 ± 0,6	8,8 ± 0,7	0,000	>0,05
Ведение мяча 5x30 м, с	29,8 ± 1,6	28,7 ± 1,5	0,502	>0,05
Удар на дальность (сумма дальности ударов правой и левой ногой, м)	45,1 ± 1,2	49,8 ± 1,1	2,887	<0,05
Степ-тест, колич.	53,6 ± 1,5	59,4 ± 1,5	2,645	<0,05
Степ-тест за первые 30 с, колич.	37,1 ± 1,6	38,3 ± 1,3	0,582	>0,05
14 лет				
Бег 30 м. с	4,6 ± 0,02	4,6 ± 0,02	0,000	>0,05
Бег 5 мин. м	1705 ± 25,9	1789 ± 27,6	2,802	<0,05
Прыжок в длину, см	221,1 ± 7,5	226,4 ± 6,9	0,520	>0,05
Ведение мяча 30 м, с	7,7 ± 0,4	7,8 ± 0,6	0,139	>0,05
Ведение мяча 5x30 м, с	28,3 ± 1,8	27,4 ± 1,7	0,364	>0,05
Удар на дальность (сумма дальности ударов правой и левой ногой, м)	60,2 ± 1,8	65,4 ± 1,5	2,219	<0,05
Степ-тест, колич.	57,2 ± 1,5	61,8 ± 1,4	2,224	<0,05
Степ-тест за первые 30 с, колич.	41,9 ± 1,9	42,6 ± 1,7	0,275	>0,05

Во второй группе степ-упражнение было направлено на развитие скоростно-силовых способностей. Длительность серии составляла 2 мин, темп выполнения - высокий, интервал отдыха - 2 мин. 4-5 серий данного упражнения выполнялось в начале основной части занятия.

В третьей группе юных футболистов делался акцент на развитии специальной выносливости.

Упражнения выполнялись в конце тренировочного занятия сериями по 3 мин, темп выполнения - средний.

Паузы отдыха сокращались до одной минуты, чтобы последующие упражнения выполнялись на фоне неполного восстановления.

Сравнение результатов тестирования по окончании эксперимента выявило, что футболисты 12 лет экспериментальной группы показали достоверно более высокие результаты в беге на 30м, беге на выносливость и челночном беге 5x30 м с мячом ($p < 0,05$). Наиболее высокими темпами в этом возрасте развивались скоростно-силовые качества, выносливость и координация (таблице 2).

Футболисты 13 лет экспериментальной группы превосходили своих сверстников из контрольной группы в результатах прыжка в длину с места, удара по мячу на дальность и показателях степ-теста. Интенсивность прироста скоростно-силовых способностей и взрывной силы превышала темпы прироста других физических качеств.

Футболисты 14 лет экспериментальной группы достоверно превосходили сверстников из контрольной группы по показателям бега на выносливость, дальности ударов и степ-теста за 1 мин.

Наиболее высокие темпы прироста у футболистов 14 лет выносливости и взрывной силы. Анализ результатов тестирования показывает, что тренировки оказывают различное влияние на футболистов 12-14 лет. В 12-летнем возрасте наиболее интенсивно развиваются быстрота, координация и выносливость, в 13 лет - скоростно-силовые способности и сила, в 14 - сила и выносливость.

Таким образом, основными факторами, определяющими содержание многолетней подготовки футболистов, являются закономерности возрастного развития, а структурное соотношение компонентов нагрузки конкретного занятия обусловлено педагогическими задачами и характером срочных тренировочных эффектов.

Успешность тренировочного процесса юных спортсменов во многом зависит от своевременности применения средств воздействия и целесообразной их дозировки. При определении норм двигательной активности важна дифференцировка в соответствии с возрастом. Учет возрастных особенностей естественного развития двигательных качеств необходим для определения эффективной методики их тренировки и допустимых тренировочных нагрузок.

Предложенные локальные тренировки мышц тазового пояса, передней поверхности бедра и задней поверхности голени оправдали себя, в виду того что при систематическом их применении увеличивается физическая работоспособность.

Результаты исследования показали, что после проведенного цикла со ступенчатой нагрузкой работоспособность юных футболистов возросла на 230-280 кгм/мин по сравнению со средними величинами для данного возраста.

Следует отметить, что регулярно проводя контрольные испытания, можно получать объективную информацию на любом отрезке тренировочного цикла, проводимого в рамках разработанной методики тренировки, а футболисты могут сами оценивать достигнутые результаты, что является стимулом для дальнейших тренировок. Кроме того, в ходе тренировок по данной методике можно оценивать не только динамику скоростно-силовой подготовленности, но и состояние сердечно-сосудистой системы спортсменов.

Простота и эффективность разработанной методики развития специальных двигательных качеств футболистов позволяют рекомендовать ее для использования в работе с юными футболистами различного возраста.

1. Бахрах И.И., Дорохов Р.Н. Исследование и оценка биологического возраста /Руководство по спортивной медицине. - Смоленск, 1991. - С. 83-257.
2. Голомазов С, Чирва Б. Становление технического мастерства: Методические разработки для слушателей ВШТ. Выпуск 9. - М.: РГАФК, 1999.-87 с.
3. Губа В.П. Морфобиомеханические исследования в спорте.-М.: СпортАкадемПресс, 2000. -120 с.
4. Губа В.П. Актуальные проблемы современной теории и методики определения раннего спортивного таланта//Теория и практика физической культуры. -2000. -№ 9. -С. 28-32.
5. Ковалев В.В. Соотношение тренировочных нагрузок у футболистов 14-15 лет с различным биологическим возрастом: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. -М., 1986.-26 с.
6. Луис Герадо Мело Бетанкоурт. Использование комплексных средств и методов скоростно-силовой подготовки юных футболистов: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. - М., 1996. -24 с.
7. Платонов В.И. Подготовка квалифицированных спортсменов. - М.: Физкультура и спорт, 1986.-С. 53-67.

Түйін

Мақалада жас футболшылардың арнайы қозғалыс қасиетгерін дамытудың жолдары қарастырылған.

УДК 37.015.3

РЕЗУЛЬТАТЫ ДИАГНОСТИКИ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ - ПСИХОЛОГОВ

Л.М. Нарикбаева –

д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая

И.В. Бирина –

студентка 4 курса КазНПУ им. Абая

В современных условиях социально-экономического развития общества требуются специалисты, способные к решению проблем в непредвиденных ситуациях и эффективному социальному взаимодействию в реальном мире. В связи с этим, в последние годы, как зарубежными, так и отечественными учеными разрабатывается проблема социального интеллекта. В рамках этой интересующей нас проблемы, в данной статье нами затронута проблема методов диагностики социального интеллекта, в частности представлены результаты измерения социального интеллекта у студентов - будущих педагогов-психологов.

В то же время следует сказать, что, на наш взгляд, вряд ли будет найден даже в будущем универсальный метод для измерения социального интеллекта, поскольку социальный интеллект человека - это многоликий феномен. Использование того или иного метода зависит и от конкретных целей диагностики и от представлений о том, из чего складывается социальный интеллект и чем он характеризуется [1, с.56].

Все большую популярность в диагностике социального интеллекта приобретают критериально-ориентированные тесты. Их задача – выявление уровня владения определенными социальными понятиями и навыками. Одним из первых, наиболее известных тестов, включающих в себя методы, помогающие выявить индивидуальные особенности социального интеллекта, был тест, созданный Дж. Гилфордом и М. Салливаном. Авторами была разработана тестовая батарея, в основном, невербального содержания, предназначенная для измерения выделенных ими следующих факторов социального интеллекта: 1) познание элементов поведения; 2) познание классов поведения; 3) познание отношений поведения; 4) познание систем поведения; 5) познание преобразований поведения; 6) познание результатов поведения. В результате корреляционного и факторного анализа были выделены наиболее общие характеристики социального интеллекта, которые представлены в четырех тестах, составивших диагностическую батарею социального интеллекта [2, с.11].

На основе модификации данного теста нами была разработана методика, направленная на диагностику социального интеллекта у будущих педагогов - психологов, а также получены экспериментальные данные, которые представляем вашему вниманию.

Методика приемлема на возрастной диапазон с 9 до 25 лет. Стимульный материал представляет собой набор из четырех субтестов. Из них два субтеста составлены на невербальном материале и два субтеста - на вербальном. Каждый субтест содержит от 4 до 10 заданий. Время проведения субтестов ограничено. Общее время тестирования, включая инструкцию, составляет 15-20 минут. Возможны индивидуальный и групповой варианты тестирования. При использовании методики субтесты предъявляются в порядке их нумерации. Итак, далее изложим сам тест.

Стимульный материал – тестовая тетрадь:

Субтест №1 - Социальные знания:

В данном субтесте, Вам необходимо ответить на следующие четыре вопроса, выбрав один вариант, который вам ближе всего:

1. Как бы Вы поступили, если бы на Вас без причины подняли голос и назвали Вас нецензурным словом?

- А) ответили тем же;
- В) расправились бы физически;
- С) молча выслушали и спокойно разобрались бы в причине нападения.

2. Как бы Вы поступили, если бы в споре со своим собеседником Вы оказались не правы?

- А) продолжали отстаивать свою точку зрения;
- В) извинились и поправили бы себя в ошибке;
- С) ушли бы и больше не возвращались к данной теме.

3. Как бы Вы поступили, если бы на Ваших глазах обвинили человека в том, в чем он не виноват ?

- А) встали бы на его сторону и защитили его;

- В) не вмешивались бы в это;
- С) просто бы следили за процессом обвинения.

4. Как бы вы поступили, если бы человек, который Вас сильно обидел, вдруг с Вами заговорил, как будто и ничего и не было.

- А) не стали бы с ним разговаривать;
- В) проигнорировали бы его;
- С) начали бы спокойно с ним разговаривать, стараясь забыть об обиде.

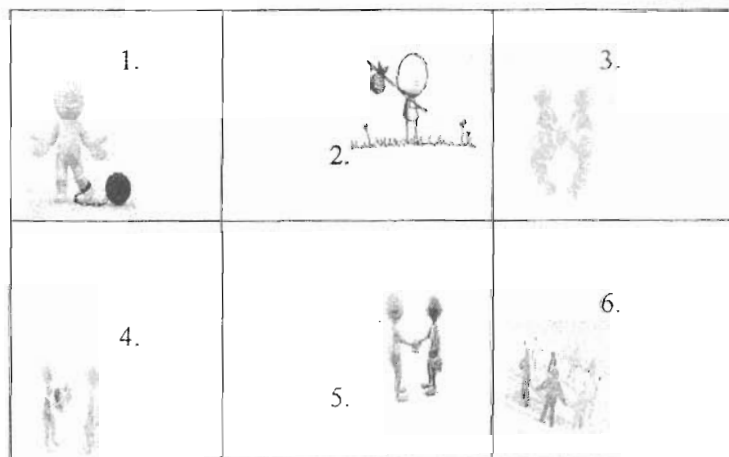
Субтест № 2 - Вербальная расшифровка невербальной информации.

В данном субтесте Вы будете иметь дело с картинками. Вам необходимо одним словом расшифровать значение картинок, которые Вам будут представлены.

Пример: на картинке ниже изображены маленькие люди и один большой человек, который по содержанию картинки является ЛИДЕРОМ. Ваш правильный ответ - ЛИДЕР.

Теперь приступаем к субтесту. Работайте, по возможности, быстрее. Не тратьте много времени на одно задание. Если Вы затрудняетесь с ответом, переходите к следующему пункту. К трудным заданиям можно будет вернуться в конце, если хватит времени. В затруднительных случаях давайте ответ, даже если не совсем уверены в его правильности. Если у Вас есть вопросы, задайте их сейчас.

Субтест № 3 - Мой социально-поведенческий уровень.

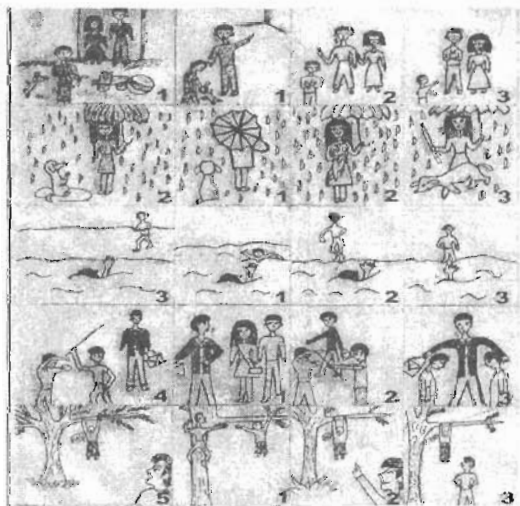
В данном субтесте Вам необходимо ответить на следующие десять вопросов, выбрав один вариант, который к вам ближе.

1. Любите ли Вы находиться в большой компании людей?
 - А) да;
 - В) нет;
 - С) иногда
2. Часто ли Вы вступаете в спор со своим коллективом (группой)?
 - А) да;
 - В) нет;
 - С) иногда
3. Хотели бы Вы руководить каким-нибудь совместным творческим делом в своей группе или коллективе?
 - А) да;
 - В) нет;
 - С) иногда
4. Легко ли Вам сходитья с другими людьми?
 - А) да;
 - В) нет;
 - С) иногда

5. Часто ли Вам удается убеждать людей в чем-либо?
А) да;
В) нет;
С) иногда
6. Обидитесь ли Вы, если над Вами сыграют шутку ваши друзья?
А) да;
В) нет;
С) может быть
7. Бывают ли у Вас конфликты с отдельными лицами вашего коллектива?
А) да;
В) нет;
С) иногда
8. Всегда ли Вы говорите собеседнику все открыто в лицо, ничего не скрывая?
А) да;
В) нет;
С) иногда
9. Способны ли Вы осудить самого себя в чем-то, признаться самому себе в вашей ошибке?
А) да;
В) нет;
С) иногда
10. Слушаете ли Вы собеседника даже, если он говорит Вам о том, о чем Вам не интересно, или то, то Вы уже знаете?
А) да;
В) нет;
С) иногда

Субтест № 4. - Мое социальное прогнозирование.

В этом субтесте Вы будете иметь дело с картинками, на которых слева изображена определенная ситуация (1, 2, 3, 4, 5 – по вертикали), а справа ее продолжение (1, 2, 3 – по горизонтали). Выберите, пожалуйста, ту ситуацию, которая, по вашему мнению, будем наиболее приемлемой.

Интерпретация общей оценки социального интеллекта:

Высокий уровень социального интеллекта - 21 – 25 баллов. Лица с высоким социальным интеллектом способны уживаться с другими людьми, легко сходятся, умеют входить в их положение, ставить себя на место другого, способны судить о людях, прогнозировать их поведение и обеспечивать адекватное приспособление в межличностных взаимодействиях, критически и правильно оценивать чувства, настроение и мотивацию поступков людей, с легкостью понимают внутренний мир человека и его поведение, обычно имеют выраженный интерес к познанию себя и развитую способность к рефлексии.

Средний уровень социального интеллекта - 10-20 баллов. Лица со средним социальным интеллектом хорошо чувствуют себя в коллективе, но не всегда понимают других людей. Любят иногда вступать в спор и отстаивать свою точку зрения, даже если не правы. Такие люди легко сходятся с другими

людьми, но также и легко с ними расходится. Не стараются быть лидером в каком-либо общем деле, так как не всегда удастся убеждать других людей в чем-либо.

Низкий уровень социального интеллекта – до 9 баллов. Люди с низким социальным интеллектом не любят находиться в большом кругу людей. Иногда могут испытывать трудности в общении. Долго адаптируются в новом социальном обществе. В общении такие люди в большей степени ориентируются на вербальное содержание информации. Часто попадают в конфликтные, а возможно, и в опасные ситуации, потому что неверно представляют себе результаты своих действий или поступков других. Они плохо ориентируются в общепринятых нормах и правилах поведения.

В нашем эксперименте приняли участие 23 испытуемых – студентов, обучающихся по специальности «Педагогика и психология» в возрасте с 17 лет до 22 года. Из них 13 человек студенты - 3 курса, 4 человека - студенты 4 курса, 5 человек студенты – педагогического колледжа специальности «Начальное обучение и образование».

Полученные результаты мы представили в виде диаграммы. Ниже приведена диаграмма высоких уровней развития социального интеллекта экспериментальной группы.

Как видим из диаграммы, полученные результаты желаемых высоких уровней развития социального интеллекта не превышает 25%, что свидетельствует о необходимости специального развития данного качества у будущих специалистов, в частности у студентов будущей социально-педагогической сферы деятельности, где главным средством труда является – общение.

3 курс «Педагогика-психология»

3 курс «Начальное обучение и образование»

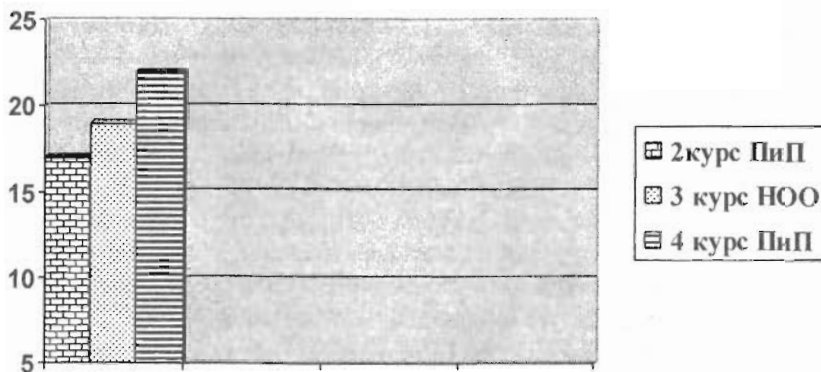
Ф.И. студента	Уровень социального интеллекта
1.Макарова Д.	Средний
2.Задиреева Г.	Средний
3.Сыдыкова А.	Средний
4.Раздыкова А.	Средний
5.Компанеец А.	Средний
6. Байымбетова П.	Средний
7.Садыкова Г.	Средний
8. Голощепова Е.	Средний
9.Мейрманова Л.	Средний
10. Синотова Н.	Средний
11. Цой С.	Средний
12. Долгушева А.	Средний
13. Тамаева Л.	Средний

Ф.И. студента	Уровень социального интеллекта
1.Нуралиева Л.	Средний
2.Салиева Г.	Средний
3.Серикова А.	Средний
4.Сиджанова А.	Средний
5.Юрьева Г.	Средний

4 курс «Педагогика-психология»

Ф.И. студента	Уровень социального интеллекта
1.Амантаев М.	Высокий
2.Ажманова А.	Средний
3.Тленбекова А.	Средний
4. Михалсва М.	Средний

Высокие уровни развития социального интеллекта у будущих педагогов-психологов 2-4 курсов специальности «Педагогика-психология»

В заключение данной статьи, хотелось бы отметить, что эти результаты диагностики являются лишь началом нашей экспериментальной научно-исследовательской работы по проблеме развития социального интеллекта у студентов – будущих специалистов психолого-педагогического профиля, дальнейшие результаты которой будут представлены вашему вниманию позже.

1. Брюно Ж. и др. Одаренные дети: психолого-педагогические исследования и практика. // Психологический журнал. 1995.- №4.- с.73

2. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта. // Психология мышления /Под ред. А.М. Матюшкина. - М., 1965. - С. 433-456.

Түйін

Түрлендірілген Гилфорд және М.Салливеннің Ж. әдістемесінің негізінде әлеуметтік парасағының диагностикасын әдістемесі осы бапта суреттеледі, сонымен бірге эксперименталді нәтижелер елестеткен.

Summary

This article describes the method of testing social intelligence on the basis of a modified technique, J. Gilford, and M. Sullivan, as well as the experimental results.

ӘОЖ 373 (574)

ОҚЫТУДЫҢ КРЕДИТТІК ЖҮЙЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Ұ.Қ. Қыяқбаева –

Мектепке дейінгі, бастауыш білім беру және педагогика кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.к

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында ғылым мен практика жетістіктерін жеке адамды дамытуға, танымдық, шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін, интеллектін дамытуға бағыттау нәтижесінде кәсіби білікті маман тәрбиелеу міндеті көзделген.(1) Демек, қоғам дамуының қазіргі кезеңінде жоғарғы оқу орындарында оқыту үдерісін жетілдіру, болашақ мамандардың ізденімпаздығын, дербестігі мен шығармашылығын дамыту өзекті мәселе болып отыр. Сондықтан студенттердің жоғарғы оқу орындарында оқып жүрген кезінде олардың ойлау белсенділігін дамытып, білім мен біліктерін өмірдің жаңа жағдайына пайдалана білуге үйрету қажеттілігі туындайды. Бұл міндеттердің жүзеге асырылу студенттердің танымдық және шығармашылық іс-әрекетін дұрыс ұйымдастырып бағалауына байланысты.

Яғни, әлемдік білім беру практикасында кең өріс алған кредиттік жүйеге көшу болып табылады. Білім берудің кредиттік жүйесі оқу үдерісін ұйымдастырудың линейдік жүйесі емес. Ол

жеке даралау негізінде өздігінен білім алу мен білімдерді шығармашылықпен меңгеру деңгейін көтеруге, танымдық іс-әрекетін қалыптастыруға септігін тигізетін оқу процесін ұйымдастырудың тәсілдерін, әдістері мен нысандарын іздестіріп бағалау өзекті сипат береді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2006 жылғы 2 наурыздағы «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу елдің қатарына кіру стратегиясы» атты Қазақстан халқына Жолдауы: «Білім беру реформасы –Қазақстанның бәсекеге нақты қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі. Бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет», -деп атап көрсетті. (2) Ал мұндай мүмкіндік негізінен жоғары оқу орнында берілетіні белгілі.

Жоғарғы білім алу – адам әрекетінің ең маңызды бөлігі. Жоғарғы білім - әлемдік білім кеңістігіне толығымен кірудің, еліміздің экономикалық, әлеуметтік жағынан дамуының шешуші факторы. Жоғарғы білім – адамның танымдық қажеттілігін, шығармашылық қабілетін дамытатын, оны белгілі бір салада кәсіби әрекет етуге, жеке тұлға ретінде қалыптасуға дайындайтын гажайып құбылыс.

Тәуелсіз мемлекетіміздің білім беру жүйесі екі түрлі маңызды үдерісті жандандыруға бағытталған: ұлттық білім беруді жаңа арнаға салу және әлемдік білім кеңістігімен ықпалдасу. Қазақстан әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына енуі үшін, білім саласында да үлкен реформалар жүргізілуді қажет етеді. Соның бірі – білім берудің жалпы еуропалық жүйесінің маңызды құралы – кредиттік оқыту жүйесі.

Кредиттік оқыту жүйесі – оқу үдерісін өз бетінше және жылдам жоспарлау, оқытудың пәнаралық эквиваленттер мазмұнын орнату мен білім беру кәсіби бағдарламалары мазмұнының көлемін өлшеу үшін кредит негізінде жасалған бакалаврдан докторға дейінгі барлық білім беру үдерісінің тұтастық жүйесі.

Оқытудың кредиттік жүйесін ұйымдастырудағы күрделі мәселелердің

бірі – студенттердің өз бетінше жұмыс істей алуы мен өз бетінше білім алуын ұйымдастыру.

Оның жүзеге асырылуы оқу үдерісінің ұйымдастырылуына ғана емес, әрбір оқытушының қосқан үлесіне де байланысты.

Студенттердің өзіндік жұмыстарын тиімді ұйымдастырудағы инновациялық әдістердің атқаратын ролі зор, себебі олар студенттердің оқу-танымдық қызметін атқару барысында өз бетінше білім алу және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Инновациялық әдістермен қатар, студенттердің танымдық қызметін белсендіретін дәстүрлі педагогикалық әдістері де қолданылады.

СӨЖ-дің негізгі мазмұны болашақ мамандардың кәсіби қызметі мен еңбек нарығы талаптарына байланысты болуы тиіс. Орындалған тапсырмалардың нәтижелері оқу үлгерімін бағалаудың ұпайлық-рейтингтік жүйесіне сәйкес студенттердің білімнің бақылау журналында көрсетіледі.

Өзіндік жұмыс екі түрге бөлінеді – студенттердің оқытушының қатысуымен жүргізілетін өзіндік жұмыс (СОӨЖ) және студенттің өзіндік жұмысы (СӨЖ). СӨЖ студенттер алған білім мен біліктің тереңдігіне және беріктілігіне, олардың өз бетінше білім алуы және дамуы қабілеттерінің қалыптасуына, өз тәжірибелік қызметінде білімді шығармашылық түрде игеру сұраныстарына ықпал ететін оқу үлгерісінің сапасын интегралды бағалаудың маңызды факторы болып табылады. Өзіндік жұмыстың маңыздылығы студенттің үздіксіз аудиториялық (СОӨЖ) және аудиториядан тыс (СӨЖ) атқаратын жұмыстарымен анықталады, олардың сәтті жүзеге асырылуы ұйымдастырылу технологиясына байланысты. Өзіндік жұмысты ұйымдастыру бірқатар талаптардың жүзеге асырылуын көздейді. Атап айтқанда:

1. нақты тақырыптарды оқу кезінде өзіндік жұмыс орнының анық айқындалуы;
2. лекциялық және практикалық сабақтардың өзіндік жұмысқа бағалауы;
3. өзіндік жұмыс мақсаттарының интеграциялануы – білімді бекіту, қорытындылау, жүйелеу, тереңдету, өз бетімен бағалау, кеңейту, кәсіптендіру;
4. өзіндік жұмыстың түрлері мен көлемінің дұрыс тандалуы;
5. тапсырмаларды орындау бойынша әдістемелік нұсқауларының болуы;
6. өзіндік жұмыс пен сабақтардың түрлі формаларының үйлесімді болуы.

СӨЖ аудиториялық сабақтар түрлеріне жатады, ол лекциялардың СОӨЖ-і мен практикалық сабақтардың СӨЖ-і деп бөлінеді. Лекциялардың СОӨЖ-ін лектор студенттерге қосымша теориялық білім беру және оқылған лекциялық материалды түсіндіру үшін өткізеді.

Практикалық сабақтардың СОӨЖ-ін пәннің ерекшелігіне байланысты ағымдық оқу үлгерімін бағалау, СӨЖ-дің орындалуын бақылау және күрделі мәселелер немесе кез келген тақырыптар бойынша консультация беру мақсатында топтарда немесе топшаларда ұйымдастырылады. СОӨЖ оқытудың белсенді және тікелей бақылауымен өткізіледі. СОӨЖ-дің екінші түрі материалды игеру барысында қиыншылық сезінетін студенттерге консультация беруді көздейді. СОӨЖ-ді ұйымдастыру кезінде белсенді және шығармашылық тапсырмалар түрлерін қолданған жөн. Оларға: ауызша жауаптар, рефераттарды қорғау, жаттығуларды орындау, педагогикалық тренинг, ойындар өткізу, эссе жазу,

гlossарий ресімдеу, педагогикалық жағдаяттарды шешу, жеке және топтық жобалар жасау, қателерді анықтау және түзету, коллоквиумдар, тестілеу және т.б. жатады.

Әр пән бойынша СӨЖ түрлері мен формаларының таңдап алынуы оқитын пәннің мақсаттары мен міндеттеріне, оқу жоспары бойынша өзіндік жұмысқа берілген сағат санына сәйкес жүргізіліп, жұмыс оқу бағдарламасында көрсетіледі. Өзіндік жұмысты орындау барысында студенттер әр түрлі әрекет жасайды.

Кредиттік оқыту жүйесін енгізудің алғашқы тәжірибесі бойынша кредиттік жүйені қолдану арқылы оқу үдерісі ұйымдастырылуының негізгі міндеті СӨЖ-дің рөлін күшейту болып табылатынын анық байқауға болады. Кредиттік жүйенің енгізілуі барлық білім идеологиясына қатысты. Оқытушы енді білім беріп қана қоймай, сонымен қатар қалай оқу керек, білімді қалай табу керек, дағдылар мен шеберлікке қалай ие болу керек екендігіне үйретеді. Студенттердің өзіндік жұмысының рөлі күшейіп, оқыту сапасының талаптары да артады, оқу демократияланып, оның ашықтығы және жастардың білім алуға бірдей мүмкіндігі қамтамасыз етіледі, кәсіби элита қалыптасады.

Оқытудың кредиттік жүйесінің жоғары оқу орындарының оқу үдерісіне енгізілуі мамандарды әлемдік стандарттар деңгейінде дайындауға, студенттердің өз бетінше білім алу және өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыруға, студенттердің білімді өз бетінше шығармашылық түрде меңгере алу дағдыларын дамытуға, кредиттер мен дипломдардың өзара танылуына, студенттердің бірлесіп оқытуын ұйымдастыруға, жоғарғы оқу орындарымен әріптестік қарым-қатынас орнатуға, студенттердің оқытушыларды, өздерінің білім беретін траекториясын таңдай алуға, элективтік пәндерді енгізуге, әдістемелік құжаттардың бірыңғай жүйесін жетілдіруге, педагогикалық шеберлікті арттыруды талап етуге, оқу үдерісін ұйымдастырушылардың біліктілігін көтеруге мүмкіндік береді.

Жоғарғы оқу орындарының негізгі мақсат – студентке теориялық білім беріп қана қоймай, сол білімді өз білімді өз бетінше ізденіп табу қабілетін, оқу әрекетін ғылыммен, кәсіби әрекетімен байланыстыра білу дағдысын қалыптастыру. Студенттің өз бетінше білім алу дағдысы – ең түпкі нәтижеге жету.

Өз бетінше ізденуден туған тұжырымдар олардың түсініктерін кеңейтеді, өмірге деген көзқарастарын қалыптастырады, шығармашылық – рухани танымдық қабілеттерін дамытады. Сондықтан да студенттің өзіндік жұмысы жоғары мектептегі оқу үдерісінің негізгі элементі болып саналады. Осыған орай, өзіндік жұмысты оқу әрекетінің ең жоғарғы формасы ретінде қарастыруымыз керек. Өйткені студенттің өзіндік жұмысы олардың танымдық әрекетінің ішкі сипатын: белсенділік деңгейін, жұмысының өнімділігін, өзінің өз бетінше жұмыс істей алу мүмкіндігін байқатады. Демек, өзіндік жұмыс танымдық міндеттерді шешуге қажетті білім, дағды, дағдыны қалыптастырады. Өзіндік жұмысты белгілі психолог-ғалым А.Н.Леонтьев студенттің оқу-танымдық әрекетін ұйымдастырудың амалы, жолы, тәсілі деп бағалайды. (3) ЖОО-да өзіндік жұмысты дұрыс ұйымдастырудың маңызы зор. Өзіндік жұмысты ұйымдастыруда 4 түрлі жағдайды ескерген жөн:

1. студент өз бетінше жұмыс істегісі келу керек (қалау);
2. студент өз бетінше жұмыс істей алуы керек (дағдысы);
3. өзіндік жұмыстың мазмұны студент үшін қиынырақ болуы керек (оптималды жүкге);
4. студенттің өзіндік жұмысына қажетті барлық жағдайлар жасалуы керек.

Оқу тапсырмасын өз бетінше орындау үшін, тек білімнің болуы ғана жеткілікті емес. Студент қалыптасқан әрекеттік дағдылар мен ой әрекеті тәсілдерін жақсы меңгеру керек.

Оқытудың кредиттік жүйесінің бір артықшылығы – студенттердің өзіндік жұмыс дағдыларын дамыту, себебі өзіндік жұмыс студенттердің шығармашылық белсенділігінің өсуі мен білімді игеру барысында өзін-өзі ынталандыруына, білім берудің сапасын көтеруге, студенттің өз бетінше білім алуына, өзін-өзі дамыту қабілеттері мен еркін сыни ойлау дағдыларының қалыптасуына бірден - бір мүмкіндік жасайды. СӨЖ- дидактикалық міндеттерді өз бетінше орындауға, танымдық қызметке деген қызығушылықты қалыптастыруға және белгілі ғылым саласы бойынша білімдерді толықтыруға бағытталған студенттердің оқу қызметін, логикалық ойды, шығармашылық белсенділікті, зерттеу қабілетін қамтамасыз ете отырып, практикалық міндеттерді жүзеге асырумен байланысты болады. СӨЖ өз бетінше ғылымның белгілі бір саласындағы білімді толықтыру, дидактикалық міндеттерді орындау, логикалық ойлау, танымдық әрекетке қызығушылық қалыптастыруға бағытталған студенттердің атқаратын іс-әрекетінің ерекше түрі. СӨЖ - бұл студенттің әртүрлі жағдайдағы: аудиторияда, кітапханада, оқу залында орындайтын жеке жұмысы. СӨЖ – бұл студенттің аудиториялық немесе аудиториядан тыс әрекеті. Осы әрекет түрлері бірыңғай үрдіске айналуы тиіс, сондықтан СӨЖ оқу жоспарына енгізіліп, оның тақырыптары, тапсырмалары, өткізу түрлері, сағат саны пән бойынша силлабуста көрсетілген. СӨЖ-дің үрдісі инновациялық технологияларды пайдалануға негізделуі керек. СӨЖ-дің ұйымдастырылуы жоғарғы оқу орындарының негізгі нормативтік құжаттары, сонымен бірге оқу жоспары, жұмыс бағдарламалары, курстық тарауларын өз бетінше оқуға арналған материалды, пән бойынша оқыту бағдарламасына сәйкес жүзеге асырылады. СӨЖ материалына негізгі және ұсынылатын әдебиетпен қамтамасыз етілу картасы; студенттердің білімдерін ағымдық және кезеңдік бақылауға арналған тест тапсырмалары, бақылау

сұрақтары және сабақтарды өткізу бойынша дидактикалық материалдар; емтихандық тест тапсырмалары, билеттер; әдістемелік нұсқаулар, кейстгер, сөзжұмбақтар және т.б.; көрнекі құралдары, демонстрациялық материалдар тізімі, ОТҚ; сырттай оқитын студенттерге арналған әдістемелік пакет; практикалық барлық түрлері бойынша бағдарламалар; пән бойынша оқу үрдісінің картасы жатады.

СӨЖ-ді ұйымдастыру библиографиялық деректерді өңдеу (картотека, глосарий жасау), жазбаша жұмысты дайындау (реферат, баяндама, бақылау тапсырмалар), іскерлік ойындар дайындау, ғылыми жобаны әзірлеу (курстық, дипломдық жұмыстар, эссе, проблемалық мақала), виртуалдық ақпарат іздестіру (интернет пен локалдық торап), өз бетінше тыңдау (лингфон жүйесі мен медиатека), электрондық курс материалдарын игеру (компьютерлік жүйе), лабораториялық тәжірибені негіздеумен (лабораториялар) байланысты. Оқытушы бағыт – бағдар береді, орындалғанын тексереді, бағалайды. СӨЖ-дің нәтижесі бақылаудың жазбаша формалары: конспект, реферат, баяндама, эссе, шығармашылық жұмыс, бақылау жұмысы, жазбаша жұмыс, курстық жұмыс, дипломдық жұмыс, ғылыми мақала, аудио, видео, есеп және т.б. түрінде ресімделеді. СӨЖ-дің ауызша формасына: коллоквиум, конференция, іскерлік ойын, семинар, пікір-талас, дөңгелек үстел, әңгімелесу, т.б. жатады. СӨЖ-дің нәтижесі студенттердің ақпараттық әр түрлі көздерін еркін пайдалана алу мен оқытудың электрондық құралдарын қолдануға тиімді жағдайлар жасалуына байланысты.

СӨЖ студенттің интелектісін байытады; ақпараттық оқытуға (оқытын тақырып бойынша қосымша ақпарат алу) жағдай жасайды; материалдың мазмұнына қызығушылық, ынталандыру сезімін туғызады; тәрбиелеу (жеке адамды, оның кәсіби дағдыларын қалыптастыру); педагогикалық түзетулер (өз қателерін түзете білу) жасауға мүмкіндік береді; зерттеу жұмысымен айналысуға (кәсіби-шығармашылық ойлауды дамыту) бағыт- бағдар береді; танымдық әрекетін (жаңа білімді игеру) жетілдіруге ықпал жасайды.

Адам әрекетінің қандай түрі болмасын, оның ішінде педагогтік әрекет, жалпыға бірдей заңдылықтарды сақтау арқылы іске асады. Оқыту ұстанымдары – білім беруде басшылыққа алатын негізгі қағида, идея. Дидактикалық қағида – оқытудың мақсатына сәйкес пән мазмұнын, оқытудың әдіс-тәсілін, құрал-жабдықтарын ұйымдастыру формаларын айқындайтын ұстанымдар. Педагогика пәнінің де өз ерекшелігіне қарай өзіне тән ұстанымдары болады.(4)

СӨЖ – танымдық міндеттерді шешу арқылы студенттің өзіндік әрекетін ұйымдастыру және басқарудың педагогикалық құралы, себебі танымдық міндет оқытудың жалпы және жеке мақсаттарын, оның түрлері мен формаларының нақты дидактикалық мақсаттарын және оқу материалының сипатын анықтайды.

Атақты педагогтар өздерінің педагогикалық еңбектерінде, тәжірибелік жұмыстарында өз бетінше білім алу мәселесіне аз көңіл аударған жоқ. Өзіндік жұмыстың әр түрлі салыстырмалы талдауы оқып-үйренушілерді ұйымдастырудың психологиялық және педагогикалық механизмінің өзара байланысты үрдіс екенін көрсетті. Авторлардың бір бөлігі оны оқу-танымдық әрекеттің бір түрі немесе бірнеше түрлердің үйлесімділігі деп сипаттайды. Мысалы, П.И.Пидкасистый өзіндік жұмысты оқу үрдісінде студенттің өзіндік әрекетін басқару және ұйымдастыру құралы ретінде қарастырады. (5) «Өзіндік жұмыстың нақты белгісі іштей талаптану, сол арқылы мақсатты саналы түсіну болып табылады. Өзіндік жұмыс ақыл-ойдың деңгейін көрсетеді», - дейді Н.В.Кузьмина. (6) Ал, В.А.Сластенин мынадай анықтама береді: «өзіндік жұмыс – студент өзіне қажетті білімді игеретін, білім, білік, дағдыларын меңгеретін, жүйелі түрде жұмыс істейтін, дербес ойлай алатын, өзіндік ақыл-ой стилін қалыптастыратын оқыту формасы болып табылады. Оның басқа оқу формасынан ерекшелігі- студенттің өз әрекетін алдына қойған міндеттеріне байланысты өзі ұйымдастыра алатын қабілетті қалыптастыру». (7)

Жоғарыда келтірілген анықтамалардың қай-қайсысы болмасын маңызды, өйткені олар оқу-педагогикалық әрекеттегі өзіндік жұмыстың маңыздылығын айқындайды, алайда, оның мәні толығымен дәлелдемейді. Сонымен, өзіндік жұмыс студенттердің танымдық әрекеттерін басқару және ұйымдастыру құралдары, жеке тұлғаның дербестік қасиетін тәрбиелеу құралы да болып табылады.

Біз студенттің өзіндік жұмысын оқытушының басшылығымен немесе дербес орындалатын, кейде кәсіби бағытта алдын ала дайындалған бағдарлама-нұсқаулар бойынша тапсырмаларды орындауға бағытталған танымдық әрекеті деп түсінеміз.

Өзіндік жұмыстың ерекше белгісі – оның дербестік сипаты. Өзіндік жұмыс – жеке тұлғаның игерген білімін көрсетудің, жеке басының қабілеті мен мүмкіндігін байқатудың негізгі формасы.

П.И.Пидкасистый өзіндік жұмысын ұйымдастыру студенттердің өзіндік жұмысын басқарудың бір компонентті деп қарастырып, оны басқарудың төмендегі қағидаларын ұсынады: (5)

- 1) оқу материалын (игерілетін пәннің) оқу белгілеріне бөлу;
- 2) оқу бірліктерінің мазмұнына (терминдері) қарай дидактикалық мақсатты анықтау;
- 3) студенттердің өзіндік жұмысына әдістемелік нұсқауларға сүйеніп басшылық ету;
- 4) жүйелі түрде кері байланыс жасау, яғни өзіндік бақылау және оқытушы тарапынан жүргізілетін бақылау;

5) оқу бірлігінің танымдық міндеттерінің дидактикалық мақсатына сай болуы.

Сонымен, біз келтіріп отырған анықтамаларда өзіндік жұмыс әр түрлі жағынан қарастырылған. Демек, жоғарғы оқу орнында орындалатын өзіндік жұмысты ұйымдастыру барысында өзіндік жұмыстың жоғарыда қарастырылған барлық ерекшеліктерін ескерген жөн. Өзіндік жұмыс студенттердің кәсіби мамандықтарының ерекшелігіне қарай бағытталуы тиіс. Осы бағытта болашақ мамандарға білім, білік, дағды, кәсіби шеберліктерді қалыптастыруға, оларды дербес шешім қабылдай алуға үйрету де, қоғамдық өмірге белсенді қатыса білуге тәрбиелеу де, өз бетімен іс-әрекет жасай білу қабілетін дамыту да маңызды рөл атқарады.

Қазіргі оқытудың кредиттік білім беру жүйесі білім, дағды, іскерлікті тек есте сақтап, жаттығу арқылы қалыптастыру ғана емес, «есте сақтау мектебін», «ойлау мектебін» ауыстыруды, білім алуға деген қажеттілікті туғызу, мәжбүр ету, алға жылжу, іздену алдындағы ситуацияны өз бетімен шешуге тырысу мәселесін қойып отыру.

Кез-келген болашақ маман белгілі бір жағдайды шешудің жолын іздестіріп, ол үшін ойланады, ізденеді, тұжырымдар жасайды, сөйтіп оны іске асырады. Бұл - болашақ маманның кәсіби әрекетінің бастамасы. Болашақ маман өз бетімен іздену арқылы білім алу қажеттілігін түсінеді. Яғни, ү қажеттіліктің негізінде адам жеке тұлға ретінде дамиды, қалыптасады.

Қазіргі заманның талабы жоғары. Бұл болашақ мамандардан белсенді болуды, шығармашылық бағытта іздене білуді қажет етеді. Мұндағы оқыту формасының шығармашылық стилі бар маман даярлауда өзіндік жұмыстың маңызы зор. Өйткені олар білімдер жиынтығын тек дәрісханалық сабақтарда ғана емес, өзіндік жұмыс барысында да жинақтайды. Өз бетімен қабылдаған біліктіліктің анағұрлым терең болатындығына күмән жоқ.

Қорыта келе, нарықтық экономикаға сәйкес бәсекелестікке төтеп бере алатын маман даярлау үшін өздігінен білім алумен қатар оқыту формасының осы түрін ұйымдастыра білудің мәні зор.

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. – Астана: 2007 жылғы шілденің 27-сі // Егемен Қазақстан, 15 тамыз, 2007

2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы: «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан». – Астана //Егемен Қазақстан. – 1-наурыз, 2007.

3. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. – М., 1971

4. Сабыров Т.С. Оқыту теориясының негіздері. - Алматы, 1993

5. Пидкасистый П.И. Педагогика. Учебное пособие. – М., 1998

6. Кузьмина Н.В. Профессионализм педагогической деятельности. –СПб., 1980

7. Педагогика учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. /Сластенин В.А, Исаев И.Ф, Мищенко А.И, Шиянов Е.Н / . - М., 1997

Резюме

В данной статье рассматриваются пути организации самостоятельной работы студентов в системе кредитного обучения.

Summary

This article diversified to make one's way organization themselves work students in a sistem of credit learning.

УДК 373.3.016.02

УМСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

А.А. Кыдырбаева –

к.п.н., КазНПУ имени Абая

В современных социально-экономических условиях неизмеримо возрастает роль людей, обладающих такими чертами интеллекта, которые позволяют им не только успешно адаптироваться к постоянно изменяющимся жизненным и практическим ситуациям, но и принимать в этих условиях эффективные решения. Процесс формирования такой личности, которая становится затем конкурентоспособной на рынке труда, достаточно сложен. И потому целесообразно, чтобы он начинался уже в дошкольном детстве. Особенно благодатный материал для такого формирования дает математика как «гимнастика ума».

«Умное» детство закладывает хороший фундамент интеллектуальной деятельности личности. Современные психологи (А.А. Венгер, С.П. Проскура и др.) считают, что 80% интеллекта формируется до 8 лет. Такое положение выдвигает высокие требования к организации воспитания и обучения старших дошкольников.

Воспитание и обучение детей в детском саду носит образовательный характер и учитывает два направления получения детьми знаний и умений: широкое общение ребенка со взрослыми и сверстниками и организованный учебный процесс.

Один из ведущих специалистов в области умственного воспитания дошкольников, Н.Н. Поддьяков справедливо подчеркивает, что на современном этапе детям надо давать ключ к познанию действительности, а не стремиться к исчерпывающей сумме знаний, что имело место в традиционной системе умственного воспитания (1). Познание начинается с восприятия предметов и явлений окружающего мира. Все другие формы познания – запоминание, мышление, воображение – строятся на основе образов восприятия, являются результатом их переработки. Поэтому нормальное умственное развитие невозможно без опоры на полноценное восприятие.

Для современной образовательной системы проблема умственного воспитания детей чрезвычайно важна. На первый план выдвигается задача формирования способности к активной умственной деятельности. В этих условиях значительно возрастают требования к профессиональной подготовке воспитателя, осознанию им сути математического развития дошкольников, пониманию тех требований, которые предъявляются к изменениям в личности ребенка под влиянием обучения и воспитания. Обучение только тогда будет эффективно, когда учитываются не только возрастные, но и индивидуальные особенности детей.

Опыт обучения свидетельствует о том, что рационально организованное обучение дошкольников математике обеспечивает общее умственное развитие детей. При этом на конкретных возрастных этапах создаются наиболее благоприятные условия формирования определенных знаний и умений. Так, во второй младшей группе детского сада (четвертый год жизни) основное внимание уделяется формированию знаний о множестве. Понятие о множестве является одним из основных и наиболее общих, оно проходит через всю математику. Понятие множества настолько широко, что не определяется даже на современном уровне развития науки, а вводится как изначальное и поясняется на конкретных примерах.

Естественно, что у трехлетнего малыша только начинает формироваться представление о множестве, поэтому очень важно до обучения счетным операциям закрепить у него представление о множестве как целостном единстве, состоящем из отдельных элементов. Эта довольно сложная задача осуществляется путем наложения и приложения элементов одного множества к элементам другого, знакомства с равенством и неравенством множеств (конечно, только на наглядных примерах, а не на числах), усвоения выражений «поровну», «столько – сколько» и др. Это требует разнообразного дидактического материала, который отражал бы количественные отношения.

Этот дидактический материал должен сосредотачивать внимание на количественной стороне, не отвлекая малыша на другие признаки. Поэтому предметы для счета и их изображения должны быть хорошо известны детям в повседневной жизни.

Следующее немаловажное требование к дидактическому материалу – это его многообразие (наборы мелких кубиков, окрашенных в разные цвета, картонные разноцветные кружочки и треугольнички, наборы флажков, пуговиц разного размера и т.д.). Задача обучения состоит в том, чтобы подвести ребенка к абстрагированию количественной стороны в любом множестве; стало быть, надо, чтобы малыш научился видеть эту количественную сторону, сравнивать количество предметов в разных совокупностях. В связи с этим ребенок овладевает значением слов «столько – сколько», «поровну»,

«больше – меньше». А это становится возможным только тогда, когда малыш научиться выделять общее в многочисленном конкретном, ибо чем ограниченнее виды конкретных множеств, тем сложнее выделить из них и то общее, что характерно для всех, т.е. количество.

В качестве дидактического материала можно использовать карточки: нарисованные на них в разном количестве предметы должны быть простыми и четкими, а главное, расположены линейно, что облегчит трехлетнему малышу их сосчитывание.

В средней группе изучаются основные свойства множеств (равенство и неравенство, независимость мощности множества от качественных его признаков и т.д.). На этом этапе в процессе изучения основных свойств множеств формируется понятие о числе. В среднем дошкольном возрасте уже существуют предпосылки развития моделирования, использовании модели в познании. В этом возрасте происходят изменения в познавательной деятельности ребенка, изменяются содержательная и операционная стороны, зарождаются познавательные мотивы. Поэтому данный возраст называют возрастом «множества открытий». Ребенок активно познает предметные эталоны, овладевает умением и учитывать и использовать свойства предметов в практической деятельности. Дошкольник осваивает разнообразные способы исследования, становится «почемучкой», интересующимся всем, что его окружает.

При выраженном интересе к окружающему миру ребенок среднего дошкольного возраста не владеет адекватными средствами получения необходимой информации, поэтому педагог должен помочь ему в овладении средствами познания, выработанным человечеством и позволяющим самостоятельно открывать новое. В связи с этим рассмотрим возможности овладения моделированием как средством познания свойств и отношений предметов детьми среднего дошкольного возраста.

Часть свойств и отношений (цвет, размер, форма) осваивается детьми достаточно полно. Дети устанавливают отношения, успешно понимают простые логические связи, поясняют их. Другие свойства и отношения осваиваются недостаточно глубоко, дети затрудняются в определении сенсорных эталонов, «смешивают» объемы представлений (например, неверно употребляют термины – большой вместо тяжелый, мягкий вместо легкий и т.д.). Неравномерность освоения свойств и отношений связана как с особенностью самих свойств (частотой их проявления, степенью выраженности), так и с уровнем овладения способами их познания. Низкий уровень освоения свойств и отношений, их «размытость» обусловлены, по нашему мнению, следующими причинами:

- в существующей практике наблюдается перенос акцентов на развитие познавательных операций без достаточного расширения сенсорных представлений.

- расширение и углубление представлений о свойствах и отношениях происходит попутно, следствием чего является разрыв связи между сенсорными и логическими компонентами познания.

- обособленное изучение свойств и отношений не всегда способствует развитию системного видения объектов мира. Так форму и размер рассматривают как математические свойства и отношения, цвет связывают с изобразительной деятельностью, шероховатость ассоциируют с природоведческими знаниями. Разделение содержания согласно методикам отражается на развитии таких же отдельных представлений об объектах.

В программах развития и воспитания детей дошкольного возраста содержание свойств и отношений объединено, нет четкого определения представлений и умений их обследования детьми.

Применение модели при группировке фигур позволяет детям более успешно выделять и удерживать основания для образования групп. Если до этого дети часто изменяли основания, группировали предметы по двум свойствам одновременно, переключались на игру, то при использовании модели они более успешно обследуют предметы, группируют их, поясняя свои действия педагогу.

Количественный анализ показал, что у большинства детей пятого года жизни уровень освоения свойств и отношений предметов при использовании модели повысился. Сенсорные модели помогают детям выявлять конкретные отличия свойств, а модели логического содержания способствуют лучшему выделению связей, отношений, обобщению и логизации содержания. Наглядность, образность модели, возможность практических действий с ее элементами повышают интерес детей к заданиям, вызывают желания экспериментировать, исследовать предметы и модель. Это свидетельствует о том, что использование модели в освоении свойств и отношений предметов может стать увлекательным средством познания (2).

Одной из форм организации детской деятельности, учитывающей выявленные особенности свойств и отношений предметов и способствующей проявлению детской самостоятельности в познании, наряду с экспериментированием, решением практических и познавательных задач, является игра и игровые упражнения.

Возможность моделирования разнообразного содержания, сопоставления предметов и модели, вариативность форм проведения игр и игровых упражнений с моделями позволяют:

- последовательно усложнять систему работы по освоению моделирования как средства познания свойств и отношения предметов детьми среднего дошкольного возраста, развивать умения осваивать содержание, моделировать, осознавать семиотическую функцию;
- использовать разнообразные виды моделей (по отражению содержания, по степени условности содержания, по способу выражения), оптимально сочетая познание самой модели и новые знания об окружающем мире при ее применении;
- накапливать опыт познания посредством моделирования и использования модели в повседневной деятельности через обогащение предметно-развивающей среды;
- повысить интерес детей к познанию, пробудить у них желание наблюдать и экспериментировать со свойствами предметов и явлениями мира.

Использование игр типа «Составь картинку», «Отгадки», «Домики свойств», «Клады», «Какая корона у дерева», «Подбери модель к ...» и др. обеспечивает успешность установления детьми связи «реальность-модель» (3). Одна из особенностей игр с моделями – эмоциональное отношение детей к содержанию, реальному и модельному. Дети вносят свой эмоциональный опыт в содержание модели, дополняют ее, создают образы. При описании предмета они выделяют значимое для них содержание. Вариативность игр, возможность введения героев, изменение мотивов (помощь герою, исправление ошибок, соревнование и т.п.) помогает детям проявить эмоциональное отношение к познаваемому содержанию. Итак, игра позволяет оптимально учитывать особенности освоения признаков предметов посредством модели. В среднем дошкольном возрасте дети лучше устанавливают связь «реальность-модель» в практической ситуации, чем могут пояснить ее.

Успешность установления связи «реальность-модель» зависит от степени сходства предмета и модели. Если модель не сохраняет черты подобия предмету, дети затрудняются установить связь. Необходимость сопоставления свойств предмета и их обозначений в играх позволяет развивать умения устанавливать данную связь, повышает интерес к обследованию предметов.

Проблема применения моделирования в развитии математических представлений у детей среднего дошкольного возраста только начинает разрабатываться педагогами и методистами. Большинство современных исследований посвящено изучению возможности развития моделирования и использования модели в старшем дошкольном возрасте.

1. Поддьяков Н.Н. Особенности психического развития детей дошкольного возраста. – М.: Наука, 1996
2. Венгер Л.А. Воспитание сенсорной культуры ребенка. – М.: Высшая школа, 1988
3. Игры и упражнения по развитию умственных способностей у детей дошкольного возраста / Под ред. Л.А. Венгер, О.М. Дьяченко, - М.: Просвещение, 1989

Түйін

Бұл мақалада балалардың ақыл-ойының дамуы модельдеу әдісін қолдану арқылы игеруі жөніндегі сұрақтары қарастырылған.

Summary

In the article the questions of application of a modeling method for mental development of preschool age children are considered.

УДК 796.417.2:796.012.2

ДИАГНОСТИКА КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ АКРОБАТОВ

Г.М. Сарсекеев –

д.п.н., доцент КазНПУ им. Абая

Двигательная деятельность спортсменов охватывает разные стороны подготовленности, такие как: кондиционные – физическая, техническая, тактическая, психологическая; и координационные – специальные, специфические и общие.

При отборе в спортивные секции применяют различные методики диагностики способностей занимающихся. В учебно-тренировочном процессе на различных этапах тренировки применяют специальные контрольные тесты. Для определения развития различных координационных способностей (КС) применяют различные методики тестирования. Одним из важных моментов диагностирования КС является строгий научный подход. В связи, с чем нами был определен комплексный подход в изучении данного вопроса.

Одним из важных моментов в решении данного вопроса была определена проблематика выбора тестов для оценки КС.

Как показал анализ научной литературы, для оценки КС применяют различные тесты и их количество в зависимости от вида спорта, квалификации, пола, возраста, социального статуса.

При определении необходимого количества тестов для определения уровня КС в разных видах спорта ученые называют от 2-3 основных и от 5 и более специфических КС.

Разработка тестов для измерения КС в спортивной акробатике включает в себя следующие этапы: 1 – отбор тестов, пригодных для оценки КС, значимых в акробатике, для спортсменов разного уровня мастерства и пола; 2 – разработка методики тестирования; 3 – проведение тестирования различных КС на разных этапах спортивного совершенствования и имеющих разный спортивный стаж, пол и другие особенности; 4 – математико-статистический анализ результатов тестирования и установление наиболее надежных и информативных показателей оценки КС; 5 – рекомендации отобранных тестов для применения в реальных условиях практики спортивной тренировки.

Наиболее важным и принципиальным моментом при отборе тестов для оценки КС, значимых в спортивной акробатике, является теоретическое обоснование данных тестов, отобранных для контроля этих способностей [1]. До недавнего времени тесты применялись без какого-либо обоснования. Но такое положение нельзя признать оправданным. Во-первых, с помощью одного или комплекса тестов, включающего много двигательных заданий, нельзя получить точных, дифференцированных оценок об уровне развития конкретных КС. Во-вторых, по результатам одного или нескольких, хотя и весьма информативных, тестов неправомерно судить о степени сформированности всех без исключения КС, число которых достаточно велико.

В исследованиях по тестологии, вопрос о том, показателем чего является данный тест, рассматривается часто как ненаучный. В данном случае тест интересует исследователя с точки зрения корреляции его с другими подобными тестами. При таком подходе, когда неясен психофизиологический смысл испытания, если тесты подбираются путем случайного выбора, они не могут дать научно ясных результатов, особенно в плане понимания природы индивидуальных различий, лежащих в основе развития тех, либо других КС. Таким образом, тесты всегда должны под собой иметь научно-обоснованную базу.

При выборе научно-обоснованной теории мы остановились на психофизиологической концепции Н.А. Бернштейна [2] о многоуровневой системе управления произвольными движениями, согласно которой в других классах «телесной» и «предметной» (ручной) ловкости В.И. Лях [3] выделяет у человека 16 специальных и еще ряд специфических (частных) КС.

Каждая такая КС относится к группе однородных по своим смысловым, программирующим и исполнительным сторонам двигательных действий, т.е. одна такая КС относится к группе циклических и ациклических локомоций; вторая – к гимнастическим и акробатическим упражнениям; третья – к баллистическим упражнениям с акцентом на дальность; четвертая – к группе видов движений в единоборствах; пятая – к спортивным играм. В трудах известных специалистов [1, 4, 5, 6 и др.] обосновывается представление о существовании пяти «фундаментальных» КС [2], семи КС, значимых в спортивных играх и других видах [5], 11-13 КС, определяющих успехи в различных спортивных играх и единоборствах [5, 6]. Наиболее чаще всего среди этих КС называются: способность к ритму; способность к равновесию; способность к ориентированию; способность к реагированию; способность к дифференцированию параметров движений; произвольное расслабление мышц; вестибулярная устойчивость.

Выше названные часто применяемые КС в разных исследованиях выделяются либо как

самостоятельные факторы, либо в определенных сочетаниях между собой.

Теоретический анализ научно-исследовательской литературы показал нам, что исследование КС в комплексе в акробатике и гимнастике не проводилось, за исключением научного исследования самого автора этой работы на детях младшего школьного возраста и спорта высших достижений.

Задача нашего исследования состояла в отборе описанных в литературе разнообразных тестов по измерению вышеназванных КС в спорте высших достижений. Каждую отдельную КС мы изучали с помощью нескольких гомогенных контрольных испытаний. Такой подход, во-первых, дает возможность получить более надежную оценку уровня развития данной способности, а, во-вторых, наличие положительных взаимосвязей между гомогенными показателями говорит о том, что данные тесты являются эквивалентными и определяют одну и ту же КС.

Одним из условий было, углубленное изучение КС в акробатике. Мы стремились использовать лабораторные измерения в сочетании с двигательными тестами, которые были бы доступны спортсменам разного уровня мастерства, вида акробатики, пола, и в то же время давали бы дифференцированные результаты об уровне их развития. Следующим условием было положение, согласно которому моторные тесты не выражали бы собой сложных двигательных умений, требующих длительного специального обучения; не требовали бы сложных приспособлений и оборудования; были относительно просты по условиям организации и проведения. Обращали внимание на то, чтобы результаты в тестах на КС как можно меньше зависели от размеров тела, его звеньев и от массы тела.

Разработка критериев и методов оценки КС необходима для определения уровня развития КС, установления связи между собой и с другими факторами, выявления влияния направленного применения координационных упражнений на показатели эффективности технико-тактических умений, на быстроту и качество освоения новых двигательных действий и т.д.

Эта проблема уже рассматривалась по школьной тематике и применительно к спорту высших достижений.

Однако эта проблема как научно-исследовательская, не ставилась до недавнего времени ни в акробатике, ни в гимнастике.

В результате теоретических исследований В.И. Ляхом [3] были определены 4 основные признаки оценки КС: правильность быстрота, рациональность и находчивость которые имеют качественные и количественные характеристики.

В процессе управления и регуляции, сложных в координационном отношении двигательных действий акробат может координировать свою двигательную деятельность по одному критерию. В этом случае наиболее подходит критерий оценки правильность выполнения движений, он же является ведущим признаком при оценке КС акробатов.

В качестве комплексных критериев оценки КС в спортивной акробатике выступают показатели результативности выполнения целостных двигательных действий или совокупности этих действий, которые предъявляют спрос к КС спортсмена.

Результаты исследования этого вопроса рядом специалистов показывает, что все критерии оценки КС являются сложными и многозначными. Они специфично проявляются в различных видах акробатики и в разном сочетании друг с другом.

Все эти теоретические положения учитывалось нами при выборе и разработке соответствующих методов для оценки КС, при анализе конкретных показателей, полученных в результате исследования, а также при разработке рекомендаций контроля координационной подготовленности спортсменов акробатов.

Применение инструментальных методов для оценки КС спортсменов несомненно повышает точность измерения хотя и важных, но лишь отдельных психофизиологических функций (сенсорных, сенсомоторных, интеллектуальных) или только так называемых специфических КС (способности точно воспроизводить, дифференцировать пространственные, временные и силовые параметры движений, способность к ритму, равновесию и др.). Специальные же КС, как целостные психомоторные образования, измерить с помощью аппаратуры не просто. Их можно определить лишь при выполнении достаточно сложных в координационном отношении реальных двигательных действий.

Обзор работ отечественных и зарубежных ученых свидетельствует о большом интересе в вопросах диагностики КС. Основными методами диагностики КС являются специально отобранные двигательные тесты. Прежде всего, значительно улучшилась формальная сторона диагностики. Большинство исследователей, особенно с середины 70-х годов прошлого столетия, в обязательном порядке включают проверку надежности и валидности тестов, измеряющих КС, опираются на современные математико-статистические методы, проводятся при строгом соблюдении процедуры тестирования и т.п. Здесь накоплен уже немалый положительный опыт. Исследователи достаточно глубоко анализируют проблемы и трудности, возникающие на пути создания аутентичных тестов, определяющих КС.

Отдельные исследователи продолжают подбирать тесты не на основании достаточно

обоснованных психофизиологических научных концепций и исходящих из них классификаций, а на основании эмпиризма (наблюдений).

Большинство зарубежных ученых [1,5,6] подходят к этому вопросу серьезнейшим образом, придавая теоретическим и методологическим вопросам обоснования тестов при определении КС значительно большее внимание.

Анализируя все вышесказанные теоретические положения, нашли свое отражение при постановке нами вопросов по выбору и разработке соответствующих методов (тестов) оценки КС, при анализе конкретных показателей, полученных в результате исследования, а также при разработке рекомендаций контроля координационной подготовленности акробатов.

Необходимо также отметить, что методы экспертных оценок не нашли должного внимания при оценке КС.

Анализ научно-исследовательской литературы по акробатике и гимнастике показывает, что основными методами контроля координационной подготовленности (в настоящее время не комплексного изучения КС) являются методы наблюдения и моторные тесты. Метод наблюдения не может дать точную количественную оценку уровня развития отдельных КС. Методы экспертных оценок и моторных тестов для определения уровня развития различных КС в акробатике и гимнастике до настоящего времени не были исследованы и обоснованы.

1. Blahus P. *Teoreticke koncepcie ruznych faktorovych modelu pohybovych schopnosti* // *Teorie a Praxe telesne Vychovy*. – 1973. – 21/2. – S. 122–128.

2. Бернштейн Н.А. *О построении движений*. – М.: Медгиз, 1947. – 255 с.

3. Лях В.И. *Координационные способности школьников*. – Минск: Полымя, 1989. – 160 с.

4. Верхошанский Ю.В. *Основы специальной физической подготовленности спортсменов*. – М.: ФиС, 1988. – 331 с.

5. Blume D.-D. *Grundsätze und methodische Maßnahmen zur Schulung koordinativer Fähigkeiten* // *Theorie und Praxis der Körperkultur*. – 1978. – № 2. – S. 141–144.

6. Hirtz P. *Struktur und Entwicklung koordinativer Leistungsvoraussetzungen bei Schulkindern* // *Theorie und Praxis der Körperkultur*. – 1977. – № 7. – S. 503–510.

Түйін

Аталған мақалада спортшылардың үйлесімділік қабілеттілігін бағалау мен тест таңдау мәселесі қарастырылады. Үйлесімділік қабілетіне баға беруге сай келетін әдістерді таңдау және жүзеге асыру үшін белгілі ғалым педагогтар, психологтар мен физиологтардың теориялық ұстанымдары негізге алынды.

Summary

In this article has shown the questions of tests and marks sportsmen's coordination abilities. The theoretical views of coordination abilities has taken during the choice and the making right methods of coordination abilities marks by the work of great pedagogist, psychologist and physiologist.

УДК 796.417.2:796.012.2

ДВИГАТЕЛЬНЫЕ ТЕСТЫ И ИХ ДОБРОТНОСТЬ ДЛЯ ОЦЕНКИ КООРДИНАЦИОННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ АКРОБАТОВ

Г.М. Сарсекеев –

д.п.н., доцент КазНПУ им. Абая

При отборе и проверке 38 тестов на надежность, валидность и эквивалентность мы использовали: компьютерную технологию для определения частоты движений кисти ведущей рукой; аппаратурные тесты – 15 показателей координационных способностей (КС); моторные тесты – 22 показателя.

После предварительной экспериментальной проверки и статистического анализа в окончательную программу тестирования КС акробатов были отобраны тесты, из которых в факторный анализ мы включили 27. Выбор данных тестов был осуществлен на основании анализа научно-методической литературы и результатов предварительного проведенного анкетирования, обобщения педагогического опыта, а также изучения специальной литературы по тестированию КС спортсменов с учетом специфики проявления этих способностей у акробатов: к ритму (№1); к дифференцированию пространственных, силовых и временных параметров (№№ 2-9); к согласованию (№№ 10-13); к равновесию (№ 14); к ориентированию в пространстве (№№15, 16); к вестибулярной устойчивости (№17); к реагированию (№№18, 19); к перестроению и приспособлению двигательных действий (№№ 20-26); к максимальной частоте движений (№ 27).

Для оценки КС мы проверили их на добротность. Как известно под добротностью (аутентичностью) тестов подразумевается проверка тестов по основным критериям проверки на надежность и информативность (валидность).

Разработанные и отобранные нами тесты (№№ 1-27) прошли проверку в соответствии с положениями теории и методики тестирования двигательных (в том числе координационных) способностей [1-4].

Исходя из требований спортивной метрологии, надежность тестов проверялась всесторонне. Проверка результатов на стабильность подразумевает совпадение результатов при повторном тестировании абсолютных и относительных КС, разделенных определенным промежутком времени. Этим промежутком времени в наших исследованиях явился период 7-10 дней. Согласованность тестов устанавливалась по степени совпадения результатов тестирования: 1) одних и тех же акробатов разными экспериментаторами; 2) акробатов одного и того же возраста и уровня мастерства, но тренирующихся в разных городах у разных тренеров; 3) акробатов разного уровня мастерства разными экспериментаторами. Об эквивалентности тестов судили по величине корреляционной связи между показателями, характеризующими одни и те же и разные КС. Для проверки надежности тестов были привлечены юные имеющие 1 взрослый разряд и кандидаты в мастера спорта (КМС) в возрасте 11-14 лет, со спортивным стажем 5 лет (n=31) и квалифицированные акробаты мастера спорта (МС) и мастера спорта международного класса (МСМК) в возрасте 17 лет, со стажем занятий 10 лет (n=35).

Многие экспериментаторы, занимающиеся проблемой тестирования КС, отмечают, что на величину коэффициента надежности (rtt) влияет время проведения пробы, число повторных зачетных попыток, а также соответствующий уровень мотивации испытуемых.

Все эти пожелания учитывались нами, чтобы повысить надежность используемых нами тестов. Обобщенные результаты исследований представлены в таблице 1.

Надежность разных показателей КС (№ 1-27) соответствует значениям 0,65-0,92.

Из таблицы 1 видно, что хорошей и отличной надежностью отличаются тесты на точность дифференциации пространственных параметров (показатель 4), на способность к согласованию движений (показатели 10, 12, 13), способность к равновесию (показатель 14), способность к вестибулярной устойчивости (показатель 17), способность к реагированию (показатель 18, 19), отдельные показатели на построение и перестроение двигательных действий (показатели 23, 24) и способность к максимальной частоте движений (показатель 27). Вполне приемлемой надежностью отличаются и все другие отобранные нами тесты, которые можно применять для получения ответа на другие задачи исследования. Обращает на себя внимание то, что величины коэффициентов надежности у высококвалифицированных спортсменов почти всегда выше, чем у юных акробатов.

Таким образом, теоретический анализ, предварительная экспертиза, всесторонняя и экспериментальная проверка подтвердили идею о возможности использования широкой батареи тестов (лабораторных, компьютерных и моторных) для получения достаточно надежных оценок уровня развития КС акробатов

Информативность тестов устанавливалась, как и надежность, с помощью разных способов. Прежде всего, был выполнен содержательный анализ информативности принятых контрольных

испытаний, в соответствии с которым отбирались из литературных источников тесты, дающие разностороннюю информацию об уровне координационно-двигательной сферы акробатов.

Информативность тестов оценивали по 4 критериям:

а) посредством расчета (ранговых) коэффициентов корреляции между показателями КС и ранговыми оценками технической подготовленности, выставленными тренерами сборной Казахстана и спортсменами;

б) путем вычисления (ранговых) коэффициентов корреляции между теми же показателями КС и ранговыми оценками специальной координационной подготовленности, выставленными ведущими тренерами по акробатике;

Таблица 1 – Коэффициенты надежности тестов координационных способностей юных (n=31) и высококвалифицированных акробатов (n=35)

Координационная способность	Тест, показатель	№ п/п	Стабильность теста (rtt)	Согласованность теста
Способность к ритму, №1	Точность изменения ритма, ошибка в сек.	1	59.67	58-69
Способность к дифференцированию пространственных, силовых и временных параметров №№ 2-9	Точность воспроизведения 50% от максимального усилия на динамометре ведущей рукой, средняя ошибка в кг	2	72.91	72-92
	Точность воспроизведения пространственных параметров (угла на кинематометре в 25, 45 и 65°). средняя величина ошибки в градусах	3	71.86	70-86
	Точность дифференцирования (минимально меньше или больше) пространственных параметров (угла на кинематометре в 25, 45 и 65°), средняя величина ошибки в градусах	4	80.85	80-86
	Точность приземления в прыжках на расстояние 80 см от места отталкивания. Средняя величина ошибки в см	5	73.79	72-79
	Точность оценки временных интервалов длительностью от 1 до 7 сек. Средняя величина ошибки, в с.	6	75.82	74-82
	Точность дифференцирования силы отталкивания в прыжках в длину с места в диапазоне 50-75% от максимальной дальности прыжка (количество прыжков)	7	71.75	69-75
	Точность воспроизведения длительности пяти переворотов назад, ошибка в с.	8	73.90	73-91
	Точность воспроизведения прыжка вверх с поворотом на 360 градусов, средняя ошибка в градусах	9	65.72	63-72
	Способность к согласованию №№ 10-13	Время выполнения перешагивания гимнастической палки, удерживаемой в прямых руках внизу, в с. (согласование)	10	84.92
Точность времени воспроизведения согласованных движений акробатами за 8 сек. (и.п.-о.с., 1- упор присев, 2- упор лежа, 3- упор присев, 4 – и.п.), ошибка в с.		11	75.80	73-80
Точность воспроизведения согласованных движений в прыжках: и.п.-руки на пояс, 1- правая вперед на носок, 2 – правая в сторону на носок, 3- правая назад на носок, 4- и. п., 5- левая назад на носок, 6 – левая в сторону на носок, 7 – левая вперед на носок, 8- и. п., в баллах		12	82.91	80-91
Тест на согласование движений рук с теннисным мячом при передаче его между ногами. Учитывается время выполнения 10 «восьмерок», в с.		13	81.89	80-89

Продолжение таблицы 1

Координационная способность	Тест, показатель	№ п/п	Стабильность теста (rtt)	Согласованность теста
Способность к равновесию № 14	Удержание равновесия в пробе Ромберга, в с.	14	85.92	83-93
Способность к ориентированию в пространстве (2 показателя, № 15,16)	Подскоки к цели на расстоянии 5 м (средняя величина отклонения точности приземления в цель, в %)	15	64.72	62-73
	Бег к цветным мячам, в сек.	16	75.88	71-89

Вестибулярная устойчивость (№ 17)		Вращение головой закрытыми глазами с удержанием равновесия, в с.	17	85. 90	84-90
Способность реагированию (№18, 19)	к	Реакция на свет, в мс.	18	90-95	89-95
		РДО, в мс.	19	91-93	89-93
Способность перестроению приспособлению двигательных действий (7 показателей, №№ 20-26)		Отношение длины прыжка с места стоя спиной к длине прыжка с места, стоя лицом вперед к месту приземления, в %	20	75 -79	70-79
	к	Отношение длины прыжка с места, стоя левым боком, к длине прыжка с места, стоя лицом вперед к месту приземления, в %	21	71 – 73	68-73
	и	То же, что и тест 21, но стоя правым боком к месту отталкивания, в %.	22	72 – 75	69-76
		Челночный бег 3x10 м лицом вперед, в с.	23	90 – 95	88-95
		Челночный бег 3x10 м спиной вперед, в с.	24	88 – 93	85-94
		Отношение времени бега 3x10 м лицом вперед к времени того же бега, но спиной вперед, в %	25	70 – 73	68-73
	Отношение времени гладкого бега 30 м ко времени бега 3x10 м лицом вперед, в %.	26	75 – 77	69-78	
Способность максимальной частоте движений (№ 27)	к	Частота движений кисти руки за 10 секунд, количество	27	84 -91	79-92

П р и м е ч а н и я

1 Нули и запятые опущены.

2 Слева направо приведены коэффициенты надежности $r_{ц}$ юных и высококвалифицированных акробатов.

в) на основании ранговых коэффициентов корреляции между показателями отдельных тестов на координационные способности и суммарной ранговой оценкой координационной подготовленности на основе всех тестовых показателей (№ 1-27);

г) на основе факторного анализа.

Отобранные показатели для оценки координационной подготовленности спортсменов акробатов во всех моделях факторного анализа на 75 и более процентов выясняют общую дисперсию выборки. Это, как нам представляется, является также дополнительным доводом в пользу валидности отобранных тестов.

При определении информативности в наших исследованиях приняли участие высококвалифицированные акробаты парно-групповых видов ($n=50$) и акробаты прыгуны высокой квалификации ($n=16$).

Анализ полученных результатов по информативности тестов показывает, что диагностическая информативность разных тестов, определяющих КС, зависит от принятого критерия (таблица 2). Мы использовали четыре таких критерия. Иногда встречаются ситуации, что в случае одного критерия определенный тест имеет показатель эмпирической информативности не ниже 0,3; а в случае другого критерия эта величина может быть еще ниже.

Например, тест на быстроту реагирования (показатель № 18, 19) имеет показатель диагностической информативности у высококвалифицированных акробатов прыгунов и акробатов парно-групповых видов соответственно 0,32 и 0,34 (критерий – суммарная ранговая оценка координационной подготовленности на основе всех 27 показателей), а при других критериях – ранговая оценка технической подготовки и ранговая оценка специальной координационной подготовленности, выставленные экспертами – этот тест не обнаружил диагностической информативности. Подобная картина имеет место и для подавляющего большинства других тестов. Естественно, такое положение отражает сложный и противоречивый характер, как взаимоотношений данных непростых явлений, так и показывает высокую сложную дифференцированную структуру КС у акробатов. В то же время каждый научный работник или тренер хотели бы иметь один или несколько тестов (в том числе определяющих КС), которые были бы напрямую связаны со спортивным результатом. Однако применительно к спортивной акробатике, насколько нам известно, таких тестов пока не найдено. И это очевидно, поскольку очень уже много

факторов влияют на спортивные достижения. Поэтому наши исследования также показали, что применительно к спортивной акробатике трудно найти единичные тесты, определяющие КС, эмпирическая информативность которых во всех случаях (при всех принятых критериях) была бы отличной или хорошей.

Если говорить о факторной информативности исследованных нами показателей КС, то в 12 случаях из 27 ее показатели лежат в пределах между 0,70-0,80 и выше (№ 6, 10, 12, 15, 16, 18, 19, 23).

С нашей точки зрения, вполне логично объясняется тот факт, что

Таблица 2 – Информативность тестов (rtk), определяющих координационные способности высококвалифицированных акробатов парно-групповых видов (n = 50) и высококвалифицированных акробатов прыгунов (n = 16)

Координационная способность	Тест, показатель	Индекс	Критерий			
			1	2	3	4
Способность к ритму, №1	Точность изменения ритма, ошибка в сек.	РТМ-1	-23	-17	35	45
Способность к дифференцированию пространственных, силовых и временных параметров №№ 2-9	Точность воспроизведения 50% от максимального усилия на динамометре ведущей рукой, средняя ошибка в кг	Д-2	35	44	-20	53
	Точность воспроизведения пространственных параметров (угла на кинематометре в 25, 45 и 65°), средняя величина ошибки в градусах	Д-3	-43	-56	51	70
	Точность дифференцирования (минимально меньше или больше) пространственных параметров (угла на кинематометре в 25, 45 и 65°), средняя величина ошибки в градусах	Д-4	-37	-42	57	76
	Точность приземления в прыжках на расстоянии 80 см от места отталкивания. Средняя величина ошибки в см	Д-5	-18	-34	42	54
	Точность оценки временных интервалов длительностью от 1 до 7 сек. Средняя величина ошибки, в с.	Д-6	-31	-36	59	77
	Точность дифференцирования силы отталкивания в прыжках в длину с места в диапазоне 50-75% от максимальной дальности прыжка (количество прыжков)	Д-7	-34	27	21	53
	Точность воспроизведения длительности пяти переворотов назад, ошибка в сек.	Д-8	-32	-34	60	60
	Точность воспроизведения прыжка вверх с поворотом на 360 градусов, средняя ошибка в градусах	Д-9	-44	-35	50	63
	Способность к согласованию №№ 10-13	Время выполнения перешагивания гимнастической палки, удерживаемой в прямых руках внизу, в с.	СОГЛ-10	-54	-43	50
Точность времени воспроизведения согласованных движений акробатами за 8 сек. (и.п.-о.с., 1- упор присев, 2- упор лежа, 3- упор присев, 4 – и.п.), ошибка в с.		СОГЛ-11	-40	-32	44	70
Точность воспроизведения согласованных движений в прыжках: и.п. – руки на пояс, 1 – правая вперед на носок, 2 – правая в сторону на носок, 3 – правая назад на носок, 4- и. п., 5- левая назад на носок, 6 – левая в сторону на носок, 7 – левая вперед на носок, 8 – и. п., в баллах		СОГЛ-12	-29	-32	37	68
Тест на согласование движений рук с теннисным мячом при передаче его между ногами. Учитывается время выполнения 10 «восьмерок», в сек.		СОГЛ-13	-32	-28	35	72
Координационная способность	Тест, показатель	Индекс	Критерий			
		с	1			
Способность к равновесию № 14	Удержание равновесия в пробе Ромберга, в с.	РАВ-14	18	23	-32	51
Способность к ориентированию в	Подскоки к цели на расстоянии 5 м (средняя величина отклонения точности приземления в цель, в %	ОР-15	15	21	29	43

пространстве (2 показателя, №№ 15,16)	Бег к цветным мячам, в с.	ОР-16	57	49	30	79
Вестибулярная устойчивость (№ 17)	Вращение головой закрытыми глазами с удержанием равновесия, в с.	СВ-17	-20	-17	32	46
Способность к реагированию (№№ 18, 19)	Реакция на свет, в мс.	БР-18	-17	-22	32	53
	РДО, в мс.	БР-19	-15	-21	34	73
Способность к перестроению и приспособлению двигательных действий (7 показателей, №№ 20-26)	Отношение длины прыжка с места стоя спиной к длине прыжка с места, стоя лицом вперед к месту приземления, в %	ПП-20	14	17	-32	49
	Отношение длины прыжка с места, стоя левым боком, к длине прыжка с места, стоя лицом вперед к месту приземления, в %	ПП-21	09	09	-35	47
	То же, что и тест 21, но стоя правым боком к месту отталкивания, в %.	ПП-22	-21	-32	35	47
	Челночный бег 3×10 м лицом вперед, в с.	ПП-23	-17	-09	-25	64
	Челночный бег 3×10 м спиной вперед, в с.	ПП-24	-09	-14	35	47
	Отношение времени бега 3×10 м лицом вперед к времени того же бега, но спиной вперед, в %	ПП-25	-19	-07	28	65
	Отношение времени гладкого бега 30 м ко времени бега 3×10 м лицом вперед, в %.	ПП-26	-21	-37	30	67
Способность к максимальной частоте движений (№ 27)	Частота движений кисти руки за 10 с., количество	ЧД-27	-10	13	20	46
Примечания 1 Критерии: 1 – ранговая оценка технической подготовленности, выставленная тренерами и судьями высшей категории, 2- ранговая оценка специальной координационной подготовленности, выставленная тренерами и судьями высшей категории, 3- суммарная ранговая оценка координационной подготовленности на основе всех тестовых показателей № 1-27, 4- факторная информативность. 2 Нули и запятые опущены.						

высокой факторной информативностью в подготовке акробатов прыгунов, а также акробатов парно-групповых видов отличаются тесты, определяющие способности к согласованию, ориентированию, реагированию, дифференцированию силовых и пространственных параметров, перестроению. Именно они называются ведущими КС в данных, а также в других видах.

Наиболее информативные показатели КС, которые вытекают, если в качестве критерия выступает суммарная ранговая оценка на основе всей батареи тестов.

Таковыми тестовыми показателями являются показатели №№ 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11 (таблица 2). Как следует при данном составном критерии необходимым показателем диагностической информативности соответствуют тесты, определяющие разные КС акробатов прыгунов и акробатов парно-групповых видов: способности к дифференцированию пространственных, временных и силовых параметров движений (№ 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11).

Данные об информативности батареи тестов «на КС» приведены в таблице 3. Как следует, информативность батареи тестов при всех взятых критериях является высокой (при первых двух) и вполне достаточной (при третьем). Информативность батареи тестов является более высокой, если критериями выступают ранговые оценки, выставленные тренерами и экспертами за техническую подготовленность $r_{jk} = 0,56$ и $0,57$ (данные акробатов прыгунов соответственно до и после педагогического эксперимента) и $r_{jk} = 0,51$ (данные акробатов парно-групповых видов). В случае, если критерием принять ранговые оценки специальной координационной подготовленности, то показатель информативности батареи тестов (компьютерных, лабораторных и спортивно-двигательных) является еще более высоким $r_{jk} = 0,71$ и $0,74$ для акробатов прыгунов и $0,55$ для акробатов парно-групповых видов (таблица 3).

Таблица 3 – Информативность батареи тестов «на координационные способности» у высококвалифицированных акробатов прыгунов (n=28) и высококвалифицированных акробатов парно-групповых видов (n=28)

Критерий	Мера критерия	Коэффициент информативности
Техническая подготовленность	Ранговая оценка, выставленная экспертами	0,56 ^x ; 0,57 ^x ; 0,51 ^x ; -
Специальная координационная подготовленность	Ранговая оценка	0,71 ^{xx} ; 0,74 ^x ; 0,55 ^x ; -
Примечание – Вверху показатели информативности тестовой батареи акробатов прыгунов (до и после годовичного педагогического эксперимента), внизу – акробатов парно-групповых видов.		

Какие предварительные выводы вытекают из полученных данных.

Во-первых, такие высокие показатели информативности батареи тестов

«на КС» можно объяснить тем, что в выставлении оценок за показатели технической и специальной координационной подготовленности участвовали тренеры, с которыми была проведена обстоятельная работа (занятия) на предмет понимания значения, контроля и тренировки КС высококвалифицированных акробатов.

Во-вторых, разработанную нами программу комплексной оценки контроля координационной подготовленности акробатов можно использовать для прогноза уровня специальной координационной и технической подготовленности, определяющих в значительной мере будущие спортивные успехи индивидов.

В-третьих, справедливой выглядит мысль специалистов [2,3], что информативность одного теста, определяющего одну какую-либо КС, бывает не всегда высокой, а в отношении данной группы способностей она всегда является менее стабильной и более вариативной, чем целой батареей тестов на КС.

1. Лях В.И. Двигательные способности школьников: основы теории и методики развития. – М.: Терра-Спорт, 2000. – 192 с.

2. Зацюрский В.М. Основы спортивной метрологии. – М.: ФиС, 1979 – 152 с.

3. Годик М.А. Спортивная метрология. – М.: Физкультура и спорт, 1988 – 135 с.

4. Основы математической статистики: учеб. Пособие для ин-тов физ. Культуры / под ред. В.С. Иванова. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 176 с.

Түйін

Аталмыш мақалада акробаттардың үйлесімділік қабілеттілігін анықтайтын қозғалмалы тесттер іріктеліп берілген. Барлық іріктеліп алынған тесттер сенімділігі мен ақпараттылығы жағынан тексеруден өткізілген.

Summary

The article is showed coordination abilities to take activity tests by the acrobats. All the choosing tests are checked for possibility and informed.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЧТЕНИЯ ЛЕКЦИИ ПРОБЛЕМНО-ОРИЕНТИРОВАННЫМ МЕТОДОМ

Б.Б. Джакубақынов –

д.в.н., профессор КазНПУ им. Абая.

Н.А. Ештаева –

старший преподаватель КазНУ им. аль-Фараби

Как нам всем хорошо известно, в высшем учебном заведении основным видом учебных занятий, который предназначен для преподавания теоретических положений, всегда была и остается лекция.

Необходимо отметить, что практически никогда взгляды специалистов на роль, место и содержание лекции в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения не были постоянными. Они, как правило, на разных этапах развития высшей школы переживали определенные изменения, были предметом достаточно острых дискуссий. Не прекращаются эти дискуссии и поныне. Стоит отметить, что именно Болонский процесс сегодня предоставил «второе дыхание» этой проблеме [1].

В традиционно-сложившейся практике преподавания сегодня преобладают лекции так называемого информационного, или, точнее, информационно-развивающего типа, в которых преподаватель играет несравненно более активную роль сравнительно со студентами. Нам всем хорошо известно, что под лекцией понимается логически стройное, систематически последовательное и ясное изложение преподавателем того или другого научного вопроса, который может сопровождаться демонстрацией результатов теоретических разработок, наглядных пособий, применением разнообразных способов активизации познавательной деятельности тех, кто учится, то есть наших студентов. В лекциях раскрываются фундаментальные вопросы учебной дисциплины, определяется содержание всех других видов учебных занятий и самостоятельной работы студентов. Им принадлежит руководящая роль во всей системе подготовки квалифицированных специалистов.

Какие же требования в современных условиях выдвигаются к лекции информационно-развивающего типа? Каким критериям должна отвечать такая лекция? (имеется в виду не только и не столько текст лекции, а лекция в целом, как вид учебного занятия, или метод обучения).

Эти требования в общем виде сводятся к следующему:

- научность, то есть соответствие всех сторон лекции современному состоянию изучаемой науки, достижением в отрасли педагогик и психологии высшей школы;

- органическое единство образовательной и воспитательной составляющих. Это единство составляет методологическое ядро лекции, именно она делает лекцию стройным единым целым;

- информативность, то есть насыщенность лекции определенным объемом научной информации, которая отобрана в контексте будущей профессиональной деятельности студентов в соответствии с целевой установкой и содержанием учебной программы дисциплины;

- логическая стройность, размерность, правильность и аргументированность, что обеспечивается яркими, убедительными примерами и демонстрациями;

- четкая структура и логика раскрытия последовательно излагаемых вопросов, их методическая обработка, то есть выделение главных мыслей и положений, ударение на выводах;

- доступность лекции для ее восприятия аудиторией. Содержание и формы изложения материала должны отвечать уровню развития, запаса знаний и представлений студентов, какие они приобрели в ходе освоения этой и других дисциплин. В то же время, доступность лекции ни в коем случае не может достигаться за счет понижения научного уровня преподавания;

- наглядность. Это требование обеспечивается демонстрациями экспериментов, рациональным использованием учебных наглядных пособий, технических средств обучения, особенно современной электронно-вычислительной техники;

- четкий и ясный язык, выдержанный стиль и манера поведения преподавателя, рациональное использование основных рекомендаций ораторского искусства, свободное владение материалом лекции без излишней привязки к конспекту;

- тесный контакт лектора с аудиторией, использование дискретной или желательно даже непрерывной обратной связи, что предоставляет возможность хоть бы приблизительно оценить восприятие аудиторией лекционного материала с тем, чтобы при необходимости внести определенные коррективы в преподавание;

- интенсификация познавательной деятельности студентов, что обеспечивает активную работу каждого из них, сознательное, критическое восприятие учебного материала.

Особенно хотелось бы сосредоточить Ваше внимание на последнем требовании.

Основная задача любого высшего учебного заведения сегодня заключается уже не только в том, чтобы дать студентам соответствующие знания, но и наряду с этим обеспечить формирование у них

познавательных интересов и способностей, навыков самостоятельного умственного труда. Не является тайной для нас и тот факт, что ранее знания, полученные в школе, техникуме, институте, могли служить человеку долго, часто на протяжении всего трудовой жизни. Сегодня становится очевидным, что таких знаний уже очень часто бывает маловато, в условиях бурных темпов роста информации их просто необходимо постоянно обновлять, добывать, что практически невозможно без самообразования.

А соответственно, от каждого нашего студента требуется познавательная активность и самостоятельность.

Что понимается под категорией «познавательная активность»? Познавательная активность студента – это, прежде всего, его интеллектуально-эмоциональный отзыв на процесс познания, устремленность к учебе, то есть умение самостоятельно размышлять, способность ориентироваться в новой ситуации, находить подходы к решению новых заданий, уметь добывать информацию, независимость собственных суждений.

Именно это и привело к появлению и развитию в последние два десятилетия так называемых активных методов преподавания, которые побуждают студентов к самостоятельному поиску знаний, активизируют мышление, формируют стойкие практические умения и навыки.

Среди значительного количества современных активных методов преподавания особенное место занимает так называемый проблемный метод, который достаточно успешно зарекомендовал себя в разных формах учебных занятий.

Проблемное обучение – это система методов и средств, которые применяются при организации учебного процесса и обеспечивают возможности творческого участия студентов в процессе усвоения новых знаний, формирования у них творческого мышления и познавательных интересов личности [2].

Проблемное преподавание, будучи составляющей проблемного обучения, заключается в деятельности преподавателя по созданию системы проблемных ситуаций в ходе занятий, изложении учебного материала с его разъяснением и руководством студентами таким образом, чтобы можно было направлять их на усвоение новых знаний как традиционным путем, так и путем постановки учебных проблем и их решения.

Широкое воплощение активных методов обучения в разные формы учебных занятий, безусловно, привело к появлению новых типов этих занятий. Не является исключением и лекционный курс, где рядом с традиционными лекциями информационно-развивающего типа возникли так называемые проблемные, проблемно-поисковые лекции, лекции-визуализации, лекции пресс-конференции, лекции с предварительно запланированными ошибками, обзорно-установочные лекции и др.

Коротко остановимся на лекциях, которые относятся к первым двум группам, то есть тех, что носят проблемный и проблемно-поисковый характер. В первую очередь, возникает необходимость выяснить, в чем заключается специфичность этих лекций по отношению к традиционным методам их изложения? Какие требования выдвигаются к ним? Какая разница между содержанием лекций?

Проблемные лекции, а вернее-проблемно-ориентированный метод чтения лекций, в отличие от лекций информационного типа, предназначенные не столько для сообщения студентам определенной научной информации в виде готовых знаний, сколько для привлечения их в совместную творческую работу с преподавателем. Студент в процессе лекции в этом случае должен не просто отрабатывать учебный материал, а под руководством преподавателя, я подчеркиваю это, как бы открывать для себя неизвестные для него на данный момент или неоднозначные научные знания. Это служит активизации его мышления, формирует свое личное отношение к определенным явлениям, событиям, процессам, которые изучаются в ходе лекции.

Единого рецепта для подготовки и чтения проблемной лекции не может быть. Однако существует ряд общих требований, которые следовало бы учитывать при подготовке и чтении таких лекций [3]. Проблемно-ориентированный метод чтения лекции допускает в самом начале ее постановку учебной проблемы, которую лектор в дальнейшем, в процессе изложения учебного материала с активным привлечением аудитории последовательно и логически решает или раскрывает пути ее решения. При этом преподаватель, по ходу изложения лекции, как правило, рассуждает, рассказывает, обобщает, анализирует факты и ведет за собой мышление студентов, делает его более активным и творческим.

В то же время следует отметить, что под учебной проблемой обычно понимают вопрос или задание, решение которых невозможно получить по готовому образцу, оно должно требовать от студентов проявления самостоятельности и оригинальности в решении этих вопросов, творческого овладения знаниями, умениями и навыками.

Среди сформулированных проблем могут быть научные, социальные, профессиональные, но обязательно тесно связанные с конкретным содержанием учебного материала проблемы. Проблемные вопросы (ситуации) могут ставиться или создаваться и во время лекции перед изложением той или иной новой мысли.

Студенты, перед которыми встает поставленная преподавателем общая или частичная учебная проблема (проблемная ситуация), вынуждены «добывать» ответы, то есть искать знание и пути их применения среди тех, которые им еще неизвестны, учатся обобщать частные выводы и решения.

В целом, решение общей или частной учебной проблемы (разрешение проблемной ситуации) в процессе лекции, которая читается проблемно-ориентированным методом, может включать в себя:

- разработку (определение) исходных данных для формулировки учебной проблемы (проблемной ситуации);
- формулировку и постановку учебной проблемы (проблемной ситуации);
- разбивку общей учебной проблемы на частные проблемы (подпроблемы) и определения направлений поиска возможных решений;
- разрешение проблемной ситуации на основе выдвинутых предположений;
- анализ полученных данных и установление их связей с практикой.

Безусловно, познавательная деятельность студентов в ходе лекции, излагаемой проблемно-ориентированным методом, не может протекать сама по себе. Она должна находиться под постоянным руководством преподавателя, который, имея неразрывную обратную связь с аудиторией, каждый раз выходя из конкретных условий лекции (уровня подготовленности аудитории, владения составом аудитории (студентами) предметом лекции, и тому подобное), цепочкой частных вопросов (обращений к аудитории) и заданий должен подвести студентов к верным выводам.

Таким образом, проблемно-ориентированный метод чтения лекции выдвигает высокие требования не только и не столько к аудитории, то есть к студентам, а в первую очередь – к преподавателю. Ему должны быть присущи глубокие знания учебного материала, широкая эрудиция, умение устанавливать и поддерживать в учебной работе тесный контакт со студентами, создавать на занятиях атмосферу сотрудничества.

Исходя из вышеупомянутого, становится очевидным, что необходимыми предпосылками чтения лекции, как и проведение других форм учебных занятий проблемно-ориентированным методом, является следующее:

Во-первых, способность преподавателя четко определить основную проблему темы, которая, как правило, должна быть тесно связанная с темой и содержанием лекции, расчленив ее на частные проблемы при условии обязательного сохранения органической целостности темы занятия; осветить проблемные поля (условия, в которых существуют общая и частные проблемы); сформулировать и поставить «наводящие» вопросы (обращение к аудитории), ответы на которые должны вывести на возможные пути решения проблемы; предложить студентам несколько (два-три) вариантов решений, обходя верное решение проблемы. В практике все это вместе принято называть «созданием проблемной ситуации».

Во-вторых, достаточный уровень усвоения студентами предыдущего материала, общая ориентация их в теме занятия, заинтересованность студентов в поиске адекватного ответа на очерченную учебную проблему и, что тоже немаловажно, желание студентов сотрудничать с преподавателем. К сожалению, в литературе открыто об этом не пишут, но в практике такие факты имеют место.

В завершение хотелось бы несколькими словами коснуться проблемы содержания лекционного материала, преподаваемого проблемно-ориентированным методом. К сожалению, есть преподаватели, которые считают, что содержание такой лекции должно кардинально отличаться от общепринятого, в нем, по их мнению, должны преимущественно отображаться постановки учебных проблем и проблемных ситуаций, которые необходимо будет решать студентам самостоятельно. Досадно, но при этом иногда даже отождествляются понятия «научная проблема» и «учебная проблема».

Это не совсем так, а точнее – совсем не так. Давайте просто представим себе, что студент в канун лекции по указанию преподавателя знакомится с таким текстом, натывается на каждом шагу на непонятные ему противоречия, методов решения которых, студент не видит, то что он делает во время чтения уже второй-третьей страницы? Забросит эту лекцию как можно дальше и, что страшнее всего, потеряет к ней всякий интерес.

Текст лекции должен быть информативным, проработав который, образно говоря, студентам должно становиться понятным «что нужно делать», а вот задача преподавателя уже заключается в том, чтобы вместе со студентами, совместными усилиями установить «почему это нужно делать» и «как это нужно делать».

Именно поэтому для разных аудиторий студентов, как уже отмечали, одна и та же лекция проблемно-ориентированным методом будет излагаться по-разному. Это – в значительной мере импровизация преподавателя, безусловно, с учетом так называемых «домашних заготовок».

Таким образом, подводя короткий итог вышеизложенному, становится возможным констатировать следующее:

во-первых, применение активных методов обучения в практике высшей школы является сегодня объективной необходимостью;

во-вторых, метод чтения лекции незначительной мерой влияет на требования к самой лекции, они остаются практически неизменными, изменяются только акценты в этих требованиях;

в-третьих, одним из наиболее распространенных и приемлемых для нашей аудитории активных методов преподавания является проблемно-ориентированный метод;

в-четвертых, в отличие от лекций информационного и информационно-развивающего типа основным приоритетом лекции, читаемой проблемно-ориентированным методом, является не научить студента «тому, что делать» а при активном его участии дать ему методологию подхода «почему и как это делать»;

в-пятых, чтение лекции проблемно-ориентированным методом ставит преподавателя перед необходимостью с одной стороны постоянного самоусовершенствования, повышения своего научного уровня и методического мастерства, а с другой – требует соответствующего уровня подготовленности аудитории, то есть студентов.

И последнее. Безусловно, невозможно, и было бы большой ошибкой попытаться перевести весь лекционный курс, как и учебный процесс на проблемно-ориентированный метод или другие, исключительно активные, методы преподавания. Не следует забывать и традиционные информационные и информационно-развивающие лекции. Особенно это касается вступительных, обзорных и установочных лекций. Выбор метода определяется каждый раз с учетом специфики содержания учебного материала, общих заданий профессиональной подготовки студентов, времени, которое отводится преподавателю, особенностей аудитории (состава студентов), наличия средств обучения, личностных качеств преподавателя и т.п.

Важно помнить, что универсальных приемов и методов преподавания просто нет, сверхэффективные способы, которые бы заменили все остальные, к сожалению, в природе отсутствуют. Они и не должны быть самоцелью. Слепая погоня за педагогической модой, без глубокого и всестороннего анализа каждого метода, без учета его позитивных и негативных сторон, может привести к нежелательным последствиям. Главное – достижение конечной цели обучения, то есть не только формирование новых знаний, умений и навыков, но и воспитание, и развитие студентов.

1. Ревский А.Д. *Ведение кредитной технологии обучения в казахстанских высших учебных заведениях: проблемы и перспективы* [электронный ресурс: www.ia-centr.ru].

2. Кудрявцев В.Т. *Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы*. - М.: Знание, 1991. –80с.

3. *Организация, формы и методы проведения учебных занятий и самостоятельной работы: требования, условия, механизмы: Учебно-методическое пособие / Под ред. Н. А. Волгина, Ю. Г. Одегова.* – М.: Изд-во Рос. экон. акад., 2004. – 88 с.

Түйін

Мақалада жоғары мектепте дәрісті мәселеге бағдарлап оқу әдісінің ерекшеліктері, мақсаттары, басымды жақтары, тәсілдері баяндалып, оқытушы мен студентті педагогикалық процестің шынайы субъектісіне айналдыру жолдары қарастырылған.

Summary

The article describes the purpose, features, benefits, ways of reading the lectures with problem-oriented methods, and considers the ways of formation of the teacher and students as real subjects of the pedagogical process.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ҰЛТТЫҚ ҚОЛӨНЕРГЕ БАУЛУ

А.О.Абдыкадыров, Г.Ж.Омарова –

Абай атындағы ҚазҰПУ, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушылары

Балаларды ұлттық қолөнер шығармаларымен таныстыру олардың өз туған жеріне, халқына, табиғатқа деген сүйіспеншілігін қалыптастырады. Эстетикалық сезіміне әсер етіп эстетикалық және көркемдік талғамын жетілдіреді: адам қолымен жасалған әсемдікті түсінуге зергердің немесе оюшының ерекшелігін, ой – тұжырымын қайталанбас бірегейлігін, нәзік талғамы мен ғажап шеберлігін айыра білуге үйретеді.

Бүгінгі таңда бастауыш мектеп сабақтарында ұлттық қолданбалы өнерді пайдаланудағы мақсатымыз: жасөспірімдерді ұлт өнерінің мәдениетіне деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу, оны түсіне, бағалай, сақтай білуге үйрету қолданбалы өнер жайында алғашқы мәліметтерді беру, қолданбалы өнер туындыларының нұсқаларымен таныстыру, практикалық сабақ барысында әр қилы шағын бұйымдар жасату, үйренгендерін өмір қажетіне пайдалануға бағыттау.

Қазақ халқының ұлттық өнерімен танысып, оқушыларды ұлттық өнермен таныстырып, оларды ұлттық негізде тәрбиелеу мәселелері халық педагогикасында кеңінен қарастырылып келеді. Ұлттық сананы көтермей, жетілдірмей тұрып, ұлтымыздың көсегесін көтере алмаймыз. Ұлттық сананы көтеру үшін жас ұрпақты өз тілімізде оқытып, мәдениетімізге, өнерімізге баулуымыз керек /1/.

Р.М.Қоянбаев «Бастауыш сынып оқушыларының тұлғасын қалыптастыруда ақыл-ой, өнегелік, еңбектік, әсемділікке талғампаздық, күш-қуат тәрбиесінің өзара байланысы басты мәселе болып табылады. Кіші мектеп жасы – тұлғаның құнды сапаларын қалыптастыру кезеңі», -деген пікірі бастауыш сынып оқушыларына сәндік- қолданбалы өнерді оқытудың маңыздылығын негіздейді /1/.

Бастауыш сынып оқушыларын сәнді қолданбалы өнермен таныстыру және сол арқылы тәрбие беру еңбекке баулу пәніне ұлттық сипат беріп, жеткіншек ұрпақты ата – баба өнеріне бейімдеу бүгінгі күнде маңызды мәселелердің бірі болып отыр.

Бұл мәселеге байланысты С.А.Ұзақбаеваның “Тамыры терең тәрбие”, “Өміршең өнер өрісі”, “Балаларға эстетикалық тәрбие берудегі халық дәстүрлері” атты еңбектерінің құндылығын айта кеткен жөн.

“Балалар мен жастарға эстетикалық тәрбие берудің мүмкіндіктерін қарастыра келіп, халықтық педагогиканың тамаша идеялары мен дәстүрлерін сақтап, ұрпақтан – ұрпаққа жеткізуде халықтың ауызекі шығармашылығы мен қолданбалы өнері айрықша рөл атқарады. Олар халықтың педагогикада балалар мен ересектер тәрбиесінің таптырмайтын құралы, әдіс – амалы, тәсілі, ережелері мен әдет – дағдылары болды, құнды ізеттілік, адамгершілік қасиеттерін (қайырымдылық, мейірімділік, инабаттылық, бауырмалдық, туыстық, достық, жолдастық сезімі, туған жерге, елге сүйіспеншілігін, ұлттық намыс, ата-баба дәстүріне сыйластық көзқарас, ұлттық өнерді құрметтеу, сақтау, Отансүйгіштік, интернационалдық көзқарас т.б.), эмоционалдық-эстетикалық қасиеттерін (өнердегі, табиғаттағы әдемілікті, сұлулықты талғаммен, жылы сезіммен қабылдау, ләззат алу, әсерлену, эстетикалық тұрғыда баға беру т.б.) қалыптастырды. Олардың маңыздылығы бүгінгі күнде тіпті артып отыр” – деп тұжырымдайды /2/.

“Өнердің барлық түрі өзіне тән бейнелі тілі, тәсілдерімен әсемдік әлемін ашып көрсете отырып, адам сезіміне әсер ететіні мәлім. Қолданбалы өнерге тән ерекшеліктер – айналадағы ортамен, өмірмен, еңбекпен тығыз болуы. Қолданбалы өнердің әлеуметтік-тәрбиелік ролі тек оның туындыларының өзіндік көркемдік, эстетикалық құндылығымен ғана бағаланбайды, сонымен қатар адамның өз заманына сай талғамын білдіруінен, өткендегі мәдениетпен және ұлттық дәстүрлермен сабақтастығынан көрінеді”, - деп өнердің мәні мен маңызына тоқталады.

Балалардың белгілі бір көркемдік іс - әрекетке деген ықыластылығын зерттеген еңбектерден (Е.В.Квятковский, Ф.Бабушкин, Разумный т.б.) баланың әрбір жас кезеңлеріндегі ой санасының дамуына, тұлғалық қалыптасуына ықпал ететін саналуан әрекеттердің ішінде көркемдік іс - әрекеттердің жетекші роль атқаратыны байқалады.

Өнердің бала өміріне тигізетін әсерлі мүмкіндіктерін қоршаған ортаның сұлулық заңдылықтарымен түрлендіру (іс-әрекеттерінде өзара қатынаста болатын тіл, ойын, ұлттық және жаңа дәстүрлерді меңгерту әрбір педагогикалық ұжымның, отбасының тәлім-тәрбиелік жұмыстарының басты міндеті саналады.

Бұлар ұлттық қолөнердің білімділік, танымдық, дидактикалық, көрнекілік және белсенді шығармашылыққа баулу мүмкіндіктері әрі жүйелі ұйымдастырылған білім беру мен тәрбие жұмыстары арқылы жүзеге асырылады. Сонымен бірге, өнер арқылы тәрбие беру жүйесі баланың бүгінгі күн болмысымен ғана емес, өткен кезеңдердің рухани өмірінің сипатын бейнелі түрде танып, білуіне, көркемдік мұраларды игеруіне қолайлы жағдай туғызатын мазмұнда болуын талап етеді.

Балалардың ұлттық қолөнер игеру мен оны қолымен жасауға бағытталған іс-әрекеттерінің аясында сәндік-қолданбалы өнердің айшықты мәнерлігі, көрнекілігі әрі танымдық әсерінің күштілігі оқушының шығармашылық белсенділігіне, сол арқылы олардың талғам өрісінің дамуына зор ықпал жасайды.

Сәндік-қолданбалы өнер саласындағы көркемдік жұмыста, балалардың түрлі-түсті қағаздардан арнайы сюжетті құрастыруға қажетті элементтерін ұлттық ою-өрнектің қарапайым үлгілерін қию арқылы тұлға силуетінің (сұлба) сұлулығы, ал оларды жазықтық бетінде желімдеп жапсыру кезінде жеке элементтердің өзара жарасымдылығын, оюлардың өрнек композициясындағы ырғақтылығын, фон мен өрнек бояуларының түстік үйлесімділігін пайымдай білуіне үлкен көмекті тигізеді. Қатты қағаз, мата қиындылары, фольга т.б. табиғи заттардан көркем құрастыру жұмыстары балалардың кеңістік ойлау қабілетінің және пішін, көлем сұлулығын сезіну, түйсіну дағдыларының дамуына мүмкіндік туғызумен бірге, олардың еңбек ету іскерліктерінің қалыптасуына жол ашады.

Бастауыш мектепте оқушыны ұлттық қолөнерге тән – кесте тігу, қуыршақ киімін дайындау, түрлі түсті жүнді пайдаланып ши орату, ши тоқу т.б. сияқты іс-әрекеттерді орындауға баулимыз.

Қазақ халқының ұлттық өнерімен танысып, оқушыларды ұлттық негізде тәрбиелеу мәселелері халық педагогикасында кеңінен қарастырылып келеді. Оқушыларды ұлттық мазмұнда оқыту, ұлттық сәндік-қолданбалы өнерге үйрету, оған қызықтыру көп ізденіс пен шығармашылық еңбегін қажет етеді.

Қазіргі заман талабына сай, мектеп қабырғасына сай, мектеп қабырғасында тәрбиеленіп жатқан жас ұрпақты ұлтымыздың көнеден келе жатқан салт-дәстүрімен, өнерімен соның ішінде қолданбалы өнердің қыр-сырымен таныстыру, оның әдіс-тәсілдерін орынды пайдалану арқылы еңбек сабағында балалардың икемділігі мен шеберлігін қалыптастырып, өнерге деген сүйіспеншілігін, қызығушылығын арттыру – ұлт мектептерінің басты міндеті.

Ұлттық қолөнердің негізінде сәндік-қолданбалы өнер шығармалары мен туындылары жаталы, яғни олар: үй жиһаздары, ыдыс-аяқ, киім-кешек, кілем-алаша, тұрмыстық бұйымдар, кестелеу, қуыршақтар, зергерлік бұйымдар, сондай – ақ ғимараттардың әсем архитектуралық бөліктерін безендіру.

Оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны әр оқушының назарын еңбекке аударып, оны күн сайын қоғамға, адамдарға пайдалы іс тындыруға бағдарлайды. Баланы қолөнерге баулу және оған жағдай туғызу, оның қыр-сырымен таныстыру, оның әсемдік құпиясын ашып көрсету, яғни білім беру, еңбек етуге баулу қажет.

Оқушыларды ұлттық мазмұнда оқыту, ұлттық – сәндік-қолданбалы өнерге үйрету, оған қызықтыру көп ізденіс пен шығармашылық еңбекті қажет етеді.

Қол өнердің әлі де халыққа танылмай жатқан кейбір түрлері баршылық. Бұл мұраны көне деп қарамай, оны байырғы байлығымыз деп бағалап, бүгінгі жұмыс қажетіне пайдалану үшін жаңаша үлгілерін жасау қажет болып отыр. Әрине, бүгінгі таңда ыдыс, киім салатын ағаш сөрелеріміз тұрғанда аяққап пен керменің қажеті бола қоя ма екен деген сұрақ тууы мүмкін. Алайда бұл бұйымдарды орнымен ұтымды пайдалануға болады. Мәселен, аяққап пішіндес етіп көзілдірік салғыш жасауға болар еді. Сол секілді қосарланған аяққап – бір жағы қайшы, екінші жағы – ине, жіп салғыш ретінде пайдаланылады, немесе, 4, 5, 6 аяққаптан тұратын жиынтық та жасауға болады. Ал оқушы балалар үшін мұндай аяққаптар жиынтығы сызғыш, қаламұш, қаламсап, өшіргіш, ұштағыш т.б. үшін керек. Бұдан әрі қыз баланың керегеге ілулі тұратын өзіне арналған қадамышы болған. Оған шаш қыстырғыш, түйреуіш, алқа, сырғаларын қыстырған. Бүгінгі таңда да қадамышты түрлі белгілер (значок) іліп қою үшін пайдалану жарасымды.

Қадамыш сияқты түскіізді де бүгінде пайдалануға мүмкіндік мол. Сәндік ағаш үстелдер үстінде ыстық дәм салынған ас табағының, шәй ыдыстарының астына, шәйнектің тарсылы естілмес үшін, түпкіізді пайдаланған дұрыс. Аталған бұйымдар оюланып, кестеленіп, бастырмаланып, оюмен нақышталып жасалынады. Осындай бұйымдардың қарапайым түрлерін балалардың өз қажеттеріне асыру үшін немесе сыйлық ретінде беруге арнап, еңбек сабағы барысында жасауды үйретуге болады. Еңбектің өзі мен еңбек өнімдерінің эстетикасының да сондай – ақ еңбек процесінде үйренетін іскерлік пен дағдының да тәрбиелеушілік маңызы бар.

Балаларды ұлттық қолөнер шығармаларымен таныстыру олардың өз туған жеріне, халқына, табиғатқа деген сүйіспеншілігін қалыптастырады. Эстетикалық сезіміне әсер етіп эстетикалық және көркемдік талғамын жетілдіреді: адам қолымен жасалған әсемдікті түсінуге зергердің немесе оюшының ерекшелігін, ой – тұжырымын қайталанбас бірегейлігін, нәзік талғамы мен ғажап шеберлігін айыра білуге үйретеді.

Бүгінгі таңда бастауыш мектеп сабақтарында ұлттық қолданбалы өнерді пайдаланудағы мақсатымыз: жасөспірімдерді ұлт өнерінің мәдениетіне деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу, оны түсіне, бағалай, сақтай білуге үйрету қолданбалы өнер жайында алғашқы мәліметтерді беру, қолданбалы өнер туындыларының нұсқаларымен таныстыру, практикалық сабақ барысында әр қилы шағын бұйымдар жасату, үйренгендерін өмір қажетіне пайдалануға бағыттау.

Бастауыш мектепте білім беру өнімді еңбекпен ұштастыра жүргізілуі керек. Олар баланың жас ерекшеліктеріне бейім және әлі келетін жүйелі ұйымдастырылған қоғамға пайдалы еңбек болуы тиіс.

Еңбекке үйрету процесінде бастауыш сынып оқушылары түрлі материалдардың ерекшеліктерін біледі, бұйым жасау барысында құрал – саймандарды тиімді пайдалануға үйренеді. Сөйтіп, бірте-бірте пайдалы мәдениетті еңбек етуге дағдыланып, жасайтын ойыншықтарының сапасына қоңіл бөле отырып, оған қолданатын материалдарды үнемдейді.

Құрал-жабдықтарды парта үстінде дұрыс орналастырып, ұқыпты жұмыс жасауға тырысып, жұмыс кезінде тазалық – гигиеналық талаптары мен қауіпсіздік техникасы ережелерін бұлжытпай орындайды. Осымен қатар, оларды арнайы өнеркәсіп, ауылшаруашылық, құрылыс, транспорт және басқа салалармен таныстыру үшін түрлі топсеруендер (экскурсия) ұйымдыстырылады. Мұндай жұмыстар бастауыш сынып оқушыларына кәсіптік бағдар беру мақсатында жүргізіледі.

Баланы колонерге баулу және оған қызықтыру үшін алдымен оған үлгі алатындай жағдай туғызу, оның қыр-сырымен таныстыру, оның әсемдік құпиясын ашып көрсету, яғни білім беру, еңбек етуге баулуы қажет. Сол секілді балаға үлгі алатындай жағдай туғызу, шеберлікті түсіндірудің, яғни колонер шеберлерімен кездесулер өткізудің, колонер бұйымдарымен таныстырудың маңызы бұдан кем емес. Әңгіме, ертегілер айту, халықтың мақал-мәтел, өлеңдерді қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларын сабақ барысында ою-өрнектің түрімен таныстырып үйрету эстетикалық тәрбие беру ісін ойдағыдай шешуге жәрдемдеседі. Сөйтіп осы сәндік-қолданбалы өнердің өзіндік ерекшеліктерін оқушыларға толық жеткізе отырып, колонер бұйымдарына эстетикалық баға беруге үйретсек және бұл олардың сәндік-қолданбалы өнерге эстетикалық қызығушылығын тудырған болар едік.

Педагог-психологтар халықтың колонерін, ою-өрнектер түрлерін салу тәсілдерін, сонымен жаңа заман талабына сай дизайн, витраж, мозайка өнерлерін енгізуді талап еткен. О.К.Жеделов «Балалардың шығармашылық ерекшелігінің композиция, симметрия, ритм, тепе-теңдік, түсті шешімде ою-өрнекті сала отырып, сәндік-қолданбалы өнерде нақты байқалатынын айтып кеткен. Бұдан өнердің басқа түрлерін шешуде осындағы ою-өрнек сюжетінің басқа түрлі болатынын айта отырып, шығармашылықты балалармен осы ою-өрнек шығармашылығымен бастау керек» деген ұсыныс жасаған /3/.

К.І.Құдабаева «сәндік-қолданбалы өнер туындыларын, ою-өрнегін оқушылардың дұрыс қабылдауын тәрбиелеп, дамытып отыру болашақ бастауыш сынып мұғалімдері үшін өте қажет. Оқушылардың салатын ою-өрнектерін кіріспе әңгімеде қол өнер туындыларынан көрсетіп, жасалу жолдарын түсіндіріп, композициялық шешімін тауып, оның келешекте қолданудағы маңызды жақтарына зейін аударып отыру қажет»-деп көрсетеді /4/.

Жоғарыда айтылған пікірлерді қорыта отырып, мынадай тұжырым жасалды. Біздіңше, адамның табиғатына, табиғи дарынына, қазақтың өзіне тән мәдениетіне, ата-дәстүр қолөнерін де жанаша қоғам талабына сай пайдалануға сүйену керек тәрізді. Колонер бастауышта табиғи заңдылықтарды; симметрия, ырғақ, тепе-теңдікті танып білуге, өзін қоршаған орта туралы түсінігінің қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен бірге, геометриялық фигураларды, түс, өң т.б. тануда, бастауыш мектеп оқушысына өнер, ғылым, білім негіздерінің бәрінен бағдар беруге мүмкіндігі мол. Демек, халық педагогикасын сабақтастықпен оқыту үрдісінде пайдалану керек.

Бастауыш сынып оқушыларымен жұмысты дұрыс жүргізуде мұғалім өзі ұлттық сәндік-қолданбалы өнер туындыларын, олардың ою-өрнектерін бірімен-бірін салыстырып, олардың ұқсастығы мен айырмашылығын, қарама-қайшылығын ажыратып, бөлшектеп талдау жасап, ол бөлшектерді біріне-біріне қосып топтастырып, индукция мен дедукциялық ой қорытындылап отыру қажет.

Балалардың колонер туындыларынан қабылдауы толық болуы үшін оған тиісті даярлық жүргізіп, толық қабылдауға жеткілікті уақыт беріліп, олардың жаңа қабылдауы бұрынғы қабылдауымен байланыстырылып отырылғаны жөн. Мысалы, жануарлар кескінді ою-өрнектер қарастырылғанда, оларды қандай заттарда кездестіретінін, оның басқа түрлерімен айырмашылығы неде деген т.б. сұрақтар қойып белсенділікпен жұмыс жүргізіп отыруы керек. Бастауыш сынып оқушыларының қабылдауы белсенді болуы үшін, олар өз қабылдағанын мұғалімге айтып беріп, түсінбеген жерін сұрап алғаны дұрыс. Қабылдаудың дұрыс дамуына сыртқы сезім мүшелерінің сау болуының, олардың жақсы әрекет етуінің маңызы зор. Қабылдау процесінде сезім мүшелері қаншама көп қатынасса, қабылдау да соншама толық болады.

Оқу-тәрбие процесінде баланың колонер туындыларын, оның жанрларын, ою-өрнектерін т.б. дұрыс қабылдауы үшін мұғалімнің көркем сезімінің де, оқу құралдарының дидактикалық принциптерге сәйкес болуының маңызы зор.

Еңбекке баулу – тәрбиенің негізгі бағыттарының бірі екенін ескерсек, бұл бағытта баланы жан-жақты етіп тәрбиелеуге зор мүмкіндік бар екенін білеміз. Бүгінгі күні осы бағыттағы жұмысқа ұлттық сипат беріп, салт-дәстүрлер арқылы еңбекке деген құрметті тәрбиелеудің маңызы өте зор.

1. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы, 2000.

2. Қожахметова К.Х. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. -Алматы, 1998.

3. Жеделов О.Қ. Балалардың шығармашылық ерекшеліктері //Бастауыш мектеп. – №6. – 1996.-

326.

4. Құдабаева К.І. Сәндік-қолданбалы өнерді оқыту теориясы мен технологиясы. Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығындағы студенттерге арналған оқу құралы. – Қарағанды, 2005.

Резюме

В статье раскрыты место и роль декоративно-прикладного искусства в национальном воспитании детей.

Summary

This article deals with place and role of decorative and applied art in the national upbringing of the children.

УДК:378.037:796(574)

ОЗДОРОВИТЕЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ КАК ВАЖНЕЙШИЙ ПРИНЦИП СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

М.М. Иралина–

старший преподаватель кафедры оздоровительной физической культуры, факультета физической культуры и начальной военной подготовки КазНПУ имени Абая.

Ускорение ритма жизни значительно повышает значение таких качества личности, как быстрота реакции, скорость принятия решения, собранность, внимательность, которые в большей мере определяются всем комплексом показателей здоровья людей.

Многофункциональный характер физической культуры ставит ее в ряд областей общественно полезной деятельности, в которых формируются и проявляются социальная активность и творчество личности.

На современном этапе развития страны возрастают требования к уровню здоровья и физической подготовленности молодого поколения.

У студентов, систематически занимающихся физической культурой и спортом, проявляющих в них достаточно высокую активность, вырабатывается здоровый стереотип поведения, они обладают более высокой умственной и физической подготовленностью.

Здоровье – это гармоничное единство физических, психических и профессиональных функций человека, способствующие оптимальной реализации его возможностей в разнообразных видах трудовой и общественной жизни.

Для студентов состояние здоровья – показатели его общекультурного уровня развития, удовлетворения его физического и духовного интересов в учебе, быте, отдыхе, представлении своей будущности. Занятие физической культурой должны содействовать укреплению здоровья студентов.

Для того, чтобы занятия физической культурой оказывали положительное влияние на здоровье студентов необходимо, чтобы средства и методы физического воспитания имели обоснованную оздоровительную ценность, физические нагрузки должны планироваться с возможностями студентов, необходимо единство врачебного, педагогического контроля и самоконтроля.

С помощью оздоровительной направленности занятий физической культурой совершенствуются функциональные возможности организма студентов, повышается работоспособность и сопротивляемость неблагоприятным воздействиям, компенсируются недостатки двигательной активности.

Тесная связь состояния здоровья и физической работоспособности с образом жизни, объемом и характером повседневной двигательной активности свидетельствует о том, что оптимальная физическая нагрузка в сочетании с рациональным питанием является наиболее эффективной в предупреждении многих заболеваний и увеличении продолжительности жизни.

Ведущая роль в оптимизации физкультурно-оздоровительного процесса отводится ряду комплексов и программ физических упражнений оздоровительной направленности, которым свойственны доступность, простота реализации и эффективность. К ним можно отнести:

- контролируемые беговые нагрузки (система К. Купера);
- режим 1000 движений (система Н.А. Амосова);
- 10000 шагов каждый день (система Михао Икаи);
- гигиеническая гимнастика и т.д.

Комплекс гигиенической гимнастики должен состоять из упражнений на силу и гибкость, на увеличение подвижности суставов и расслаблении мышц:

1. упражнения, помогающие организму преодолеть остаточные явления пониженной работоспособности в потягивании с выпрямлением и прогибанием в грудном отделе, ходьба, бег на месте в спокойном месте;
2. круговые и маховые движения руками в стороны, вверх, назад для увеличения подвижности суставов, укрепления связок;
3. приседания, выпады, сгибание и разгибание ног для увеличения подвижности суставов ног и таза;
4. круговые движения туловищем, наклоны вперед, в стороны, содействующие подвижности в позвоночнике;
5. упражнения для мышц спины и брюшного пресса;
6. упражнения на силу, силовую выносливость ног в сочетании с упражнениями, укрепляющими мышечный аппарат сердечнососудистой системы, многократные прыжки, быстрая ходьба, бег с умеренной скоростью;
7. упражнения, нормализующие дыхание, упражнения на расслабление мышц, спокойная ходьба.

Оздоровительный эффект физических упражнений имеется лишь только в тех случаях, когда они рационально сбалансированы по направленности, мощности и объему в соответствии с индивидуальными возможностями занимающихся.

Занятия физической культурой, активизируют и совершенствуют обмен веществ, улучшают деятельность центральной нервной системы, повышают устойчивость организма к неблагоприятным воздействиям окружающей среды. Под влиянием физических упражнений повышается устойчивость к различным заболеваниям, предупреждается нарушение углеводного обмена, укрепляется иммунная система, обеспечивается адаптация сердечнососудистой, дыхательной и других систем к условиям мышечной деятельности.

Кроме оздоровительного эффекта физические упражнения оказывают тренирующее воздействие на студента (повышается умственная и физическая работоспособность), позволяют повысить уровень физических качеств, содействуют формированию и дальнейшему совершенствованию жизненно важных двигательных умений и навыков.

Таким образом, регулярные занятия физическими упражнениями повышают жизненный тонус организма студентов, повышают естественный иммунитет, улучшают функции вегетативных систем, работоспособности и предупреждают преждевременное старение.

1. Григорович Е.С., Переверзев В.С. *Физическая культура, учебное пособие.* – Минск: Высшая школа, 2009;
2. Евсеев Ю.И. *Физическая культура, учебное пособие.* – Ростов н/Д: Феникс, 2008;
3. Ильинич В.И. *Физическая культура студента, учебник.* – М.: Гардарики, 2007;
4. Приходько Н., Лукьяненко М., Валеология, курс лекций. – Алматы: Аркаим, 2002;
5. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С., *Теория и методика физического воспитания и спорта, учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений.* – М.: издательский центр «Академия», 2007.

Түйін

Физикалық мәдениеттің жүйелі түрде жұмыстары студенттердің организмына сауықтыру әсерлерінде болатын туралы осы бап.

Summary

The article is about systematic physical exercise have salutary effects on the students' organism.

УДК 378-055.2-057.875;796(574)

ВОСПИТАНИЕ ПРАВИЛЬНОЙ ОСАНКИ

А.К. Бисекенова –

преподаватель кафедры оздоровительной физической культуры КазНПУ имени Абая

Стройная, прямая осанка, легкая походка украшают человека. Не случайны сравнения: «Какая стройная девушка. Ну, прямо, березка. Прекрасно сложен юноша - стройный, как Аполлон». Стройный человек маленького роста кажется выше.

В.И. Даль определял хорошую осанку как сочетание стройности, величавости, красоты и приводил поговорку: «Без осанки конь - корова».

Волочащиеся ноги и согнутая спина могут испортить впечатление от красивого лица девушки. И, наоборот, легкая походка и стройная фигура сгладят недостатки некрасивого лица.

Вот такое толкование дают этому термину ученые: «Осанка - привычное положение тела человека в покое и при движении; формируется с самого раннего детства в процессе роста, развития и воспитания. Правильная осанка делает фигуру человека красивой и способствует нормальному функционированию двигательного аппарата и всего организма человека».

Итак, необходимость выработки хорошей осанки вызывается не только эстетическими требованиями, но и медицинскими.

При правильной осанке естественные изгибы позвоночника выражены умеренно, лопатки расположены симметрично, плечи на одном уровне и слегка развернуты, живот подтянут, ноги прямые, своды стоп нормальные, мышцы хорошо развиты, походка красивая. Развитие мускулатуры влияет на формирование скелета.

Нарушение осанки способно привести к изменению скелета, ухудшению деятельности органов кровообращения, дыхания, пищеварения др. Иногда изменения в скелете могут быть врожденными, являться результатом перенесенного заболевания. Акушеры-гинекологи подчеркивают особую важность хорошей осанки для девушек, отмечая, что сутулость - не только эстетический дефект. Она ведет к нарушению развития внутренних органов, а это опасно для будущей матери.

Для воспитания правильной осанки в учебных заведениях для дворянских детей применялись самые разные методы. Девочек обучали держать высоко голову, не смотреть постоянно под ноги, учиться сводить лопатки, «убирать живот». Нет ничего плохого, если мы будем использовать полезные приемы «старой школы» и в наши дни, для наших студентов. Лишь бы приемы эти были действительно полезны.

Психологи полагают, что опущенная голова и сгорбленная спина свидетельствуют о пассивности, несмелости, неуверенности в себе. Так выпрямись и обрети недостающую уверенность!

Что же нужно делать, чтобы стать стройным?

Прежде всего, очень захотеть быть таким.

Первое упражнение: встать спиной к стене на расстоянии 40-50 сантиметров и, отклонившись, опереться об нее спиной. Напрячь мышцы спины и плечевого пояса так, чтобы хорошенько выпрямилась спина, касаясь стены затылком, лопатками и поясницей, стоять на 4 счета. Затем выпрямиться и расслабиться (на 4 счета). Это и все последующие упражнения повторяются 3-4 раза.

Второе упражнение: лечь на спину, согнутыми ногами опереться о пол, руки вверх. Напрягая мышцы спины, максимально выпрямить спину (на 4 счета). Потом расслабиться и лежать ненапряженно (на 4 счета).

Третье упражнение: лечь на два стула. Лежать, удерживая прямо голову и ноги (на 4 счета). Прогнуться, руки вверх, голову назад (на 4 счета).

Четвертое упражнение: прижаться спиной к стене. Поднимать руки в стороны и опускать их, скользя ладонями по стене.

Пятое упражнение: упор стоя на коленях (на 4 счета). Прогнуться, поднять голову и наклонить ее назад.

Шестое упражнение: сесть на стул, руки на поясе (на 4 счета). Отвести плечи назад, свести лопатки, поднять голову и максимально выпрямить ноги и спину (на 4 счета).

Седьмое упражнение: то же, что и шестое, но в исходном положении стоя.

Восьмое упражнение: стоя, руки на поясе (на 4 счета). Напрягая мышцы спины, отвести плечи назад, свести лопатки, поднять голову (на 4 счета).

Девятое упражнение: стать спиной к стене так, чтобы ее касались затылок, лопатки, ягодицы и пятки. Сохранять это положение в течении 30 секунд. Постараться запомнить его, «прочувствовать каждой клеточкой тел», отойти, не меняя положения тела, и постоять еще секунд 10-15.

Четвертое и пятое из этих упражнений можно включить в утреннюю зарядку наряду с бегом на месте, подскоками, наклонами. В любую комбинацию обязательно нужно включать восьмое и девятое. Затем усложнять упражнения, используя гимнастическую палку.

Результаты не замедлят сказаться, осанка улучшится.

Что же можно рекомендовать дополнительно к сказанному? Почаще смотрите в большое зеркало, чтобы увидеть себя полностью. Если голова приподнята, а подбородок выше плеч, плечи на одном уровне, живот втянут - у тебя хорошая осанка.

Следить за походкой: большой палец ноги направлен вперед, внутренние поверхности стоп при ходьбе находятся близко друг от друга, а колени не соприкасаются, руки болтаются из стороны в сторону, правая рука движется вперед одновременно с левой ногой.

На формирование осанки оказывают влияние привычки повседневной жизни - манера стоять, ходить, сидеть за обеденным столом, во время просмотра телевизионных передач. Определенное значение для выработки хорошей осанки имеют одежда и обувь.

Постоянная неправильная посадка, неверная рабочая поза, длительное ношение портфеля или других тяжестей в одной и той же руке и другие нарушения влекут за собой неравномерное развитие определенных мышечных групп. Постепенно развиваются кособокость, сутуловатость, грудная клетка делается более узкой и плоской, углы лопаток отходят от позвоночника, принимают вид крылышек, живот выпячивается. В результате подвижность грудной клетки уменьшается, дыхание становится менее глубоким, понижается жизненная емкость легких, самочувствие ухудшается, человек быстрее устает.

Следует заметить, что развитию нарушений осанки способствуют и врожденная слабость опорно-двигательного аппарата, некоторые заболевания (рахит, ожирение, плоскостопие, инфекционные болезни).

При нарушениях осанки необходима консультация врача-ортопеда. Если изменения выражены незначительно, то обычно назначают корректирующую гимнастику. Если ее делать регулярно в соответствии с советами врача, то можно добиться хороших результатов в исправлении дефектов костно-мышечной системы.

Очень важно неукоснительно выполнять эти оздоровительные упражнения точно, соблюдать медицинские рекомендации.

Недостаток двигательной активности частично компенсируется физической нагрузкой (оздоровительный бег, ходьба, плавание, лыжи, езда на велосипеде). Прежде всего необходимо соизмерять свои возможности с физической нагрузкой.

Физические нагрузки благоприятно воздействуют на вашу нервную систему, улучшают координацию движений. Ученые определили, что при гиподинамии ухудшается способность мышц сокращаться, изменяется химический состав белков, из костной ткани вымывается кальций и кости становятся рыхлыми. Но особенно тяжело сказывается недостаток движения на кровеносных сосудах, сердце и нервной системе. Страдают обменные процессы, стремительно увеличивается масса тела. Но оснований для пессимизма нет. Все эти явления можно избежать, если будете двигаться. Использовать для этого каждую благоприятную возможность!

1. Энока Р.М. *Физическое воспитание*. - М., 2000

2. Епифанов Г. *Лечебная физкультура и спортивная медицина*. - М., 2002

3. Уэйнберг О.П. *Основы психологии спорта и физической культуры* - М., 2002

4. Ильинич В.И. *Студенческий спорт и жизнь*. - М., 1995

5. Курамышин Г.Т. *Теория и методика физической культуры*. - М., 1996

Түйін

Дене шынықтыру адамның өмірінде туғаннан бастап қартайғанға шейін болуы керек. Сол арада ең маңыздының бірі денсаулыққа түсетін ауырлықтың мөлшерін жөндеп таңдау-даралап тіл табу.

Дене шынықтыру сауықтыру және профилактикалық әсерін тигізеді, бұл өте маңызды нәрсе, өйткені бүгінгі күні әртүрлі ауруға ұшыраған жас адамдардың саны күрт өсіп келеді.

Сонымен, дене шынықтыру әр адамның өмірінің ажырамайтын бір бөлі болуы керек, өткені оның абзал міндеті денсаулықты сақтау және бекіту.

Summary

The physical training should enter into human's life from the birth and not leave it till an old age. Thus the important moment is of a choice of loadings degree on an organism - an individual approach is very important.

The physical training renders improving and preventive effect that is extremely important as for today the number of young men with various diseases grows. Thus, the physical training which paramount problem is preservation and health strengthening, should be an integral part of a life of each person.

УДК 373

ПРИМЕНЕНИЕ ИГРЫ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РАЗВИТИЮ РЕЧИ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Л.Ж. Шалданова –

к.ф.н., доцент КазНПУ имени Абая

Ш.К. Юсупова –

студентка 2 курса отделения «Дошкольное обучение и воспитание» КазНПУ имени Абая

Овладение родным языком как средством общения является важным элементом формирования личности, основной задачей языкового воспитания и обучения дошкольников. Обучение родному языку в детском саду включает воспитание звуковой культуры речи, обогащение и активизацию словарного запаса, формирование грамматической правильности речи, а также развитие связной речи детей.

Как известно, речь детей дошкольного возраста развивается в деятельности, и прежде всего через игру.

Игра имеет огромное значение для интеллектуального, эмоционального, творческого и физического развития ребенка дошкольного возраста. Она способствует эффективному развитию его речи, коммуникативных качеств, нестандартного мышления. С помощью игры можно привить интерес к учебе, познавательной и творческой деятельности.

Вопросу применения игр в процессе обучения детей дошкольного возраста большое внимание уделяли К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой, И.Е.Тихеева и другие педагоги.

Среди многообразия игр, используемых для обучения и развития детей дошкольного возраста, можно выделить сюжетно-ролевые, дидактические игры, игры-инсценировки и другие.

В среднем дошкольном возрасте происходит дальнейшее развитие игровой деятельности ребенка. Сюжетно-ролевая игра нацелена на развитие у детей умения вести ролевой диалог, использовать развернутые высказывания. Сюжеты игры связаны с жизненным опытом ребенка. Тематика ролевых игр для детей: магазин, больница, праздники и т.д. Сюжетно-ролевые игры по мотивам сказок выступают в качестве образца для построения ролевого диалога. Игровая форма занятий создается на уроках при помощи игровых приемов и ситуаций, выступающих как средство побуждения детей к речевой деятельности. Интересные игровые задания предложены Протасовой Е.Ю. и М.Н.Родиной(1).

Так, например, при изучении форм глаголов есть, пить в настоящем времени (ем, ешь едим, едите, едят; пью, пьешь, пьют, пьете, пьют) для активизирования их в речи дошкольников, авторы предлагают разыгрывать ситуации «Мама и ребенок», «Воспитатель и дети». Условия игры: старшие говорят, что надо есть, а дети отказываются.

-Ешь, дочка, кашу.

Кушай, девочка наша.

- Не хочу есть кашу! Дайте простоквашу!

Воспитатель спрашивает, что едят дети на завтрак: - Можно ли есть на завтрак газету? Можно ли завтракать ночью? Что едят эльфы? Что едят животные?

Педагог предлагает детям поиграть в игру «Все наоборот» и представить, что еда перепуталась местами в распорядке дня.

Такие вопросы и задания развивают логическое мышление детей, их воображение, пополняют активный словарь.

На занятиях по развитию речи можно проводить игру «Магазин музыкальных инструментов», которая поможет активизировать в речи детей имена прилагательные, обозначающие различные признаки (характеристики) музыкальных инструментов.

Дети хотят купить музыкальные инструменты у продавца. Один из детей-продавец. Происходит беседа:

-Дайте, пожалуйста, барабан.

-Какой? Большой или маленький?

- Маленький.

-Красный или желтый?

-Красный.

- Хорошо, но нужно рассказать стихотворение или выполнить упражнение: Подними голову.

Поверни ее направо. Подними руку и т.д.

Таким образом, дети тренируются в использовании прилагательных, а также глаголов повелительного склонения.

Аналогичная игра «Кондитерский магазин» способствует развитию словаря детей: один из детей-продавец рассказывает покупателям о том, какие торты, пирожные, печенье продаются в магазине. Каждый торт рассказывает о себе и просит купить его.

Применение названной игры направлено на правильное использование в речи прилагательных, а также их грамматических форм.

При проведении игры «Фрукты и овощи» дети изображают различные фрукты и овощи, рассказывают о своих признаках, о том, для чего они нужны и как их употребляют. Повторяются и активизируются предлоги. При этом дети вспоминают, какие овощи растут под землей, какие – на земле.

С помощью игровых заданий воспитатель вовлекает детей в совместную деятельность, делая ее интересной и значимой для них. Педагог, организуя и направляя игру, помогает детям преодолевать затруднения, одобряет их поступки и достижения, поощряет соблюдение правил и отмечает ошибки.

Игровой материал должен побуждать ребенка к обучению, способствовать его развитию, а также осуществлению игрового замысла. Большой интерес у детей вызывают игрушки, предметы для игры, игровые наглядные пособия. При проведении сюжетной игры необходимо использовать мягкие игрушки, наборы мебели, посуды, игрушечные пылесосы, стиральные машины, различные виды машинок, кукол. С помощью игрушек педагог создает ситуации, направленные на формирование у дошкольников речевых умений и навыков.

Также на занятиях по развитию речи можно использовать предметы-заместители, выступающие в качестве заменителей оригиналов. Так, например, это могут быть различные фигуры, используемые вместо овощей, фруктов, песок вместо сахара и т.п.

Результативным средством развития детей дошкольного возраста являются игры-драматизации. Такие игры развивают навык диалогической речи, способствуют развитию выразительности речи. Дошкольники – будущие читатели – любят участвовать в подобных играх и с огромным желанием разыгрывают сказочные сюжеты. Использование масок животных, элементов костюмов персонажей способствует развитию интереса к игровой деятельности.

Благодаря тому, что развивающая игра является активной и осмысленной для ребенка деятельностью, в которую он охотно и добровольно включается, новый опыт, приобретенный в ней, становится его личным достоянием, поскольку его можно свободно применять и в других условиях. Перенос усвоенного опыта в новые ситуации является важным показателем развития творческой инициативы дошкольника. Кроме того, многие игры учат детей действовать «в уме», мыслить, что расширяет воображение детей, развивает их творческие возможности и способности.

Основные принципы организации игры на занятии:

- принцип поддержания игровой атмосферы;
- принцип взаимосвязи игровой и учебной деятельности;

Занятие по развитию речи представляет собой особый тип игрового общения. На занятии приходят различные герои мультфильмов, сказочные персонажи, игрушки, зверюшки. Обычно они просят детей помочь им вспомнить сказку и рассказать ее, выполнить различные задания. В интересной и занимательной форме отрабатываются и совершенствуются различные речевые и языковые умения детей. Основные формы работы – игровые упражнения.

На занятиях по развитию речи в зависимости от цели и задач обучения применяются различные дидактические игры. Так, например: для правильного использования в речи антонимов можно поиграть в игру «День и ночь»: дети делятся на две команды и произносят по предложению, характеризуя окружающий мир днем и ночью. Обязательно должны быть использованы слова с противоположным значением. Например: Днем светит солнце. Ночью на небе луна. Таким же образом проводятся игры «Зима и лето», «Весна и осень» и т.д.

Для развития фразовой речи можно использовать игру «Красивый цветок».

Цель: развитие фразовой речи.

Оборудование: цветок (или его изображение).

Описание: дошкольники по очереди подходят к цветку и рассматривают его. Затем произносят фразы: «Красивый цветок!», «Какой чудесный цветок!».

Для развития фонематического слуха дошкольников рекомендуется проводить различные фонетические игры.

Игра «Кто больше назовет?»

Дети называют слова с разными звуками: вначале со звуком «с», затем со звуком «з». В конце подсчитываются баллы. Данная игра способствует развитию слуховой памяти, правильной артикуляции.

Умение четко произносить звуки – важнейшее условие хорошей дикции. Используя различные игры и упражнения, воспитатель учит детей ясно произносить слова: он просит их произнести слово так, чтобы ясно были слышны все звуки. Но сначала все слова произносит воспитатель в слегка замедленном темпе, дети повторяют, затем скорость произнесения слов увеличивается.

Рассмотрим фрагмент занятия.

-Дети, мы сейчас будем играть в игру «Слушай и показывай».

На стол ставится несколько картинок, обозначающих слова, сходные по звучанию, но разные по значению (нос – нож, усы – уши, косы – козы, змея – земля и т.д.). После этого воспитатель медленно и четко произносит название картинки, а ребята отыскивают нужную и показывают ее.

- А теперь, ребята, я буду бросать вам мяч, а вы должны будете при каждом броске называть слово со звуком [з] и определять место этого звука в слове.

-Сейчас мы отправимся в поход за звуком «з» в зоопарк. Педагог показывает детям картинки с изображением зверей. Дети должны назвать слова со звуком «з», определить их место в слове.

Затем воспитатель произносит слова, дети должны хлопнуть в ладоши, если услышат звук [з].

Интересные, на наш взгляд, игры и игровые задания представлены казахстанскими педагогами (2). Рассмотрим их.

Игра «Кто внимательнее?» направлена на формирование умения различать слова с данным звуком, совершенствование слухового восприятия детей, на определение позиции звука в словах. Педагог объясняет задание: «Если в слове, которое я проговорю, услышите один звук ж, хлопните в ладоши один раз, если услышите два звука- хлопните два раза. Жук... жужелица ...жемчуг... жемчужинка». Воспитатель спрашивает, все ли слова понятны детям. Далее дети определяют местоположение звука в слове.

Педагог сообщает детям о том, что нужно научиться правильно произносить звуки, иначе получится так, как в стихотворении П Синявского:

Встретил жук в одном лесу
Симпатичную осу:
-Ах, какая модница!
Пожвольте познакомиться!
-Уважаемый прохозый,
Ну на сто з это похозе!
Вы не представляете,
Как вы сепелявите.-
И красавица оса улетела в небеса.

Игровые задания способствуют улучшению произношения детей, развивают слуховое восприятие, фонематический слух. Это создает благоприятные условия для чистого и внятного произношения слов. К концу пребывания в средней группе многие дети правильно произносят все звуки родного языка.

Продуманное использование игры способствует эффективной организации занятий по развитию речи в дошкольном учреждении, формирует речевые умения и навыки детей, а также помогает развитию интеллекта, творческих способностей дошкольников.

При проведении дидактической игры «Путаница» у детей развивается логическое мышление, умение находить общие и отличительные признаки предметов.

Цель: найти несоответствия в тексте.

-Ребята! Из какой сказки эти диковинные звери?

Прибежал медведь
И давай реветь:
-Ку-ка-ре-ку!
И кукушка на суку:
«Не хочу кричать «ку-ку»,
Я собакою залаю:
Гав, гав, гав!»

При проведении данного игрового задания воспитатель предлагает вниманию детей рисунок, где все наоборот, шиворот-навыворот: перепуганы овощи, которые растут под землей и на земле и их свойства: морковь зеленая, а картошка – оранжевая, картошка растет на кусте, а морковь на дереве.

При изучении слов-паронимов используется аналогичное упражнение: найти несоответствия(3).

Песенка шмеля.

Я буду петь наоборот
И веселить лесной народ.
Вы можете похохотать
И ошибки исправлять.

С другом мы играли в чашки,

Пили чай из белой шашки.
А как правильно?!

Вылезла из норки шишка,
На нее упала мышка.
А как правильно?!

Петухи, затеяв шпоры,
Грозно поднимают споры.
А как правильно?!

Мы с сестрой посуду шили
И наряды куклам мыли.
А как правильно?!

И.Лопухина

Заслуживает интереса игра-импровизация «Не плачь, мышонок!», которую можно применять при обучении диалогической речи(2). Воспитатель сообщает, что сегодня он будет в роли маленького, любознательного и беззащитного мышонка. Дети должны развлечь мышонка, поговорить с ним на разные темы от имени разных добрых зверушек и птичек, пока нет его мамы. Дети ведут импровизированный диалог с плачущим мышонком, «превратившись» в зверей и птиц. Игра-импровизация учит детей вести беседу, отвечать на самые неожиданные вопросы, объяснять непонятное, помогает правильно строить фразы.

Обучение родному языку требует введения различных речевых ситуаций, побуждающих ребенка принимать участие в беседе, правильно выражать свои мысли и чувства. Игра является одним из ведущих видов деятельности дошкольника, в ней максимально раскрываются его возможности. Использование игры на занятиях по развитию речи в детском саду благоприятствует эффективному формированию речевых умений и навыков ребенка, развитию его личности.

1. Протасова Е.Ю., Родина Н.М. *Русский язык для дошкольников*. - СПб., 2006.
2. Гербова В.В., Поколодина В.М. *Учусь говорить*. - Алматы, 2007.
3. *На пороге школы*. - Алматы, Просвещение-Казахстан, 2007.
4. Кукушкин В.С. *«Современные педагогические технологии»*. 2001.
5. Козлова С.А., Куликова Т.А. *«Дошкольная педагогика»*, 6-е издание, 2006.
6. Пичугина Н.О., Айдашева Г.А., Ассаулова С.В. *«Дошкольная педагогика»*, 2004.

Түйін

Бұл мақала мектепке дейінгі бүлдіршіндердің тілін дамыту мәселесіне арналған. Балалар өмірінде ойын - ең басты орындағы процесс. Ойын арқылы ана тілін оқыту кәзіргі заман талабына сай - ең басты принциптердің бірі. Балалардың тілдері көбінде ойын үстінде дамиды. Мақалада балалардың тілін ойын арқылы дамытудың әдіс - тәсілдері қарастырылған.

Summary

This article is considered the questions of development of children speech. The game is taken the important place the teaching to develop native speech is one most principles of new methods of pedagogy. The children's activity is developed by active in first on game. The article is examined the methods of game education pupils by native language.

І.ЖАНСҮГІРОВТІҢ «ҚҰЛАГЕР» ПОЭМАСЫНДАҒЫ СУРЕТКЕРЛІК ШЕБЕРЛІК

Б.О. Мамиева -

филол.ғыл.к., Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

І.Жансүгіров «Құлагер» поэмасын 1936 жылы жазған. Ақын бұл поэмасында қазақ халқының өмірін, өткен оқиғалар тоғысын, даму, өзгеріс тұрғысынан қарап, әлеуметтік-қоғамдық проблемаларды жеке адамдардың тағдыры, нақты, реалистік көркем тұлғалар арқылы бейнелеген.

Шығармаға ХІХ ғасырдың екінші жартысында дүниеге келіп, ХХ ғасырдың басында опат болған, әрі ақын, әрі сазгер, күрескер азамат Ақан сері Қорамсаулының өміріндегі драмаға толы, трагедияға ұласқан оқиға негізге алынған. Ақан серінің тағдыры – ешкімге ұқсамайтын қызғылықты, азабы мен күресі көп күрделі тағдыр. [1.134.]. Ақанның ақындығы да, әншілігі де, серілігі де Құлагермен тікелей сабақтас. Құлагер – оның өмірінің жартысы, жарқын жағы. Сондықтан шығармадағы Құлагер трагедиясы – Ақан трагедиясы. Поэманың реалистік күші де, әлеуметтік өткірлігі де осы өзекті тақырыпты шебер де әсерлі жеткізумен көрінеді.

Поэма сюжеті былай басталады:

Автор бастапқы шумақтарында оқушының ойына Ақан туралы аңызды салады да, шығарманың кейінгі бөлімдерінде лирикалық шегініс арқылы «Қайыңды көлеңкелеп отырған қара шалдың» бастан кешкен оқиғаларына ауысады, момақан тау, шипа көл, тыныш алаңда қарағай басында қу бас ілінген ағаштың көлеңкесінде бір қара шал отырғанын баян етеді. Қара шал – Ақан. Кеуіп қалған қу бас – Құлагер аттың басы [2.68.]. Ақын өз кейіпкері Ақанның тентіреп, тау-таста жүру себебінің әлеуметтік-қоғамдық сырын ашады.

Поэмада Ақан сері мен Батыраш бұрыннан бірін-бірі білетін адамдар ретінде суреттеледі. Өр көңіл, жуан кеуде Батыраш сұлу әйел, жүйрік ат, бақ-дәулет тек өзінде болуын қалайды. Арқаға даңқы шыққан Құлагерге қызығып, Ақанға кісі салып, алтын жамбы, жесір әйел, үйірлі жылқыға атын берсін деп сәлем жолдайды. Бұл сұрауға илікпеген Ақанға кек сақтап, ерегісіп, жүйрік Көктұйғынды сұлы жегізіп, сүт беріп мәпелейді.

Ат шабысқа жиналғандардың ойы, түйсігі өздерінің ортасының өмір салтынан қашық емес екенін, жүйрік атты өзге байдың алдында салтанатын асыру үшін, атақ-абырой үшін ұстайтынын көрсетеді. Ақын Батырашты қазақ билеушілерінің бүкіл ерекшеліктерін бойына жинаған образ ретінде берген. Аты бәйгеден келмеу деген ол үшін өліммен тең қорлық болып саналады.

Ал Ақанның жүйрік тануы, бағалауы мүлде басқаша. Ол Құлагердің бойынан өзінің жан рақатының сарқылмас азығын, сұлулық пен әсемдіктің көзін табады. Сондықтан да оны адамдай құрметтейді.

Ақын поэмада жүйрік аттың да теңсіздік үстем қоғамда бір-біріне қайшы екі түрлі мақсатқа қызмет еткенін асқан шеберлікпен суреттеген.

Астың бір мезгіліңде ән тыңдап отырған елдің көңілі аңызға айнала бастаған Құлагерге ауысады. Біресе Құлагерді, біресе Көктұйғынды мақтап, жамандап, әр қилы сөз айтқан әлдекімдер Батыраш пен Ақанның арасына от салады. Батыраш өзінің байлығын бұлдап Ақанның кедейлігін, жалғыздығын бетіне басып, төренің атың ерттеп мінген байғұс ел Қарауыл едің деп кемсітеді. Ашудан жарылған ақын «Құлагер Көктұйғынның басы-көзін су ғып озбаса, атым сенікі» деп серт байлайды. Сөйтіп, ақын Құлагерге тағдырдың не дайындап қойғанын қайдан білсін, «Ауылым қонған Сырымбет саласына» деп шырқап салған әнін жалғастыра береді.

Қазақтың бұрынғы салты бойынша қайтыс болған дәулетті тұқымның ұрпақтары аруақты еске алып, шамасы келсе үш жүзге хабарлап, үлкен ас берген. Кең далаға әйгілі болған осындай астың бірі Арқада Ерейменді мекең еткен, малы көп, малайы мол, бірнеше әйел алған, үрім-бұтағы қаулап өсіп бай болған, жасы тоқсан төртке келіп өлген керей Сағынайға берілген. Бұл ас шамамен 1850-1860 жылдар арасында өтеді. Оған Құлагерін алып Ақан да келеді. Илияс Жансүгіров поэманың «Ас» тарауында қазақ өмірінің, тұрмыс салтының тамаша білгірі екенін көрсетеді. Ақын қысқа ғана штрих жасап, кішкентай деталь арқылы әр түрлі адам бейнелерін, тұрмыс суреттерін жасайды:

*Әр елдің бұқалары, өгіздері,
Қызыл көз, саба құрсақ - семіздері,
Жерлерден жарты ай жүріп келгендер бар,
Келітті пәленше де дегізгелі [4.324.].*

Сонымен бірге шартараптан тойға келген халықтың көптігін көрсетуде «ел», «адам», «халық», «көпшілік» сөздерін қолданбай, аймақ, өлке атын жұрттың орнына шебер де ұтымды пайдаланып, былай көрсетіледі:

*Қараөткел келіп жатыр, Қарқаралы,
Кереку, Баян, Семей, Торғай – бәрі.*

*Жетісу осында кеп құйып жатыр,
Арқаға аунап шөкті Қаратауы... [3.18.]*

Осы «Ас» бөлімінде ақынның тағы бір шеберлігі, сөз қолданысының көркемдік тұсын аңғаруға болады. «Я» дыбысына аяқталып тұрған ұйқас өлең жолдарына өзіндік әр беріп тұр:

*Арқаның жазы жібек, жері сая,
Қоңыр жаз самал соққан күн жылмая.
Қазақты асқа келген Арқа күтті,
Су беріп бал бұлақтан, кілем жая.
Тәтті жас, қазы, қарта мая-мая,
Дамылсыз дастарқанды жүрген жая.
Жігіттер тынымы жоқ, табақ тасып,
Болғансып релеп-тепшіп, бая-шай [3.325.]*

Асқа жиналған қыл сақал, қолпаң киімді саба-саба қымыз ішіп, тау-тау етжеп жатқан жуандарды ащы сатира, улы ирония, кекті күлкі тілімен шебер суреттейді.

*Бір үйде тұздықтаған тәтті табақ,
Бір үйде ет тартылмай қаққан жалақ.
Бір жерде табақ теуіп, етке өкпелеп,
Боқтасып бір үй жатыр жерді сабап [4.19.]*

Осыдан кейін ақын асқа келгендерді шолып көрсетіп, адам бейнелерінің тұтас галереясын жасайды.

Бір үйде бауырсақтай бәйбішелер отырса, бір үйде шымырлаған қобыздың үні естіледі. Енді бірінде шынашақтай бала мен кәрі ақын айтысып отырса, бірінде құранмен жем түсірген молда ысқырынады.

*Келіншек – жас жауқазын, сарымсақтай,
Қыздар да пісіп отыр, қауыншақтай;
Ақ тамақ, алма бетті арулар жүр
Қыдыртқан бақалшылар сабыншықтай... [3.20.]*, -
деп өтіп жатқан асты жандандыра түседі.

Әдебиет теориясында «теңеу – ұқсас, ортақ белгілердің негізінде бір затты екінші затқа теңеу арқылы сипатталушы нәрсенің бейнелік, көркемдік, эмоционалды-экспрессивтік сапасын күшейтетін, сол нәрсені жаңа қырынан танытатын стильдік тәсіл» делінген [5]. Ендеше, ақынның осы бөлімде қолданған «Бір үйде бәйбішелер бауырсақтай», «Келіншек – жас жауқазын сарымсақтай», «Қыздар да пісіп отыр қауыншақтай», т.б қазақ ұғымына жатық теңеулер мен айшықты сөз кестелері шеберлігінің өрісті екенін танытады.

Ақын ас беріп жатқан үй иелерінің ата-анасының аруағының алдындағы перзенттік парызын өтеу емес, бар ниеттері әкеден қалған мол дүниемен өз даңқтарын шығару, атақ жинауға тырысуы екенін көрсетеді.

*Жиылған көп күшіген әрбір тұстан,
Қалмастан қарға-құзғын түгел ұшқан.
Тоятпап қазы, қарта, түйе кекірік,
Қып-қызыл биік жатыр қымыз құсқан [4.21.]*, -

деп халықтың мазын шалып жасаған астың қызығын көріп, тойғаннан кейін «табақ теуіп», етке өкпелеп, боқтасып, «жер сабайтындар» - қызылға жиылған қарға, құзғындар.

Ал малшы, жалшы, кедейлер астың ауыр еңбегін иығымен көтеріп, мойындарына дорба асынып жүр:

*Бір үйде өлеңші отыр жұрт мақтаған,
Сөз сатып, тиын тілеп елді ақтаған.
Толтырып сүйек-саяқ дорбасына
Бір қора қайыршылар жүр қаптаған.*

Ілияс халықтың қадірін асыратын әдет-ғұрып, салт-сананың жарасымдылығын дәріштеп, адамды табына, тегіне, дәулетіне қарап мың құбылатын сорақы қылығын ажға етіп, мысқылдайды. Заман адамының психологиясын айнытпай береді.

Әдебиетте талант пен дарынсыз адам арасындағы күрес үнемі ақын-жазушылар шығармаларынан көрініс тауып келеді. Балуан күреске талтаңдатып, ноқтасын сыпырып әкел, ортаға бірінші шығарған түкті қараны бейнелегенде ақын оны жолбарысқа, бұқаға, бураға теңейді. Күреске шыққан кеңкөк төс, кең жауырын, үңгір қараға қарсылас табылмай тұрғанда малшы жігіт Жақып шығады. Ақын оны сексеуіл, шегіртке, оқ жылан, шортан, көк бөрі сияқты метафоралармен бейнелейді.

Метафора, ауыстыру (грек тілінде ауытырып қою деген мағына береді) – екі нәрсені, құбылысты салыстыру және жанастырып-жақындастыру негізінде астарлы тың мағына беретін бейне сөз немесе сөз тіркесі. Ол әдебиетте сөздің бейнелілік, суреттілік қасиетін арттыратын сөз құралдарының бірі [5].

Бірін қара қабанға, екіншісін сары мысыққа теңейді. Екеуі өлерменге келгенде халық оларды айырып жібереді. Жан беріп, жан алған осы ғаламат динамикалы арпалысты өмір мен өлім тайталасы ретінде бейнелейді.

Сахара өміріндегі ерекше серуен, халықтың серпінді күшінің думанындай қызықты бір рақаты – ат шабыс дәстүрін акын дәлді детальмен, нақты сурет арқылы, зор шабытпен жырлайды. І.Жансүгіров бұл орайда ғасырлар бойы қалыптасқан, фольклорлық көркемдік тәсілдерді, тұрақты теңеу, метафора, эпитет жүйелерін мол қолданады.

Бәйгеге 1300 тұлпар қатысады. Осылардың ішінде қазақ қиялындағы ең жақсы ат болып суреттелетін Құлагер белгілі ат сыншысы Күреңбайдың көзімен «Құлагер» тарауында беріледі. Поэманың осы тұсында көрінетін Күреңбай сыншы бейнесі оқушының ойында мол әсер қалдыратын бейне. Жұрт атына күліп, Ақанды келеке қылғанда, сыншы тұлпарды көріп:

*Сыншының келіп көрді отыз-қырқы,
Күреңбай көріп деді: «Жаман сұрқы,
...Алдынан ұмтылғанда аң құтылмас,
Артынан жөнелгенде жетпіс жылқы!» - дейді.*

Күреңбайдың сөзіне жиналған қауым таң қалады. Сөз соңында Күреңбай:

*Егер де шын жылқыны мен танысам,
Хақ мұның қырып-жойып бәйге алмағы [3.331.], -
деп шын жүйріктің бағасын беріп кетеді.*

Поэмада Ілиястың ақындық шеберлігін нақты танытатын тұсы – Құлагерге берген сипаттамасы. Ғалым Р.Нұрғали өзінің «Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры» зерттеу еңбегінде Ұлы Абайдың «Аттың сыны» өлеңінде жүріске берік, ұзақ сапарда иесін жолда қалдырмас «Шокпардай кекілі бар, қамыс құлақ» берік аттың бейнесін жасаса, Ілияс ақын халық фольклорына сүйене отырып, ұшқан құстың қанаты талып, жүгірген аңның тұяғы күйетін, ұзақ жерге шабатын өрен жүйрікті сипаттағанын атап көрсетеді [6.240.].

Абай өлеңінде:

*Шокпардай кекілі бар, қамыс құлақ,
Қой мойынды, қоян жақ, бөкен қабақ.
Ауызомыртқа шығыңқы, майда жалды,
Ойдық желке, жіңішке келсе сазақ, -
деп жануардың сыртқы пішінін шеберлікпен суреттейді. [7.38.].*

Сонымен бірге Ілияс Жансүгіровтің ат мүсінін сипаттауында Абай суреттеген ат мүсінімен қарайлас келетін тұстары да бар. Мысалы:

Абайда	Ілияста
1. Қамыс құлақ	1. Қамыс құлақ
2. Қой мойын	2. Бұлан мойын
3. Қоян жақ	3. Қуарған жақ
4. Ой желкелі үңірейген болса сағақ	4. Қақпан бел, қалбағайлы үңгір сағақ
5. Тояттаған бүркіттей салқы төсті	5. Түлкі төс
6. Жуан тақыр бақайлы жұмыр тұяқ	6. Сом аяқ, быртық бақай, болат тұяқ
7. Шынтағы қабырғадан тұрса аулақ	7. Құс топшы, қос шынтағы қалыңқырақ

Осы бәйгеге қатысқан мың үш жүз жүйріктің алдына төрт саңлақ шығады. Кенет бір ат көрінбей қалады. Батыраштың Көктұйғыны, Айтпақтың Күреңі, Шорманның Буырылы зуыдап келеді. Құлагер жоқ!...

Поэманың «Жалғыз қазық» тарауында құстай ұшып, Көктұйғынмен құйрық тістесіп келе жатқан Құлагердің үстіндегі бала тізгінді жіберсе-ақ өзге аттарды артқа тастар сәтте, Көкөзектегі қылтада мерт болған трагедиялық картинасын көрсетеді. Екі көзі қанталап, бойын ыза кернеген жендет жанаса беріп, заулап келе жатқан Құлагерді шекеден айбалтамен сақ еткізіп ұрып жібереді.

Ақын бұдан кейінгі қайғылы халді ақын аллегориялық, символикалық сипатпен береді.

Қайғылы ақын, қанатынан айрылған Ақан сері адамды жоқтағандай, Құлагердің ажалына арнап аяқ астынан суырып салып трагедиялық ән шығарады. Осы тұста І.Жансүгіров Ақан серінің әйгілі әнінің мәтіні шебер пайдаланған:

*...Құлагер, жаз жайладым, қыс жайладым,
Артына қызды ауылдың көп байладым.
Жеріне қамшы тимес, пышақ тиіп,
Құшақтап қу басыңды ойбайладым...[3.161.]*

Поэма туралы зерттеуші ғалым М.Қаратаев «Бай, бай, Құлагерім» әнінен бастау алып, реалистік сюжетке құрылған, эпикалық қуаты ерен, сезімді тасытып, қиялды шарықтатқан «Құлагер» поэмасы шын мағынасында поэзияның сұлу сарайы, Жансүгіров творчествосының биік шыңы», - деген болатын.

Құлагер өлімін Батыраштан көрген қалың жұрт әуелде толқындай көтеріліп, селдей қаптап, құныкерді таптап жібередей болады; бірақ дәлді айғақ табылмай, Алтай жағы мойындамайды. Батыраш болса сыбағалы бәйгемді бермедіңдер деп жер тепкілеп, Керейлердің өзіне пәле салады.

Тіпті болмаған соң «Қарауылдың бір жылқысын тартып сойдым, неғыласыңдар, керек болса, еліңді шабам» деп қорқытады. Бір-біріне көнбей аяғында көпшілік тарап кетеді. Айдалада Құлагердің басын құшақтап зарлап, жылап, көзінен қанды жасы ағып Ақан сері отыр:

*«Қош, енді қалдың кейін, Құлагерім!
Тұрмадың жығылғаннан жылап едім.
Жалғанда саяқ жүріп таяқ жседім,
Көретін күнім шығар бұ да менің...[3.]*

Ақын Ақанды қаныпезерлікке, арамдыққа қаны қас, таза, ірі мінезді, кісілікті, әулие ретінде көрсетуге барын салған.

«Сюжет - өзара жалғасқан оқиғалар тізбегі, біртұтас желісі» [1.612.] десек, ақын поэма сюжетін ширақ дамытып отырған. Кейіпкерлері де көп емес. Тартыс бір ғана мәселенің – Құлагердің төңірегінде өрбіп, сол арқылы қоғамдық-әлеуметтік өмірдің бар шындығы ашылады [5.136.]

Құлагер – Ақан серінің сұлулық, әсемдік идеялы еді. Құлагерді өлтіру ақын, әншінің көркемдік мұратын өлтіру болатын. Поэмадағы әсемдікті, жарықты қара түнектің жұтуын бейнелеген ақын поэмасының оптимистік рухы қайғыдан туғанмен өр, мәңгі жасайтын, халық жүрегінен орын алған, қанды қол жендетке қарғыс таңбасын бастырған өрен тұлпарға ескерткіш орнатқан «Құлагер» әнінің туып, таралуында жатыр.

Қорыта келгенде, Ілияс Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасы қазақ поэзиясы жанрында өзіндік көркемдік айшықтары мол өзіндік із қалдырған туынды болды.

1. Қазақ әдебиеті. Энциклопедия. - Алматы, 1999.
2. Қаратаев М. Ілияс Жансүгіров. - Алматы, 1961.
3. Жансүгіров І. Поэмалар. - Алматы, 1983.
4. Жансүгіров І. Құлагер. Олеңдер. - Алматы, 1974.
5. Жұмалиев Қ. Әдебиет теориясы. - Алматы, 1969.
6. Қаратаев М. Ілияс Жансүгіров. - Алматы, 1961.
7. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. - Астана, 2002.
8. Әбдрахманов Т. Ақын сыры. - Алматы, 1965.

Резюме

В данной статье описывается история возникновения поэмы «Кулагер» И.Жансугурова. В статье раскрыты основные сюжеты поэмы «Кулагер», а также обосновано наглядное мастерство данной поэмы.

Summary

In given article the history of a poem "Kulager" of I.Zhansugurova is described. In article раскрыты plots of a poem "Kulager", and also evident skill of the given poem is proved.

АСАН ҚАЙҒЫ ТУРАЛЫ АҢЫЗДАРДАҒЫ ЖЕРГЕ СЫН АЙТУ НЕМЕСЕ БАҒА БЕРУ МОТИВИ

Б.О. Мамнева –

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

Асан Қайғы туралы аңыздарды саралағанда жиі кездесетін мотив - оның халқы үшін құтты қоныс іздеп, шаруашылыққа жайлы-жайсыз ерекшеліктерін, қасиеттерін көрсетіп, жерге сын айтуы немесе баға беру мотиві.

Ауылдағы жамандар

Ел қадірін не білсін

Көшіп-қонып көрмеген

Жер қадірін не білсін, -

деп жақсы жер іздеп жиһан кезген, көреген қарт туралы аңыздар ел ішінде көптеп тараған.

Өз-Жәнібекке:

Тіл алсаң іздеп қоныс көр,

Желмая мініп жер шалсам.

Тапқан жерге ел көшір.

Мұны неге білмейсің

Хош аман бол, Жәнібек,

Енді мені көрмейсің, -

деп Еділді тастап, қазақтың сахарасын аралап кетеді.

Міне, осы кезеңнен бастап қазақ халқының ең даласының, байтақ өлкесінің Асан Қайғы атамай кеткен жері кемде-кем. Әрине, бұл оқырманды таңқалдырып, өзіндік қызығушылығын арттырады. Жаһан кезген қарттың сын айтқан мекендеріне қарап, оның жүрген жолын, бағытын бағдарлауға болады. Сонымен бірге Асан алдымен жерді шаруашылыққа, соның ішінде ел тіршілігіне қолайлығына қарай сипаттайды. Жердің жайсыз жақтарынан сақтандырып, кейде кен байлығын, кейде таулардың биік-аласа екенін ажыратып отырады.

1899-1902 жылдары шығып тұрған қазақ баспасөзінің алғашқы қарлығаштарының бірі - «Дала уалаяты газетінде» басылған «Асан Қайғы» атты аңыз мәтіні былай:

Асан Қайғы он жеті жыл дүние жүзін аралады дейді. Аралап жүргенде Ертіс өзенін өрлеп жүріп айтты дейді.

«Мына өзенді жағалаған аса байымас һәм өзегі талмас», - деп айтқан екен. Онан әрмен өрлеп жүріп Айыр деген тауға кез болыпты дейді. Мына тастың бітісі жаман екен, адамы көп жасамас, бұл жердің халқы һәм байымас, - депті. Онан Сыба деген өзенді өрлеп жүріп: «Мына өзеннің баясы аз екен, мына жерде жүрген халықтың жақсы адамы үзілмес», - депті. Онан Қалба деген тауға шығыпты. Шөп, жер-суын көріп: «Мына жер ат шалдырып, аттанатұғын жер екен, баясы аз, көп халық сымас», - депті.

Онан Тарбағатай деген тауға шығып, екі жағын бірдей аралап көріп: «Мына жерге қонып-түстеніп жатар жер екен. Бірақ біздің халық ие болмас. Есіл жердің екі жағы шулап тұрған мал екен. Оңтүстік жағын Қытай алар, солтүстік жағын орыс алар», - депті. Онан Аңысу деген өзенді аралап, Хан Шыңғыс деген таудың басында тұрып, сөз айтыпты дейді: «Мына жердің шөбін жеген малдың етін жеп, сүтін ішкен, мекен қылған халқының елі барымташы, әйелі ойнасшыл болар. Себебі малдың еті мен сүті қуанты болғаны үшін».

Сөйтін, он жеті жылда дүние жүзін аралап қайтып, Өз-жәнібек ханға барыпты. «мына жақта жер көріп келдім. Басқа патшалы халық ала алмайды тартып. Ой төңірегі шулап жатқан мал, жері жайлы, - деп Өз-Жәнібектің халқын соған көшіріп алып кетіпті» [1.415].

М.Мағауин өзінің «Ғасырлар бедері» атты әдеби зерттеулерінде жер, мекен туралы Асан айтқан аңыздар мәтінін келтіреді. Солардың біріне тоқталсақ:

Желмаяға мініп жер шалған Асан Қайғы жолай кездескен жерлерге, жайлау, қыстауларға өз бағасын беріп отырады.

«Үш Алматы» деген жер бар екен. Сарымсағы сабаудай, бүлдіргені бүректей, алмасы бар жүректей. Сол жерді қимадым, - депті Асан.

... «Шідерті» деген өзенді көргенде, «мына шіркіннің топырағы асыл екен. Алты ай арықтатып мінген ат бір айда майға бітетін жер екен, бос жылқы шідерлеп қойғандай тоқтайтын жылқының жері екен», - депті. Бұл аңызда Асан ата Шымкент, Сайрам, Семейтау, Түндікті, Ерментау, Терісаққан, Шыңғыстау, Баян Аула елді мекендеріне баға беред [2.26].

1925 жылы «Таң» журналының 1- нөмеріне «Асан Қайғы желмая мініп желдіріп, Сарыарқаны аралап жүргендегі жерге қойған сындары» деген аңыз мәтіні басылған. Аталған аңызда Асан Ертісті көріп, «Мына шіркіннің баласы тойдым деп қарап отыра алмас, сиырдың мүйізі, кәпірдің құлағы үрпіп көрініп тұрған жер екен. Күнінде кәпірден жылайды-ау», - деген екен. Ал Торғай деген өзенді көргенде «Ақ

шабағы май татыған, ағар суы бал татыған жер екен», -депті. Сулы Келес, Құрлы Келестің мөңірегені сиыр болып, сиыр тұқымы үзілмейтін жер екенін болжапты.

... Одан әрмен Жиделі Байсынға шейін жүре берген екен: «Сары Арқаны орыс алады, орыс бармайтуғын жерге барамын деп қойға қошқар салмай, жылқыға айғыр салмай, түйеге бура шөггермей, сиырды бұқасыз сақтап малды үш жыл ту қылып алып ауған екен», - деседі.

Аңызда Асан баға берген Семей, Қызыл тау, Бөкенбай, Өлеңті, Ереймен, Жаңашіл, Нұра, Қарақойын Қарлы, Жетіқоңыр, Шу, Сыр бойы мекендері аталады [3.87.].

1967 жылы жарық көрген «Шешендік сөздер» жинағына да дала данышпаны айтыпты деген бірнеше аңыздар енген. Павлодар облысының тұрғыны Омар Иманбаевтың 1962 жылы тапсырған «Асан Қайғының жерге айтқан сындары» атты аңызда жоғарыда аталған Түндікті, Ертіс, Қызыл тау, Баян ауыл, Шідерті, Есіл, Терісаққан, Сулы Келес, Құрлы Келес мекендерімен бірге Жалаңаш, Яссы, Шыңғырлау, Жанарыстан жерлері де аталады. Мысалы, Жалаңаштың тұсына барғанда: «Аттың төбеліндей Жалаңаш, сені алдыма өңгерейін бе, артыма бөктерейін бе, қай жарама тартайын? Айналаң аз, онан басқа мінің жоқ, шабылмайтын жер екенсің», -депті [4.30.].

Ал сирек қолжазбалар қорында Жақыпбаев Бозтай тапсырған «Асанқайғы туралы аңыз әңгімелерде» Асанның «Құйрығы жоқ, жалы жоқ құлан қайтіп күн көрер, Аяғы жоқ, қолы жоқ жылан қайтіп күн көрер», -деп уайым қыла береді екен. Сонан кейін Асанқайғы желмая мініп, дүние кезіп, қазақ халқына қоныс іздеп, әр жерлерге сынап ат қойғаны баяндалады. Аңызда жыраудың Нұрдың бойындағы Есен қарт деген жерді көргенде: «Алты күнде ат семіртіп мінітұғын жер екен», -дегені, ал Жеті Қоңырды «Сарыарқаның мауты екен», - деп баға бергені айтылады [5.4.].

Сол сияқты сирек қолжазбалар қорында бұрынғы Гурьев облысынан жиналған экспедиция материалдарында «Асанқайғының Маңғыстау жеріне берген сындарында» қарт жырау Маңғыстауға қарап: «Маңғыстау емес, мың қыстау екен», -депті. Ал Үстіртке: «Төрт елі қордың жайын-ай, Жусанының майы-ай, жылқы күнелтетін жер екен», - деген екен [6.].

Батыс Қазақстанның ауыз әдебиеті туралы экспедиция материалдарында Төлеу ақсақалдан жазып алынған аңыздарда дала ойшылы Шу, Еділ-Жайық, Хорезм, Айбүгір, Майлықоңыр жерлеріне баға берген [7.].

Ысқаков Төлеудің тапсырған «Асан Қайғы туралы» аңызында Қызылтау, Ақбет, Шідерті, Өлеңті, Ертіс, Аш, Ерейменді, Бікесбай аймақтары қамтылған [8.43].

Асанның жерге берген сындары тек аңыз-жырларда ғана емес, ертегілерде де көрініс тапқан. Соның бірі – 1957 жылы жарық көрген «Қазақ ертегілері» жинағында басылған «Асанқайғының Жерұйықты іздегені» ертегісі.

«Асанқайғы Желмая мініп, жиһан кезіп, «Жерұйық» дейтін ну орманды, көкорай шалғынды, сулы жер, қой үстіне бозторғай жұмыртқалайтын қоныс іздейді. Елді сол жерге қоныстандырсам деп арман етеді. Жүрген жерінде жақсы қонысқа да, жаман қонысқа да баға беріп отырады».

Түркістанның қасындағы ескі қорған Сауранды көргенде: «Әттеген-ай, қорғанды-ай, тақырдың бетіне, Шәлістанның өтіне салған екен. Сарқырап аққан суы жоқ, жайқалып тұрған нуы жоқ – түбі тұрақты қала бола алмас», - деген екен.

Сонымен бірге Маңғыстау, Жегісу, Баян ауыл, Қаратал, Аспара, Шу, Талас-Келес, Ауан, Қарсақбай, Нарын-Самар, Шыңырлау аймақтарын сынап, баға бере отырып, Сыр бойын көргенде: «Ей, Ақмешіт, жерің шаң екен, суың жар екен, әр бұтаның түбінде кесек етің бар екен, Елің жұтамас, малыңның көзіне сақ бол», - депті [9.318.].

Фольклортанушы ғалым С.Қасқабасовтың «Золотая жила» еңбегінде де бірнеше мекендерге берген сындары мен бағалары туралы аңыздар мәтіні келтірілген [10.480.].

Көріп отырғанымыздай, Асанның жерге берген ұтымды сындары кей аңыздарда бір ауыз сөзбен айтылса, енді бір аңыздарда мәні бар ұйқасты өлең үлгісінде келеді.

Мысалы, Қарқаралыны көргенде:

Қарқаралы қайран тау,
Тиюші еді пайдаң тау...
Бесқазылық, Ойтүзілік,
Маңырап тұрған қой түңлік,
Әттең, дариға-ай,
Мал ісі шығып тұр екен,-

деген екен. Бетпақдалаға берген сыны терең философиялық толғау ретінде көрініс тапқанын ғалым М.Жармұхамедовтың зерттеулерінен көре аламыз:

Аяғы жоқ, қолы жоқ,
Жылан жүрер жер екен.
Құйрығы жоқ, жалы жоқ,
Құлан жүрер жер екен.

Тас табаны төрт елі,
Атан жүрер екен! [11.33.]

Аңыз мәтіндері қазақ даласын түгел аралап шыққан Асан Қайғының барлық өлкеге сын айтқанын көрсетеді. Барлық жерде де ол іздеген қоныс жоқ болып шығады, көрген жерлерінен қандай да бір мін тауып отырады. Демек, оның сыны әпсана сюжетін құруға, дамытуға қызмет етіп тұр.

Ш.Әлімбаев «Қазақ фольклорындағы әсемдік» еңбегінде Асанның жерге берген сындарының өзіндік философиялық мәніне тоқталады. Халқының бақытты болашағын ойлап теңіздей шалқыған даланы тынымсыз кезген Асанқайғы желмаясымен талай шөлейтті құм, таулы, асуларды шарлап, жер-су қонысқа шаруашылық талабына орай баға беріп отыратынын атап көрсетеді. Әрбір данышпан берген сындар мен бағалауда елдің табиғаты, жер байлығы, қазынасы, географиялық ерекшелігі жан-жануары сөз болатынына тоқталады [12.19.].

Халық ежелден келе жатқан көшпелі қоныстың жайлы, қауыпсіз болуын аңсап, құтты мекен іздеген өз арманын Асанның әкесі Сәбит, баласы Абат, келіні (бір аңыздарда қызы) Жұпар туралы түрлі аңыздарына арқау ете отырып, көпті көрген Асанның аузына салады. Қанша уақыт өтсе де қазақ халқының ұлы ғалымы Ш.Уәлиханов «көшпенділер философы» деп атап кеткен Асан айтқан сөздерді халық қастерлеп келеді. Асан мен халық арманының астасып жатқанын атай келе, ғұлама ғалым М.Әуезов өзінің «Уақыт және әдебиет» еңбегінде «Қазақ халқы өзінің бүкіл тарихы жолында Асан есімін өктемдікке қарсылықтың символындай сезді», -деп жазған болатын [13.56.].

Қорыта келе, назарларыңызға фольклордағы Асан Қайғы туралы аңыз-жырлардағы жерге сын айту немесе баға беру мотивін көрсету мақсатында ХІХ ғасырдың орта шенінен бастап зерделі зерттеушілердің назарына іліккен және қазақтың кең байтақ өлкесінен жиналған аңыздар мәтіндері ұсынылды. Аңыздардың толық мәтіндерін беру мүмкіндігі болмағандықтан, ғылыми сілтемелер берілді. Сонымен бірге аталған аңыздарда бір жерге берілген сын екінші жерді бағалауда қайталанса, енді бірде бір жерге берген сынды бірнеше нұсқасы кездескен тұстары болды.

Қорыта келгенде, бұл тұрақты мотивтің фольклордағы бар қазаққа мәлім Асан бейнесін дәріптеуде зор қызмет атқарып тұрғаны анық.

1. *Дала уалаяты. Асан Қайғы. - Алматы, 1992. - 415 б.*
2. *Мағауин М. Ғасырлар бедері. - Алматы, 1991. - 26 б.*
3. *Жаманқұлұлы Р. Асан Қайғы желмая мініп желдіріп, Сарыарқаны аралап жүргендегі жерге қойған сындары. «Таң» журналы. 1925. №1, 87-89 б. «Таңшолпан» 2001 №2. 129-130 б.*
4. *Шешендік сөздер. Құрастырған Адамбаев Қ. Асан Қайғының жерге айтқан сындары. 1967. - 30 б.*
5. *Сирек қолжазбалар қоры. 333 - бума, №14 – дәптер, 4-5 б.*
6. *Асан Қайғының Маңғыстау жеріне берген сындары. Сирек қолжазбалар қоры. 143 - бума, №11 – дәптер.*
7. *Асан Қайғы туралы. Сирек қолжазбалар қоры. П-910, №5, 43 б.*
8. *Қазақ ертегілері. Асанның Жеруықты іздегені. 1959. - 318 б.*
9. *Сирек қолжазбалар қоры. 908 - бума, №2 – дәптер, 101 б.*
10. *Қасқабасов С. Золотая жила. - Астана, 2000. - 480 б.*
11. *Қазақ әдебиетінің тарихы. 3-том. - Алматы, 2000. - 266 б.*
12. *Әлімбаев Ш. Қазақ фольклорындағы әсемдік. - Алматы, 1979. - 19 б.*
13. *Әуезов М. Уақыт және әдебиет. - Алматы, 1962. - 56 б.*

Резюме

В данной статье рассмотрены мотивы критики и оценки земли в рассказах об Асан Кайгы. В статье раскрыты взгляды ведущих ученых фольклористов.

Summary

In given article motives of criticism and an earth estimation in stories about Asan Kajgy are considered. In article раскрыты sights of leading scientific specialists in folklore.

АСАН ҚАЙҒЫ ТУРАЛЫ АҢЫЗДАР ЖЕЛІСІНДЕГІ ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫ

Б.О.Мамиева –

филол.ғыл.к., Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

Қазақ халқының рухани мұрасында Асан Қайғы есімі фольклорлық шығармалар арқылы орын алған. Асан Қайғы толғаған толғаулар, оның өмірбаяны мен ел алдында атқарған қызметіне қатысты өлең-жырлар, аңыз-эпсаналар, хикая-хикаяттар туған халқымыздың рухани танымында өзіндік бағасы бар қазына.

Асан есіміне қатысты фольклорлық шығармалардың ел есінде кеңінен, молынан сақталуының заңды негізі бар. Себебі фольклорлық шығармаларды жасаған халықтың тарихынан бөліп алып қарау мүмкін емес. Өйткені фольклор «адам тіршілігімен тікелей байланысты, оның болмысының бір бөлшегі. Ол адам өмірінің барлық жағын бейнелейді, шаруашылығынан, тұрмысынан, әдет-ғұрпынан, салт-санасынан толық мәлімет береді».

Асан Қайғы туралы фольклорлық мұралар бүгінгі зерттеушілерді сан қырлылығымен және философиялық тереңділігімен қызықтырады. Халық танымында Асан Қайғы ел мүддесін хан алдында қорғаған философ-жырау, ел тыныштығы мен бейбітшілігін сақтауға үлес қосқан шешен, күйші, көшпелі тіршілікті мұрат тұтқан халқына сол тұрмысқа лайық сулы, нулы «ой төңірегі шулаған мал» өлке «Жерұйық» іздеген жан.

Қазақ руларының жайлаған жерлерінің бәрі Асанның өз көзімен көріп, қасиетін байқап сынап берген жерлері. Шүйдәлі қоныстарды былай қойғанда ұсақ өзендер, кішкене төбешік, сай-сала жайында да «бұл туралы Асан Қайғы солай депті» - деген сөздер жиі айтылады. Сондықтан жер-суларға Асан берген бағалар, М.Әуезовтің берген бағасымен айтқанда – «қазақ рулары жайлаған қоныс-қоныстың барлығы қалың қазақтың қамын жеген ұлы қариямыздың дуалы аузынан шыққан жалынды сөз сияқты» [1,198.].

Қазақтың қамын жеген ұлы қарияның бейнесін жасаушы да халықтың ой-көкейіне халықтың арманын байлап, «елдің ақырын ойлап қайғырған» Асан Жерұйықты іздеуге бел буады. Ол «Желмаяға мініп, жиһан кезіп, «Жерұйық» дейтін ну орманды, көкөрай шалғынды, сулы жер, қой үстіне бозторғай жұмыртқалайтын қоныс іздейді. Елді сол жерге қондырсам деп арман етеді» [2,31.].

Сонымен бірге Асан іздеген «Жерұйықтың» екінші бір қасиеті «ешкім мазаламайтын, ел қорқып үрікпейтін жер еді» [3, 375.].

Ал келесі бір аңызда Асан іздеген Жерұйықтың сипаты былай суреттеледі: «Дүниеде Жерұйық деген бақытты ел бар деп естиді Асан Қайғы. Ол елдің жері шұрайлы, суы мол екен. Ел онда жоқшылықтың, қайғының, қанаудың, жауласудың не екенін білмейді. Онда қой үстіне бозторғай жұмыртқалайды екен» [4, 234.].

Жәнібекке:

Бұл арадан көшпесең,
Айтқаным түспесең,
Орыс алар қалаңды,
Шулатар қатын, балаңды
Осыны көрдім түсімде,-

деп елін, жерін орыс аларын түс көру арқылы білгенін жеткізеді. Айтқанына көнбеген Өз-Жәнібекке.

Тіл алсаң іздеп қоныс көр,
Желмая мініп жер шалсам.
Тапқан жерге ел көшір,
Мұны неге білмейсің
Хош аман бод, Жәнібек
Енді мені көрмейсің,-

деп Еділді тастап, қазақтың сахарасын аралап кетеді.

Сонымен Асан іздеген «Жерұйық» - мал шаруашылығына қолайлы («шөбі шұйтін, суы мол, ой төңірегі шулап жатқан мал»), өмір сүруге рахат («жоқшылықтың, қайғының не екенін білмейді»), әлеуметтік теңдік орнаған («қанаудың, жауласудың не екенін білмейді»), сыртқы жаудан қауіпсіз («Басқа патшалы халық ала алмайтын, ешкім мазаламайтын, ел қорқып үрікпейтін») құтты қоныс.

Еліне осындай жер іздеген Асан баспаған жер, мекен жоқ. Өз саларында жерге баға беріп, сын айтып отырған. Оның бір куәсі – Асан Қайғы есіміне байланысты немесе Асан Қайғының төңірегіндегі адамдарға байланысты топонимикалық жер атаулары.

Аңыздардың бірінде Асан сол өлкелерде болған оқиғаларға араласып, соның куәгері болып көрінеді. Мұндай аңыздың бірі Қостанай қаласының атауына қатысты да айтылады. Аңыз мазмұны бойынша, Қостанай маңын жайлайтын қыпшақ руына жау шапқанда Ғана атты егіз қыз батырлық көрсетіп, ерлікпен қаза табады. Асан ата қыздарды жоқтап «Қос Танам-ай» деп жылайды. Содан қаланың

аты «Қостанай» аталып кетеді [5.].

Белгілі жазушы Акселеу Сейдімбеков өзінің «Күмбір-күмбір күмбездер» атты кітабында осы Қостанай атауын Асанның өмірімен байланыстырады. Торғайдың шығыс бөлігінде орналасқан Ұлытаудың басында Асан атаның бәйбішесі Тана-әже жерленгенін айтады. Автор Қостанай атауы осы Тана-әженің құрметіне, оның Тана және Танай деген егіз қыздарының есіміне байланысты қойылғанын көрсетеді.

Қазақ даласының кейбір елді мекен атаулары да Асанның Жерұйық іздеген сапарының барысында, Асан есімімен байланысты пайда болып отырады. Мысалы, «Үшқараған» атауы [6, 87.]. Асан ата «Түндікті» деген өзенді көргенде: «Он екі тұтам қазылық үй түндік, маңырап жатқан қой түндік, қойдың құлағы тұтам шығып тұрған жер екен» деп, қимай артына үш қарағаннан бұл жер «Үшқараған» атаныпты.

Ал «Шідерті» деген өзенді көргенде: «Мына шіркіннің топырағы асыл екен. Алты ай арықтатып мінген ат бір айда майға бітетін жер екен, бос жылқы шідерлеп қойғандай тоқтайтын жылқының жеі екен» деп, сол жерде біраз жатқан екен. Сол себептен Шідерті атанған екен.

Сондай-ақ Ерейментауды көргенде: «Желдің жеті есігі бар екен, қыс болса жылқы тұрмас, жылқы тұрса ішіндегі құлын тұрмас ораздының жайлауы, жиырлының қыстауы екен, екі жағындағы ел бай болар да қақ ортасын қоныс қылған ел кедей болар, бітісі жаман екен, бірімен-бірі төбелесетұғын кісі сықылды ерейіп тұрғанын, панасы жоқ дала секілді тау екен», - дейді. «Терісаққанды»: - Уа, шіркін, Сарыарқаның тұздығы екен; тек анда-санда обып қоятын жұты бар екен, бірақ артынан мал тез өсетін жер екен,-депті (7.).

Тегі бөлек Асанның халыққа істеген істері де ерекше. Оның бойында тылсым күш иелеріне тән ерекше қасиеттер бар. Ол аң-құстың тілін біледі. Қостанай өңірінен жазып алынған аңыздың бірінде Асан Наурызым маңындағы Бестарау деген жерде жыланмен достасады. Бір күні Асанның баласы аңға шығып әкесіне дос жыланның баласын айбайсызда өлтіреді. Баласыз қалған жылан кектеніп, баланы шағып өлтіреді. Қайғы шеккен Асан дос жылынына келеді. Жылан Асанның баласы екенін білмей қалғанын айтып, қатты өкініп, бірге қайғырады. Асан мен дос жылан қайғырған Бестарау деген жер кейін «Асан Қайғы» деп аталады. Қайғы шеккен жері болса да Асан ата кетерінде бұл жерге құты таймайтын, берекелі жер болсын деп бата беріп аттанады [8.].

С.Қондыбаев «Есен қазақ» зерттеу еңбегінде Маңғыстау өңірінде де Асан қамалы деген жер бар екенін айтады.

Жұрт әлдебір нәрседен тарыққанда да Асан өзінің бойындағы айрықша қасиетімен көмекке келеді. Айталық, Асан сусыз тарығып отырған қазіргі Қостанай облысына қарайтын Қызбел деген жердің тұрғындарына қолындағы аса таяғымен түртіп қалып, бұлақтың суын ашып береді [9, 126 .].

Мұндай оқиға Қорқыт туралы эпсаналарда да кездеседі. Қазақ арасында Қорқыт қолынан келмейтіні жоқ зор бақсы (шаман), жасампаз қаһарманның бірі. Оның мәдени қызметі жайында ел арасындағы кейбір әңгіме-эпсаналарда баяндалған. Мәселен, бірінде Қорқыт «Моншақты», ал екінші эпсанада «Домбыралы» деген жер аттарын ойлап табушы болып бейнеленген [9.96.].

Халық арасында Асанның маңындағы жандарға байланысты да жер атаулары кездеседі.

«ХҮ-ХҮІІІ ғасырлардағы қазақ поэзиясы» жинағында халық арасында сақталған аңыздардың ішінде Асанның баласы Абаттың өлген жері туралы аңыз көп кездесетінін атап көрсетеді. Солардың бірінде Ақтөбе облысындағы Қобда ауданының орталығы Ново-Алексеевка селосынан шығысқа қарай он шақырымдай қашықтықтағы Байтақ деген жерде үш қатар үйдің биіктігіне жуық көне дәуірде қолдан құйған, қызыл кірпіштен салынған мола бар екенін, жергілікті халық оны Абаттың моласы деп атайтынын айтады.

Абат осы жерде үлкен жиын үстінде астындағы Желмаясы үркіп, содан құлап өліпті. Сөйтіп сол жерге жерленіпті.

Ақын А.Шаяхметовтың «Пирамида» кітабында Торғай өңірінде Қызбел тауының бауырындағы Қарасу деп аталатын көлдің пайда болу тарихын жергілікті халық Асанның батыр ұлы Абатпен байланыстыратынын көрсетеді. Сонымен бірге Абат басы деп аталатын жерде мынадай аңыз айтылатынын келтіреді:

Хан халыққа: «кім қорықпайды?», «кім қызғанбайды?», «кім өкпелемсіді?» деген үш сауал тастапты. Оған жиналғандар үшеуіне де «Абат»- деп жауап беріпті. Мұны естіген хан Абатты сынамақшы болыпты.

Алғашында қырық жігітін жіберіп, Абатпен шайқастырады. Бұл сыннан батыр мүдірмей өтеді.

Екінші рет бір жігітті Абаттың әйелінің қасына жатуға көндіреді. Абаттың әйеліне хан сынағын түсіндіреді. Жорықтан батыр келсе, әлгі жігіт әйелінің қасында жатыр екен. Жігіттің бір қолы әйелдің мойнының астында қалса керек. Сонда Абат: «Шіркін-ай, ер жігіт әйелдің астына қолын сала ма екен», - деп ұйқыларын бұзбай, ақырын әйелінің басын көтеріп, жігіттің қолын үстіне салып, алаңсыз ұйықтай береді. Ертеңіне аман-есен келген жігіт ханға болған оқиғаны айтып береді.

Үшінші рет хан Абатты асқа шақырады. Қонақ деп көзге ілмеген болып, кәделі табақ емес, ішек-қарын салған табақ тарттырады. Абат алдына қойған тамақты ішіп, рақметін айтып жүріп кетеді.

Мұның бәріне таң қалған хан батырды қайта шақыртып, үш қасиетке ие болу себебін сұрайды. Сонда Абат былай жауап қайырады:

Қорықпайтын себебім, бірде жортуылда бір қоян кездесті. 300 адам қамалап ұстай алмадық. Япыр-ай, тағдыр қырын қарамаса, ажал жоқ екен ғой деп қорықпайтын болдым,- дейді.

Ал асқа өкпелемейтінім, бір кезде бір жеті жол жүріп, оралып келсем, шешем күнде ішетін үш мезгіл тамағымды дайындай берген екен, бір мезгілде зорға тауыстым, бұл тамақ деген көңіл ғой, бұған өкпелеу – пенделік екен,- деп тоқтадым,- дейді.

Ал әйелімді қызғанбайтыным, бір жылы сапарға шықтық, жиырма бес жігіт едік, ортамызда екі әйел бар. Түннің бір уағында екеуі ұрсысып жатыр екен, не айтып жатыр екен деп **құлақ түрсем**, біреуі екіншісіне: «мен он екі еркекке ас қамдаймын, сен он үш еркекке ас дайындайсың, **маған бір байдыңның артықтығын сес қыласың ба?»** - деді. Сонда қанағатсыз жандарды бір еркек болып **қорғап** үлгерудің өзі мүмкін емес екен,- деп ойлады, - дейді.

Ұлттық Ғылым Академиясының сирек қолжазбалар қорында Асан туралы аңыздармен бірге келіні (бір аңыздарда қызы) Жұпардың атасы Асан таба алмаған «Жерұйықты» тапқаны жөнінде де аңыздар мәтіні сақталған. Ол жер «Жұпар қорығы» деп аталады деген дерек келтірілген.

Асан Қайғының есімі қазақ арасына «Құтты мекен» іздеуші ретінде кеңінен тарағандықтан кейбір аңыздарда әр өлкенің жер ерекшелігіне сай тұрғылықты тұрғындардың өзі тұрған өлкесін «Асан бағалаған құтты жер» ретінде сипаттау басым болады. Айталық, Қазақстанның батыс өлкесінен жиналған аңыздардың бірінде ол Шу, Хорезм, Еділ-Жайық бойын ұнатпай, Маңғыстауды, мыңсаулық қоздайтын жер екен, бірақ жері тар екен дей келе, «Майлықоңыр» деген жерді ұнатып, ол қазақтар қоныстанатын жерге айналыпты [8].

Асан Қайғының халық аңызында жас күнінен шешендікпен танылып, жасы келіп қартайған уақытында хан жанындағы ақылышы қария, ақыр соңында еліне жайлы қоныс іздеп, «қайғы жеп» (Мұрат ақын), жер шалған «мұндар жолаушыдай» (М. Әуезов) сақталып жетуі оның есіміне қатысты мұралардың мазмұны терең екендігін білдіреді.

Жәнібектің бастауымен өз алдына ел болу, бірігуді ойлаған рулардың талабы бейбіт өмірді аңсауынан еді. Өз тарихында сан ғасыр бойы жаугершіліктен, қырғыннан көз ашпаған халық бейбіт өмір туралы арманын Асанның аузына салады. Асанның айтуында ол елге пана мен ырыс боларлық ерекше қоныс іздеуі түрінде көрінеді. Қарияның жан мен малға жайлы қоныс іздеу қызметі әр жерге берген сындары туралы, Жерұйық, Жиделі- Байсынды іздеу жайындағы аңыздарда, ертегілерде, жырларда көрініс тапқан. Бұл туындыларда Асан Қайғы Желмаяға мініп, жиһан кезіп, «Жерұйық» дейтін ну орманды, көкорай шалғынды, сулы жер, қой үстіне бозторғай жұмыртқалайтын қоныс іздейді. «Елді сол жерге қондырсам!»-деп, арман етеді. Жүрген жерінде жақсы да, жаман қонысқа да баға беріп отырған.

Қорыта келгенде, ғалым М.Әуезов айтқандай, «Жер-сулар, қоныс-қыстаулар жайында Асан айтты деген сын сарап, барлау, болжау сөздердің көпшілігі сол жерлерді бертінде келіп қоныстанған елдердің өз жерінің сырын жақын түсініп, танып болған соң, көп тәжірибе жылдарынан соң Асан атынан қосқан өз шығармалары, өз сындары».

Асан Қайғы өмірі мен ол туралы аңыздар – халыққа қызмет етудің зор өнегесі болып саналады.

1. Әуезов М. *Әдебиет тарихы*. - Алматы, 1991. - 240 б.
2. *Қазақ ертегілері. «Қазмемкөркемәдбасп», Алматы, 1959.-31 б.*
3. *Асан Қайғының Жерұйықты іздегені //Қазақ ертегілері. 1т. - Алматы, 1957. -375б.*
4. *Сказочная страна Барса-келмес //Казахские сказки 3-т.Т.1 -А., 1958. -233с.*
5. *Қостанай мемлекеттік университетінің филология мамандығы студенттерінің фольклорлық практика материалдары. - Қостанай, 2003.*
6. *«Таң» журналы. 1925 жыл, 11 наурыз. - №1. - 87-89 беттер.*
7. *Мағауин М. Қобыз сарыны // Ғасырлар бедері: Әдеби зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1991.*
8. *ҚР ҰҒА сирек қолжазбалар қоры. Папка № 910, №5 - дәптер*
9. *Қасқабасов С. Миф пен эпсаның тарихшылығы. // Қазақ фольклорының тарихшылығы. А., 1994.*

Резюме

В данной статье описываются рассказы об Асан Кайгы касательно земельно-водных названий. В статье рассмотрена история фольклорного творчества.

Summary

In given article stories about Asan Kajgy concerning zemelno-water names are described. In article the history of folklore creativity is considered.

АСАН ҚАЙҒЫ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Б.О. Мамиева –

филол.ғыл.к., Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты

Асан Қайғы халық арманын бойына жинақтаған ел қиялындағы аңыз әңгімелер кейіпкері ғана емес, сан алуан жыр-толғаулар тудырған белгілі жырау. Өз толғауларында күрделі де қиын тарихи кезеңнің бірі – Керей мен Жәнібек бастаған елдің көшіп, Шу бойында жеке хандық құру тұсындағы ел-жұрттың көкейтесті арманы мен мүддесін өзекті тақырып етіп жырлап, оның орындалуына өз үлесін қосқан жырау. Асан да басқа жыраулар сияқты көріпкелдік, болжағыштық, даналық қасиетімен хан Жәнібектің ел басқару ісіне араласып, оның кеңес сұрар биі, ақылшысы болды. Халық бақыты ел басқарған басшыға байланысты деп өзінің «Қырында киік жайлаған», «Әй, хан, мен айтпасам білмейсің», «Алты атанға қос артып» атты толғауларын Жәнібек ханға арнап, ел бірлігін, құтты қонысты ойлап, ханның кемшіліктерін бетіне басады. Батыстан төнген қауіпті күні бұрын сезіп, ханына бодандықтың алдын алу жолын қарастыруды, жайлы мекен, жақсы қоныс іздеуді ескертеді. Ханнан қайыр болмаған соң еліне құтты қоныс – Жиделі Байсынды іздеп, жер аралап кететіні халық аңызына себеп болған [1.415].

Зерттеуші ғалымдар жыраудың толғамы терең, күрделі ойдың иесі екенін айта келіп, толғау жанрының қалыптасып, өркен жаю кезеңі Асан Қайғы творчествосынан басталатынын көрсетеді. М.Әуезов, М.Мағауин, М.Жармұхамедов, С.Негимов жырау шығармаларын саралаған еңбектерінде Асан Қайғы тұсында толғаудың әлеуметтік, қоғамдық мәні артып, арнау, дидактикалық жыр үлгілерімен толығырақ түскеніне назар аудартады. Жыр-толғауларының әрбір сөз кестесі сұлу табиғатты, қазақ халқының тұрмысын, көшін, заман көрінісі, әлеуметтік қайшылықтар көрінісін, елдің мұңын, арманын, болашақта жақсы тұрмысты аңсауын көз алдына алып келеді. Бұл жөнінде ғалым Б.Кенжебаев: «Асан Қайғының шығармалары өз тұсының айнасы, ол өз дәуіріндегі қазақ халқының мұңын, тілегін көрсетеді», - деп бағалаған болатын.

Асан Қайғы жырларында да өзге жыраулар поэзиясындағыдай өзіне тән белгі-сипаттар кездеседі. Толғауларында өмірлік құбылыс пен адамдар арасындағы қатынасты шебер бейнелей отырып, өз жинақтауын, толғамын береді. Толғаулары үнемі халық атынан айтылып, ізгілік, бірлік, татулық, адамгершілік жайындағы өнегесі жырмен өріліп отырады.

Жамандықтың белгісі –
Жауға қарсы тұрмаса.
Зұлымдардың белгісі –
Бейбіттің малын ұрласа.
Надандықтың белгісі –
Білгеннің тілін алмаса,-

деп өмір сабағын сабақтай отырып, көрген-білгенін жинақтап, түйіндеп, өз ұрпағына дәуір талабына сай насихат, өсиет айтады:

Еділ бол да, Жайық бол,
Ешкімменен ұрыспа.
Жолдасыңа жау тисе,
Жаныңда аяп тұрыспа.
Ердің құны болса да,
Алдыңа келіп қалған соң,
Қол қусырып барған соң,
Аса кеш те қоя бер,
Бұрынғыны қуыспа...
Мінезі жаман адамға
Енді қайтпін жуыспа,
Тәуір көрер кісіңмен
Жалған айтып суыспа...
Ашу – дұспан, артынан
Түсіп кетсең қайтесің
Түбі терең қуысқа!
...Арғымаққа міндім деп
Артқы топтан адаспа,
Күнінде өзім болдым деп,
Кең пейілге таласпа,
Артық үшін айтысып,
Достарыңмен санаспа.

Ғылымым жұрттан асты деп,
Кеңессіз сөз бастама,
Жеңемін деп біреуді
Өтірік сөзбен қостама.

Жыраулар поэзиясында кездесетін сипаттаудың бірі - қарама-қарсы нәрсені жұптастыра жырлау. Екі нәрсені, не екі құбылысты қарама-қарсы қойып, шендестіре суреттеу Асан Қайғы жыраудың толғауларының да айшықтау тәсілдерінің бірі. Мысалы,

Құладың құстың қоры еді,
Аққу құс ару төре еді,-
деп метафоралық шендестіру арқылы аққудың сұлу бейнесін:
Ақ мамығын тараған,
Тұңғыыққа қараған.
Аққу көлдің көркі еді,
Ерте-кеш көлде әндеген.
Үнімен көлді сәндеген,
Қу көлдегі ерке еді,-

деп суреттей отырып, жұртқыш аңға зәбірленуін озбырлық символы ретінде шебер бейнелейді:

Құладыңға ілдіріп,

Ақ мамығын жұлдырдың...

Ал патша үкіметінің отарлау саясатын көрсетуде де су мен шөл дала, ақ шортан мен қарағайды салыстыра отырып, алдыменен ханға, одан соң халқына ой салуға ұмтылады:

Әй, Жәнібек, ойласаң,

Қилы-қилы заман болмай ма?

Суда жүрген ақ шортан

Қарағай басын шалмай ма?-

деп болар заманды болжап, отарлау мен бодандықтың неге әкеліп соғатынын да айтып береді:

Бұдан соң қилы-қилы заман болар,

Заман азып, заң тозып жаман болар.

Қарағайдың басына шортан шығып,

Балалардың дәурені таман болар.

Ол күнде қарындастан қайыр кетер,

Ханнан – күш, қарағайдан шайыр кетер.

Ұлы, қызың орысқа бодан болып,

Қайран ел, есіл жұртым сонда не етер?

Ғалым М.Жармұхамедов, әсіресе, «ақ шортан» мен «қарағай» бейнесінің Асанға дейін де, одан кейін де ешбір жырауда ұшыраспаған тың суреттеме екенін атап көрсетеді [2.269.].

Жырау толғауларындағы тағы бір ерекшелік - бір сөздің бірнеше рет қайталануы. Бұл қайталаулардың бір нәрсеге, құбылысқа ерекше мән беріп, назар аудартуға, ақын идеясын, ойын әсерлі, ұтымды жеткізуде зор қызмет атқаратыны белгілі. Мысалы,

Қырында деп қызығы,

Суында деп балығы,

Бұл жерді өзім қападым. [3.6.] («деп» сөзі)

Көшсе, қоша білмеген,

Қоңса қоше білмеген,

Ақшыңа көнбеген

Жұрт қадірін не білсін?! [3.9.] («білмеген» сөзі)

Әділдіктің белгісі –

Біле тұра бұрмаса.

Ақылдыңның белгісі –

Өткен істі қумаса... («белгісі» сөзі)

Бұл заанда не ғарып?

Ақ қалалы боз тарып,

Жақсылышарға айтпаған

Асыл шырғын сөз ғарып... («ғарып» сөзі)

Асан Қайғы жырларындағы бұл қайталаулар жөнінде ғалым М. Жармұхамедов «Асан қайғы» атты зерттеу мақаласында үш түрлі жүйеде қолданғанына тоқталған [2.275]. Біріншісі, әр жол сайын алынған сөздік қайталаулар көбінесе өлең ұйқасы үшін алынса, екіншісі бүтін жолдағы ұйқасын алғашқы сөздерді ғана ауыстырып, қалғаны түгелдей қайталау түрінде келетінін көрсетеді:

Құйрығы жоқ, жалы жоқ құлан қайтіп күн көрер,

Аяғы жоқ, қолы жоқ жылан қайтіп күн көрер!?

Көлде жүрген қоңыр қаз

Қыр қадірін не білсін!

Қырда жүрген дуадақ

Су қадірін не білсін!

Ауылдағы жамандар

Ер қадірін кім білсін!

Көшіп, қонып көрмеген

Жер қадірін не білсін! [4. 26].

Үшіншісі – негізгі ойды күшейту мақсатымен алынған тұтас тармақтың түгелдей қайталанып отыруы екенін аңғартады. Мысалы,

...Қатын алдың қарадан,

Айрылдық хандық жорадан,

Ел ұстайтын ұл таппас,

Айрылдық ата мұрадан!

Мұны неге білмейсің!?

Құладың құстың құлы еді,

Тышқан жеп жүнін түледі,-

Аққу құстың төресі

Ен жайлап көлді жүреді.

Аңдып жүрген көп дұспан

Елге жау боп келеді:

Құладың қуды өлтірсе –

Өз басыңа келеді!

Құлың көп сені өлтірер,

Осыны Асан біледі,

Мұны неге білмейсің!?!...

Өлең құрылысында да айтарлықтай шеберліктер байқалады. Соның бірі – ассонанс пен аллитерация. Мысалы, мына өлеңдердегі дауысты не дауыссыз дыбыстардан басталатын жолдар өлең құрылысына ерекше мән беріп тұр [5.]:

Ал қолынды малдырдың,

Алтын менен күміске.

Арқада жатқан ақырған,

Аламанды шақырған.

Амалды кәуір алғанда....

Алты атанға қос артып,

Алты жыл қоныс қарадым.

...Ойыл деген ойынды,

Отын тапсаң тойынды,

Ойыл көздің жасы еді,

Ойылда кеңес қылмадың,

Ойылдан елді көшірдің.

Елбең-е.лбең жүгірген,

Ебелек отқа семірген,

Екі семіз қолға алып,

Ерлер жортып күн көрген,

Еділ деген қиянға,

Еңкейіп келдің тар жерге...

Асан Қайғы шығармаларының көркемдік ерекшеліктерін саралап шығып, әдебиетіміздегі жыраулық дәстүрді қалыптастырудағы орасан еңбегіне көз жеткіздік.

1. Дала уалаятының газеті. – Алматы: Ғылым, 1992., -576 б.

2. Жармұхамедов М. Асан қайғы. // Қазақ әдебиетінің тарихы. 3 том. - Алматы, Ғылым, 2000

3. Қазақ хандығы дәуіріндегі әдебиет. Хрестоматия. - Алматы, Ана тілі, 1993. 176-б.

4. Бес ғасыр жырылайды: 2 томдық Т.1. / Құрастыр. М. Мағауин, М. Байділдаев. – Алматы: Жазушы, 1989. - 384 б.

5. Мағауин М. Асан Қайғы. //Қазақ хандығы дәуіріндегі әдебиет. - Алматы, «Ана тілі», 1992, 176-б.

Резюме

В данной статье рассматривается вклад Асана Кайгы по формированию традиции жырау. В работе анализируются художественные особенности его произведений.

Summary

The given article describes the valuable contribution of the creator Acan Kaigy to the forming of the song traditions. This article deals with the analysis of the works' artistic peculiarities of this historical person.

ӘОЖ: 159.922.4 (574)

**ОҚУШЫНЫҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МІНЕЗДЕМЕСІН
АНЫҚТАЙТЫН БАҒДАР-КЕСТЕ**

К.Д. Ахинжанов–

б.ғ.к., доцент Абай атындағы ҚазҰПУ

Г.И. Казахбаева –

*Бастапқы әскери дайындық теориясы мен әдістемесі кафедрасының оқытушысы,
психология және педагогика магистрі.*

Бағдар-кесте оқытушының уақытын үнемдеу арқылы оқушының толық психологиялық мінездемесін айқындайды. Психологиялық-педагогикалық мінездемені құрастыруды оқу жұмысының түрі ретінде ғана қарамай, оны сынып жетекшісінің міндеттерінің бірі деп қарау керек.

Педагог-тәрбиеші өзінің сынып оқушыларының әрқайсысының дара ерекшеліктерін аша білуі қажет. Класпен жұмыс жасау мерзімі аралығында оқушылардың қызығушылығынын, білімділігін, іс-әрекетке көз-қарасын, қоғамдық келбетін, оқу үлгерімін, қызбалығының себептерін анықтап, әрі қарай әсер ету жолдарын белгілейді.

Жоғарыда көрсетілген мәселелер - өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, мұғалімдер даярлайтын бөлімінде студенттердің басым көпшілігінің алыс аудандардан келетінің, ондағы білім беру сапасының төмендігін, сонымен бірге психология мен педагогикадан қазақ тіліндегі оқулықтардың жеткіліксіздігін ескере отырып психология және педагогикадан лекция лабораториялық-практикалық сабақтар өткізу барысында, оқу және тәрбие жүйесі процесінде бағдар-кестені жүзеге асыруға қажеттілік тудырып отыр /1,2/. Сонымен бірге оқушының жеке басының қасиеттерін ашып, соның нәтижесінде олардың әрқайсысының дара ерекшеліктерін зерттеу арқылы тәрбие жұмыстарын қалыптастыруға септігін тигізеді.

Кесте үш бөлімнен тұрады:

1. Бала туралы жалпы мәлімет (анкеталық мағлұмат: баланың денсаулығы, сабақ үлгерімі, сабақтан тыс шұғылданатын іс-әрекеті туралы берілуі керек).

2. Баланың мінез құлқында өзіне тән қасиеттердің айқындалуы.

3. Психикалық құбылыс пен эмоциядағы ерекшеліктер.

Кестені толтыру, "керек жерлердің астын сызу" түріндегі әдіспен орындалады, Яғни оқытушы оқушының бойындағы қасиеттерін ашу мәніне сәйкес келетін бөлімдердің астын сызуы керек /3,4/.

1. Бөлім. БАЛА ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ МӘЛІМЕТ.

1. Анкеталық мағлұмат

1) Фамилиясы, аты

2) Туған жылы, айы, күні

3) Мектебі, сыныбы

2. Денсаулығы туралы мәлімет

1) Жиі сырқаттана ма (өте жиі, жиі, сирек)

2) Созылмалы сырқаты бар ма (қандай?)

3) Нерв жүйесі қызметінің ерекшелігі

- тез шаршайды; ұзақ жұмыстан кейін шаршайды; шаршамайды.

- белгісіз себептер арқылы қуанып отырып тез мұнаяды; көңіл күйі тез-тез дәрежеде алмасалы; көңіл-күйі өзгергенде сабырлы;

- ашуланшақ; ашулануы мен қайтымы бірдей; ұстамды шаршамайды.

3. Сабақ үлгерімі (үздік, жақсы, қанағаттанарлық, қанағаттанғысыз)

4. Сабақтан тыс шұғылданатын іс-әрекеттері (жүйелі түрде)

1) Әлеуметтік пайдалы еңбекпен (ақы төленбейтін) айналысу (қай түрімен)

2) Көркем өнермен әуестену (қандай?)

3) үйірме, клуб, топтық жұмыстармен шұғылдану (қандай?)

4) спортпен шұғылдану (қай түрімен?)

5) ұйымдастыру шараларымен айналысу (қандай?)

2. Бөлім. БАЛАНЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНДАҒЫ ДАРА ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІҢ АЙҚЫНДАЛУЫ

А. Неге қызығады?

1) оқуға;

2) кәсіпкерлікке;

3) эстетикалық-шығармашылық іс-әрекетке;

4) спорттағы, туризмдегі жетістіктерге;

5) адамдар арасындағы қарым-қатынастарға;

Ә. Еңбекке қатынасы

1) Қоғамдық еңбекке белсенділігі

1) Өзінің уақытымен есептеспей барлық әлеуметтік еңбекке белсенді түрде араласады.

2) Өзінің бос уақыты жеке басының мүддесіне ғана пайдаланады, бірақ әлеуметтік маңызы істерге де белсенді түрде ат салысады.

3) Қоғамдық өмірде белсенділік көрсетпейді, дегенмен тапсырманы орындайды.

4) Әлеуметтік еңбекке қатысты істерге сирек қатысады.

5) Қоғамдық жұмысқа араласуға құлықсыз.

2. Еңбексүйгіштігі

1) Кез келген жұмысты мұқият атқарады. Жұмысты өзі іздеп тауып оны жақсы атқаруға тырысады.

2) Ережеде көрсетілгендей жұмысты жақсы атқарады. Бұған кері әрекеті сирек.

3) Жұмыстан кей кезде тартынады.

4) Мүмкін болса кез-келген жұмыстан шеттеуге тырысады.

5) Өзіне тапсырылған жұмысты ешқашанда аяқтамайды.

3. Жауапкершілігі

1) Барлық уақытта өзіне тапсырылған істі дер кезінде орындайды.

2) Көбінесе тапсырылған жұмысты уақытында орындайды.

3) Тапсырылған істі белгіленген уақытында орындамауы жиі кездеседі (немесе нашар орындайды)

4) Тапсырылған істі өте сирек орындайды.

5) Тапсырылған істі соңына дейін ешқашанда жеткізбейді.

4. Бастамашылдығы (инициатива)

1) Ешқандай құрмет, атаққа тырыспай көптеген істерге өзі ұйытқы болады.

2) Жаңа істі бастауда жиі көрінеді.

3) Жаңа істі өз бетінше бастауы сирек.

4) Өз бетінше ешқашанда жаңа істі бастаған емес.

5) Қандай да бір істің бастамшысы ретінде танылған емес.

5. Ұйымдастырушылығы

1) Уақытыны сәйкес өз ісін дұрыс ұйымдастырады және оны жоспар бойынша орындайды.

2) Көп жағдайда өз дұрыс ұйымдастырып, оны дер кезінде орындайды.

3) Өзіне тапсырылған жұмыстың әр кезеңін қадағалап отырған ғана мүлтіксіз орындайды.

4) Өз ісін уақытына сәйкес айқындай алмайды.

5) Уақытын босқа шығындап, ештеңе бітіре алмайды.

6. Әуесқойлығы

1) Ғылым мен мәдениеттің әртүрлі саласындағы жаңалықтардан әрдайым хабардан болып отырады.

2) Ғылым мен мәдениеттің әртүрлі саласындағы жаңалықтардан хабардан болып отыруы көбірек кездеседі.

3) Бір ғана ғылым саласымен шектеліп, өзге салалардағы жаңалықтарды білуге тырыса бермейді.

4) Жаңа білімдерді меңгеруге қызықпайды.

5) Білімдегі болып жатқан жаңалықтарға немқұрайлы қарайды.

7. Ұқыптылығы

1) Өзінің заттарын күтіп ұстайды. Әрқашан партада отырғанда, тақта алдында тұрғанда өзін жинақы ұстайды. Мектеп мүлкін көзінің қарашығындай сақтап, және оны күтіп ұстауды қалайды.

2) Өзінің заттарын және уақытша берілген заттарды (кітап, конспект) ұқыпты пайдаланып, тұтынады. Мектеп мүліктерін ретке келтіруге (парта жиһаз т.б.) өзіне міндеттелген тапсырмаға орай көмектеседі.

3) Өз айналасын, үсті-басын, тәртіпке келтіруге құлықсыз. Кейде мектепке де (ақам-салқам киімімен келе салады). Мектеп мүлкін бүлдіретіндерге немқұрайды қарайды.

4) Өзінің сыртқы пішініне, кітап-қағаздарына онша көңіл бөлмейді, мектеп мүлкін қорғайды, тіпті кейде оны бүлдіреді.

5) Өзінің заттарын бастапқы қалпында сақтауға мүлде көңіл бөлмеді, салақ. Реті келсе ойланбастан мектеп мүлкін бүлдіруге дайын.

Б. Адамдарға қарым-қатынасы

8. Адамгершілігі

1) Таныстарына, сондай-ақ, бейтаныс кез келген адамға қол үшін беруге әрдайым әзір тұрады.

2) Егер өзінің іс жоспарына бөгет болмаса, бейтаныс адамдарға көмектесуге бейім тұрады.

3) Өзінің жеке басына қатысы болмаса, бөгде біреудің іс-әрекетіне мән бермейді.

4) Өзгелердің ісіне немқұрайлы қарайды, өзі біліп оларға жәрдемдеспейді.

5) Өзінің заттарын бастапқы қалпында сақтауға мүлде көңіл бөлмейді, салақ. Реті келсе ойланбастан мектеп мүлкін бүлдіруге дайын.

Б. Адамдарға қарым-қатынасы

8. Адамгершілігі

1) Таныстарына, сондай-ақ, бейтаныс кез келген адамға қол үшін беруге әрдайым әзір тұрады.

2) Егер өзінің іс жоспарына бөтен болмаса, бейтаныс адамдарға көмектесуге бейім тұрады.

3) Өзінің жеке басына қатысы болмаса, бөгде біреудің іс-әрекетіне мән бермейді.

4) Өзгелердің ісіне немқұрайлы қарайды, өзі біліп оларға жәрдемдеспейді.

5) Таныс емес адамдарға қол үшін беру қажет емес деп есептеп, "өзіңдікі болмаса басқаның ісіне араласпа" деген принципте өмір сүреді.

9. Адалдағы мен шыншылдығы.

1) Ата-анасымен, оқытушысымен, достарымен қарым-қатынаста әрдайым шыншыл. Өзіне тиімсіз болса да шындықты айтудан таймайды.

2) Ата-анасымен, оқытушысымен, достарымен қарым-қатынаста мүмкіндігінше шыншыл.

3) Өзінің бас пайдасы үшін өтірікті жиі айтады.

4) Егер өзіне пайдалы болса әрдайым өтірік айтады.

5) Үнемі өтірік айтуға бейім тұрады.

10. Әділдік.

1) Әділетсіздікке жаны қас, онымен белсенді түрде күреседі.

2) Әділетсіздікпен күресуге соншалықты құштар емес.

3) Әділетсіздікке реті келгенде ғана қарсы тұра алады.

4) Әділет жолына ұмтылмайды.

5) Әділетсіздікке мүлде немқұрайлы қарайды.

11. Өз мүддесін көздеу

1) Әрқашанда белгілі бір істі тындыру үшін басқа адамдардың ой-пікірін басшылыққа алады. Алайда өз пайдасы үшін емес.

2) Пайдалы іс үшін де № басқа адамдарға жәрдемдесу мақсатында да өз пікірін басшылыққа алады.

3) Өз мүддесін ойламайды, өзгелердің мүддесіне де сирек ортақтасады.

4) Өз мүддесі үшін әрекет еткенде ой-пікірін жиі басшылыққа алып отырады.

5) Өз мүддесі үшін әрекет еткенде үнемі міндетті түрде өз пікірімен санасады.

12. адамдармен қарым қатынасы.

1) Адамдармен әрқашанда жақсы тіл табысады, басқалармен бірігіп жұмыс істегенде, демалғанды ұнатады.

2) Адамдармен шынай тұрғыда араласады.

3) Адамдардың белгілі-бір тобымен ғана араласқанды ұнатады.

4) Өзі жеке жұмыс, дем алғанда қалайды.

5) Бұйғы, тұық.

13. достық сезімі

1) Жолдастарының басына қандай да бір іс түскенсәтте ауыртпалығын бөлісуге кезеңінде, жолдастарына әрдайым көмектеседі.

2) Жолдастарына шамасы келгенше көмектеседі.

3) Жолдастары сұрағанда ғана көмектеседі.

4) Жолдастарына сирек көмектеседі, көмек сұрағанда кейін бас тартуы да мүмкін

5) Жолдастарының басына қиындық туғанда ешқашан көмектеспейді

14. қайырымдылық

- 1) Әрдайым деген құрметі сөз мәнерінен, іс-еректінен аңғарылып тұрады.
- 2) Бөгде адамдарға барлық кезде де ізет, құрмет көрсете алады.
- 3) Әдепсіздігі және ізетсіздігі жиі байқалады.
- 4) Іздейтіні жанжал. Дөрекілік, бірдеңені ретсіз айта салуында кездеседі.
- 5) Құрдастарымен де үлкендермен де қарым қатынас жасағанда дөрекі, ұстамсыз. Басқанаң арына, намысына тию-ол үшін түк емес.

Г. Өзінің ішкі әлемімен қарым-қатынасы

16. қарапайымдылығы

- 1) Өз жетістігі мен қызметін бұлдамайды.
- 2) Шын мәніндегі өз жетістігі мен қызметін кейде жолдастарының өтінуімен айтып береді.
- 3) Шын мәніндегі барлық жетістіктері мен қызметі туралы өзі әңгімелеп береді.
- 4) Әлі орындалмаған, сонымен бірге өзі толық араласпаған, қатысы аз істі айтып мақтанып отырады.
- 5) Онша маңызы жоқ істерін асыра айтып мақтанады.

17. өзіне деген сенімі

- 1) Ешкіммен ақылдаспайды, мәжбүр болған кезде де ешкімнен жәрдем сұрамайды.
- 2) Барлық тапсырманы басқа біреулердің көмегінсіз орындайды. Аса қажет болған кезде ғана жәрдем сұрайды.
- 3) Қиын тапсырманы орындауға мүмкіндігі бола тұра көмекке мұқтаж.
- 4) Өзінің мүмкіндігі толық жетіп тұрса да, тапсырманы жиі сүйенеді.
- 5) Қарапайым істе де өзгелердің қолдауы мен жәрдемін қажет етеді.

18. өзіне-өзі сын көзбен қарауы

- 1) Өзіне айтылған әділ сынды көңіл қойып тындап, оны түзетпей тыным тыппайды.
- 2) Әділетті сыннан қорықтынды шығарып, берілген ақыл-кеңеске құлақ асады.
- 3) Әділетті айтылған сынды ескеріп отырады.
- 4) Айтылған сынға, ескертуге көңіл аудармайды, оны түзетуге тырыспайды да.
- 5) Кез-келген сынды мойындамайды көзге ұрып тұрған кемшілігін біле тұра түзетуге құлшынбайды.

19. өз күш-жігерін бағалай білуі

- 1) Өз күшін есептеп шамасы жететін істі (ауыр да емес, жеңіл де емес) таңдап алады.
- 2) Тапсырманың қиындығына қарай күш-қуатын соған сәйкес үнемдейді.
- 3) Кейде оқушы берілген тапсырманың қиындығына өзінің әлі жетпейтіндігін ескере алмай қалады.
- 4) Істің қиындығы мен өз күшін теңестіре алмайтын кездер көбірек кездеседі.
- 5) Істің, тапсырманың қиындығы мен күш-жігерін ешқашан сәйкестендіре алмады.

20. жетістікке, табысқа ұмтылысы

- 1) Әрқашан алғы шепте жүруге тырысады (оқуда, спортта т.б.) көздегеніне жетпей қоймайды.
- 2) Көптеген салаларда алдыңғылардың қатарында болуға тырысады. Алайда, көңілін белгілі бір салада ғана жетістікке жетуге аударады.
- 3) Өзі қызыққан бір салада ғана табысқа жетуге ұмтылады.
- 4) Кейбір іс-әрекетте табысқа жетуге ұмтылысы өте сирек, "орташа" орындалғанға риза.
- 5) Ешқашанда бірінші қатарда болуға тырыспайды, істің орындалғанына ғана қанағаттанады.

21. өзін-өзі бақылауы

- 1) Сөзі мен ісін әрдайым мұқият қадағалайды.
- 2) Сөзі мен ісін әрдайым бақылап отырмайды.
- 3) Ісім оңға басар деген пиғылмен іс-әрекетті көбінесе ойланбай жасайды.
- 4) Көп нәрсені ойланбай жасайды. Өзін-өзі бақылау жетіспейді.
- 5) Жолым болар деп үнемі ойланбай әрекет жасайды.

Д. Жеке тұлғаның ерік-жігері

22. батылдығы

- 1) Қарсыласы өзінен күшті болса да, әрдайым онымен жасқанбай күреседі.
- 2) Қарсыласы өзінен күшті болса да көпшілік жағдайда онымен күреске шығады.
- 3) Қарсыласы өзінен күшті қарсыласпен күресуге өзін-өзі жігерлендіре алмайды.
- 4) Күштің алдында бас июуі көбірек.
- 5) Өзінен күштің алдында дәрменсіз, қорқақ.

23. шешім қабылдауы

- 1) Әрқашан толқымай өзбетінше, жауапты шешімдер қабылдайды.

- 2) Көпшілік жағдайда толқымай жауапты шешімдер қабылдайды.
- 3) Жауапты шешім қабылдауда кейде жүрексінеді.
- 4) Қандай бір жауапты шешім қабылдауы сирек.
- 5) Қандай да бір шешімдерді өзбетінше қабылдай алмайды.

24. табындылық

- 1) Қиындықтың алдында бас тартпай, тіптен ұзақ уақытта күш-жігер қажет болса да көздегеніне жетеді.
- 2) Қанша қиын болса да, көздеген іске асыруға тырысады. Кері әрекет сирек.
- 3) Ойға алғанын ақырына дейін жеткізеді, егер орындау онша қиын болмаса немесе шамалы ғана күш жұмсауды қажет етсе.
- 4) Кездесетін қиындықтар елеусіз болса да ойға алғанын іске асыруы өте сирек.
- 5) Қиындықтарға кездескенде, көздегенін іске асырудан бірдей бас тартады.

25. ұстамдылығы

- 1) Ұнамсыз эмоциялық сезімнің пайда болуын уақытында баса алады.
- 2) Өзін сезімнің жетегіне жібермейді. Кері әрекет сирек кездеседі.
- 3) Сезімін меңгере алмайды.
- 4) Қажет емес сезімін басқара алмайтын сәттері жиі болып тұрады.
- 5) Өзінің сезімін нашар меңгереді, тез сасқалақтап, тез басылып қалады.

Е. Балалардың ұжымдық топтағы жағдайы

26. кластағы беделі

- 1) Кластар арасындағы беделін пайдаланады: оны сыйлайды, оның пікірімен санасады, оған жауапты істі сеніп тапсырады.
- 2) Көпшілік кластар ортасында беделді.
- 3) Кластарғы белгілі-бір топтардың арасында ғана беделді (қыздар, ұлдар)
- 4) Жекелеген оқушылар арасында беделді.
- 5) Класта беделі жоқ.

27. ілтипаты

- 1) Кластың сүйіктісі, сондықтан да кейбір кемшіліктері кешіріледі.
- 2) Класта оған ілтипатпен қарай.
- 3) Кластарының белгілі бір топтарының ғана сүйкімдісі.
- 4) Жекелеген балалардың ғана ілтипатына ие.
- 5) Класта оны ешкім жақсы көрмейді.

28. мектептен тыс бірлестіктердегі беделі

- 1) Мектептен тыс бірлестіктерде (спорт мектебі, музыка мектебі, клуб, аулалық жиын) беделі мойыдалған.
- 2) Кейбір мектептен тыс орындарда көпшілік балалар арасында беделді (спорт мектебі, музыка мектебі, клуб, аулалық жиын).
- 3) Мектептен тыс бірлестіктердегі жекелеген балалар арасында беделді (спорт мектебі, музыка мектебі, клуб, аулалық жиын).
- 4) Мектептен тыс белгілі-бірлестіктің мүшесі болып саналады, бірақ онда ешқандай беделге ие емес (спорт мектебі, музыка мектебі, клуб, аулалық жиын).
- 5) Ешқандай мектептен тыс бірлестіктерге мүше емес.

3. Бөлім. ПСИХИКАЛЫҚ ПРОЦЕСС ПЕН СЕЗІМНІҢ БРЕКШЕЛІКТЕРІ

1. зейін

- 1) Мұғалім сабақ түсіндірген кезде зейін қойып оңай және тез қабылдайды. Сабақ үстінде зейінін тез шоғырландырады.
- 2) Мұғалімнің түсіндіргенін зейін қойып тындайды. Аландаушылық сирек кездеседі. Кейде зейін қоймағандықтан қателер жібереді.
- 3) Мұғалімнің сабағын тындауға онша белсенділік көрсете бермейді. Жиі аландап, көңіл қоймағандықтан әр кез қателіктер жібереді, бірақ тексеру кезінде оны жөндейді.
- 4) Сабақ өзіне қызықты болғанда ғана тындайды. Жиі аландайды, соның нәтижесінде қате тексеру кезінде қатесін үнемі түзей бермейді.
- 5) Сабақ кезінде зейінін өте баяу және қиналып шоғырландырады, үнемі аландап отыратындықтан мұғалімнің айтқанын аз ұғынады, сонын салдарынан көп қателіктер жібереді, тексеру кезінде оны байқамайды.

2. есте сақтау

- 1) Материалды жаттау кезінде, оның мазмұны мен құрылымына мән беріп алады. Жеңіл материалдарды есінде жылдам сақтап қалады.

2) Жатқа айту кезінде алдын-ала ой жүгіртіп түсінгердерін ғана есте сақтап қалады. Мағынасын түсінбей жаттау есінде қиындықпен сақталады.

3) Жатқанды дүниені есіне түсіру үшін 1-2 рет шолып шыққан жеткілікті. Жаттайтын дүниенің құрылымы мен маңызына мән бермейтін әдеті бар.

4) Жаттау кезінде логикалық құрылымын бірнеше рет қайталау арқылы материалға ұзақ талдау жасайды. Әңгімелеу кезінде формасы жағынан қателіктер жібереді, ой өзгi сақталады.

3. ойлау

1) Материалдың мәнін тез қабылдайды, үнемі есепті алғашқылардың бірі болып шығарады. Өзінің тапқыр шешімің батыл түрде жиі ұсынады.

2) Материалды жылдам ұғалды, көпшілік балалардан есепті жылдам шығарады. Кейде есеп шығарудың өзіндік амалын ұсынады.

3) Мұғалім түсіндіргеннен кейін сабақты қанағаттанарлық тұрғыда ұғынады. Есепті орташа шығарады, өзіндік ұсыныс жоқ.

4) Мұғалімнің сабағын сонғылардың бірі болып ұғынады. Ой қорытуы баяу.

5) Материалды қосымша сабақтан кейін ғана түсінеді, есепті өте баяу шығарады, есеп шығару кезінде белгілерді қалай болса солай пайдаланады.

4. эмоциялық екіні

1) Өмірдегі құбылыстарды әрдайым сезім жетегінде терен қабылдайды. Көрген фильмдері, әңгімелері қатты толғандыруы мүмкін.

2) Өмірдегі құбылыстарды қалыптағыдай жылдам қабылдайды, бірақ сирек толғанысқа түседі.

3) Оқиғаға сезім жетегімен ілесуі сирек.

4) Салқынқандылық.

5. сергектік

1) Мектепте өте белсенді, сергек, барлық істі өзі атқаруға әзір.

2) Сергек, мектеп өміріндегі барлық істі белсенділігі шектеулі.

3) Достарына қарағанда сергектеу, белсендірек.

4) Денсаулығының жақсылығына қарамастан, мектепте сылбыр, селкөс.

6. сезім қалыптылығы

1) Әрдайым сабырлы қызуқандылық танытпайды.

2) Бірқалыпты, қызуқандылық сирек кездеседі.

3) Эмоция бірқалыпты.

4) Сезімді қабылдау деңгейі қаншалықты әсері болса, соншалықты қызуқандылық көрсетеді.

5) Алдуланшақ, сәл нәрсеге бола жиі ашуланып қалады.

1. Ахунжанов К.Д., Әбенбаев Ш.С., Жалғасова Ш.Ә. Психология пәні бойынша; 4-5 курс студенттерінің педагогикалық практикаға арналған әдістемелік құрал. - Алматы: ҚазМӘТУ, 1995.

2. Әбенбаев Ш.С., Ахунжанов К.Д., Жалғасова Ш.Ә. Студенттердің педагогикалық практикасы. - Алматы: ҚазМӘТУ, 1996.

3. Польская О.Я. Психологический практикум в школе. - М.: "Просвещение", 2004.

4. Фридман Л.М., Пушкина Т.А., Каплунович И.Я. Изучения личности учащегося и ученических коллективов. - М.: "Просвещение", 1988.

Резюме

В данной статье авторами предложена ориентировочная таблица, которая определяет психологическую характеристику личности обучаемого.

С помощью ориентировочной таблицы учитель рационально использует время урока, а также своевременно может определить психологическую характеристику личности.

Summary

In given article authors offer the rough table which defines the psychological characteristic of the person of the trainee.

By means of the rough table the teacher rationally uses lesson time, and also in due time can define the psychological characteristic of the person.

ЖАСТАРҒА РУХАНИ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕСЕРІ

Ж.О. Қозыбаев –

Бастапқы әскери дайындық теориясы мен әдістемесінің оқытушысы

Еліміздің болашағы ұрпақ тәрбиесіне тікелей байланысты. Өйткені Республикамыздың тізгінін ұстап, халқының қадір-қасиетін, жерінің байлығын, тілінің шұрайлылығын, тарихы мен мәдениетінің асыл мұрасын қастерлеп, жалпы адамзаттың рухани терезесі тең түсетін ұлттың лайықты перзенті бола алатын ұрпақ тәрбиелеу бүгінгі күннің өзекті мәселесінің бірі.

Адам тәрбиесі – жалпыға қатысты мәңгі категория. Қазіргідей рухани азғындық асқынып тұрған заманда бұл философиялық категория ерекше мәнге ие болып отыр. Тәрбие түзелмесе, рухани азғындықтан құтылмасақ, жастарымыздың бойында отаншылдық пен ұлтқандылық қасиеттерді қалыптастыра алмасақ, онда ешқандай ертеңгі нұрлы келешек болуы мүмкін емес.

«Адамға ең бірінші керегі білім емес, тәрбие. Тәрбиесіз берілген білім - адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның өміріне ошат әкеледі» деп Әл - Фараби айтқандай, педагогика ғылымының зерттейтін негізгі категориясының бірі тәрбие. (1)

Жалпыадамзаттық құндылықтар жеке тұлғаның бойында өмірге келген сәтінен бастап, бірге дамиды, жасы ұлғайған сайын қоршаған ортасына сәйкес бірге қалыптасады.

Табиғат – адам тәрбиешісі. Адам болып туып, адам болып қалу үшін табиғаттың атқарар ролі зор. Табиғат бөлшектері: жан-жануарлар дүниесі, өсімдіктер әлемі, өзен, сай, биік таулар, сағым тербеген сары дала – бәрі адамдардың ақыл-ойына – сана, денесіне – қуат, бойына – күш, өнеріне – шабыт, көңіліне – қанат береді. В.А.Сухомлинскийдің пікірінше рухани тәрбие беру дегеніміз – баланы гүлге су құюға немесе тазалыққа үйрету емес, ол баланың санасына табиғат дегеніміз – біртұтас жүйе, ол адам мен табиғаттың бірлігінен құралатындығын жеткізу (2)

“Ұлттық тәрбиенің негізі – адамгершілік, еңбек тәрбиесі”-дейлі М.Жұмабаев. Адамгершілік тәрбиесін сәби шақтан озық түрде баулу керек. (3) Оқушының адамгершілік тәрбиесі қай кезде де назардан тыс қалып көрген емес. Бүгін де оқушылардың рухани адамгершілік мәдениеті жоғары болуы маңызды мәселе ретінде саналады.

Осы орайда бабамыз Әбу-Насыр Әл-Фарабидің “Адам алдымен ойлы, парасатты болуға, ақыл-ойдың жан-жақты дамуына көңіл бөлуі қажет. Шын мағынасындағы білімділік – тамаша адамгершілік сипат”- деген ұлағатты пікірін мойындай отырып, жас ұрпақты білім нәріне қандыру да педагогтық парыз екенін ұмытпағанымыз абзал. (1)

Адамгершілік ілімінің және адамгершілік тәртіптің сәйкес келуі – азаматтың, оқушылардың жоғары адамгершілігінің дамығандығының айғағы. “Адамгершіліктерің жоғары болсын. Бұл сендердің ең басты міндеттерің” деп жазды философ жазушы Ж.Ж.Руссо. Ал Абай: “Досыңа достық – қарыз іс, дұшпаныңа әділ бол” деп жырлаған болатын. өмірде адам неғұрлым ақылды, мейірімді болған сайын, соғұрлым өзгенің жақсылығын да бағалағыш келеді. “Жас өспей ме, жарлы байымай ма!” демекші, бүгінгі бастауыш сынып оқушысының ертеңгі азамат екендігі де еш күмән тудырмайды. Сондықтан өз бойларына жоғары адамгершілік мәдениетін бүгіннен бастап сіңіре білу, адал болу, арлы болу әркімнің парызы. Адам жақсылыққа жамандық істеу арқылы жете алмайды, қашан да қайырымдылық қажет. Өйткені, адамның асыл қасиеті – оның жасаған жақсылығы. Адам – қоғамның мүшесі десек, әрқайсымыз осы атқа жайық болуымыз керек. Ал қоғам жайлы оқушылар дүниетану сабағында танысады. Сондықтан да ұлы Абайдың 19-қара сөзінде “Адам баласы туа сала есті болмайды. Естіп, көріп, ұстап, татып, естілердің айтқандарын есте сақтап қана естілер қатарында болады. Естіген нәрсені есте сақтау, ғибрат алу ғана есті етеді”-деп ақыл-естің, тәрбиенің жемісі арқылы жетілетінін ғылыми тұрғыдан дәлелдеп береді. Адам мінезінің түрлерін адамгершілік, моральдық, имандылық тұрғыдан қарастырып, оларды жақсы және жаман деп жіктейді. (4) Ал Ш.Құдайбердиев Абайды үлгі еткен өнер-білімді, рухани адамгершілік ізгі қасиеттерді өзіне ұран тұтып балаға қатарыңнан қалма, өтірік, өсек айтпа, ұрлық-зорлыққа әуес болма, жалқаулықтан, жамандықтан қаш, өнерлі, өнегелі елдердің жастарымен үйрен, оқу оқып, білім ал, талаптан деп өсиет айтады: (5)

Ақылды сөз – мысап пен ар сақтайды,
Арсыз сол – адамдықпен жан сақтайды.
Адал сол – таза еңбекпен күнін көріп,
Жаны үшін адамшылық ар саппайды.

Ақынның жастарға ұсынған рухани адамгершілік жолы адалдық пен ғылымды меңгеру. Осы екі жол кісіні қиындықтан құтқарады, рухани адамгершілік жолына салады

Бүгінгі тәуелсіз мемлекетіміздегі жаңа қоғам мүддесіне лайықты, жан-жақты жетілген, бойында ұлттық сана мен ұлттық психологиясы қалыптасқан ұрпақ тәрбиелеу отбасының, білім беру ошақтары мен барша халықтың міндеті.

Өзіміздің өркениетті ел қатарына қосылу бағытындағы үлкен мәселелердің бірі келешек ұрпақтың рухани дамуы.

Ал бұл көзқарас Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында көрініс тапқан. Онда: "Білім беру - бұл қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалдық мәдени дамуының жоғары деңгейін және кәсіби біліктілігін қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие мен оқытудың үздіксіз процесі", - деп жазылған. Ал "Қазақстан Республикасы жалпы білім беретін мектептері білім мазмұнын гуманитарландыру тұжырымдамасында" білім беру жүйесінің негізгі міндеттері төмендегідей атап көрсетілген:

— жеке адамның рухани қабілеті мен мүмкіндіктерін ашу, адамгершілік пен салауаттылықтың берік негіздерін қалыптастыру, әрбір адамды дамыту үшін жағдайлар жасау;

— жеке адамның шығармашылық қабілеттері мен өзіндік ерекше-ліктеріне қарай тәрбиелеуді дамыту.

Сонын ішінде гуманитарлық білімнің мазмұнын жаңарту мақсатында оқыту процесін ізгілендіру және баланы дербес қабілетін ескеріп, тереңдетіп оқыту мақсаты көзделген. Бұл мақсатқа жетіп, аталған міндеттердің орындалуы, ең алдымен, жеке тұлғаның рухани құндылықтарының дамуына баса назар аударуды қажет етеді.

Қоғамдағы рухани құндылықтардың табиғаты, мәні және атқаратын қызметтері туралы жан-жақты зерттеулердің адамгершілік пен руханилық мәселесімен тікелей байланысты қарастырылып, осы кезге дейін күн тәртібінен түспесуі жеке тұлғаның рухани-адамгершілігін дамытудың аса қажеттілігін байқатады.

Өзгеріп отырған дүниеде кез-келген мемлекет дамуының тарихи жолы, қазіргі кезеңдегі ерекшелігі, оның экономикалық, саяси, әлеуметтік жағдайымен ғана емес, материалдық және рухани мәдениетінің деңгейімен де анықталады. Ал, оның қоғам дамуындағы алатын орны өлшеусіз. Осы тұрғыдан мәдениет ұғымы өзіндік ерекшелігімен сипатталады. Ал қоғамдық өмірдің барлық саласын қамтуымен қатар, мәдениет халықтың мыңдаған жылдар бойғы асыл қазынасы, оның мінез-құлқы мен жан дүниесінің, бостандығы мен зердесінің мұрагері бола алатын салалардың бірі.

Құндылық әлемі мәні жағынан өте айқымды. Ал адамгершілік құндылық қоғамның жалпыадамзаттық құндылықтарын бағалауға, дүниені және өзін-өзі танып білуге, түсінуге, адамдармен адамгершілікті саналы қарым-қатынасқа үнемі ықпал жасайтын, адам бойындағы адами қасиеттерді үнемі дамытуға ынталандыратын күш. Осыған орай біз адамгершілік құндылық идеясы өркениетке бет бұрған қоғам дамуының бағыты бола алады және адамның ішкі жан дүниесінің байлығын өмірге, адамға, табиғатқа шынайы адамгершілік, парасаттылықпен адамның ар-намысын, ар-ожданын қадірлеу, ерікті ойлауды дамыту, адамдар арасындағы қарым-қатынас сүйіспеншілікке, қамқорлыққа негізделу керек деп түйіндейміз.

Мәдениет және адамгершілік өзінің тарихи дамуында әрі көпқырлылығымен, әрі сапалылығымен айқындалады, олар бір-бірімен сабақтаса отырып, әлеуметтік өмірдің өз алдына аумақты құбылысы болып есептеледі. Мәдениет адамгершілікпен қатар өзіне ғылымды, өнерді, дінді, құқық мәселелерін және рухани әлемнің т.б. көптеген арналарын қамтиды. Түптеп келгенде, біздер бүгінгі талаптар тұрғысынан қоғамның мәдени-әлеуметтік мүмкіндіктерін жаңа өрелі рухани адамгершілік құндылықтарға жұмылдыруда жаңа әлеуметтік-мәдени ортада адамдар арасында адамгершілік құндылық негізінде қарым-қатынаста болу қажеттігін байқауға болады. Олар – табиғатқа мәдени адамдық көзқарас саласы; әлеуметтік жүйедегі қарым-қатынас саласы; бүкіләлемдік мәдениет пен қарым-қатынаста болу саласы; этносаралық мәдени қарым-қатынас саласы. Аталған мәдени-рухани құндылықтар жаңа өмірлік өркениеттіліктің тініне айналуы адамгершілік тәрбиесінің құнды бағытын көрсетеді деп пайымдаймыз.

Еліміздің болашағын көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақ бейнесімен көрінеді. Қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдай, іскерлік қасиеттері жоғары адамгершілік қасиеттерімен парасаттылық, адалдық, әділдік, адамды сыйлай білу тұлғаны қалыптастыруды міндеттейді. Осыған байланысты, жеткіншектердің рухани тәрбиесінің әлеуметтік маңызы арта түсуде.

Тәрбие жұмысының тиімді әдістерімен түрлерін орынды пайдалана отырып, оқушылар бойында жалпы адамзаттың қалыптарымен гуманистік моральдік (қайырымдылық, өзара түсінушілік, кішілейілділік, адалдық, әділдік және т.б.) сияқты жасампаз қасиеттерді сіңіру, олардың өзара қарым – қатынас мәдениеті мен зерделік қасиеттерін дамытуға ерекше мән беруіміз керек.

Жеке тұлғаның рухани-адамгершілігін дамыта оқыту баланың мектеп табалдырығын аттаған сәтінен бастап жүзеге асырылса, онда қоғамның әлеуметтік қажеттілігін өтейтін рухани бай тұлға қалыптасуына игі ықпал етеді. Оқушының тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуы оның жеке бас мәдениетінің негізін құрайтын рухани құндылықтар жүйесін игерумен тығыз байланысты.

Демек, жеке тұлғаның рухани - адамгершілігін дамыта оқыту адамға жоғары құндылық ретінде саналы қатынасын көрсететін адамгершілік қасиеттерінің бірлігін білдіреді.

1. Аль - Фараби. *Философские трактаты*. - Алматы, 1970.
2. Сухомлинский В.А. *О воспитании*. - М., 1973.
3. Жұмбаев М. *Педагогика*. - Алматы, 1992.
4. Абай Құнанбаев. *Қарасөздері. Поэмалар*. - Алматы, 1992.
5. Құдайбердиев Ш. *Мұсылмандық шарты*. - Алматы, 1995.

Резюме

В данной статье рассматривается некоторое проблемы духовного воспитания молодежи.

Summary

The article diversified game problem of spiritual educate the youngs.

ОӘЖ: 378.016.026: 796.8

СТУДЕНТТЕРДІҢ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ САБАҒЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҮЛГІСІ

Мақсұтов Б.М., Сайдақов Е.М.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі сабағында қалыптастыру әлемді рухани-адамгершілік игеру үрдісі барысында студент болмысты өз құндылықтары арқылы қарастырады. Дене тәрбиесі үрдісінде студенттердің сезімдеріне, қызығушылық ұмтылыстарына сәйкес келетін үрдістегі ерекше эмоциональдық сипатқа ие болатын қатынасты білдіреді. Студенттің үрдіске қатынасының ерекшелігі оның өзінің және өзге студенттермен, қоршаған ортадағы заттарды, сұлулық, еңбекқорлық, еркіндік, әділдік т.б. тұрғысынан бағалап, студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі арқылы қалыптастырумен сипатталады.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру адамгершілік құндылық қоғамның жалпы студенттердің құндылықтарын бағалауға, дүниені және өзін-өзі танып білуге, түсінуге, студенттермен адамгершілікті саналы қарым-қатынасқа үнемі ықпал жасауға, студент бойындағы адамгершілік қасиеттерді үнемі дамытуға ынталандыратын күш болып табылады.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарының қатынасы әрқашан да студенттің бойында белгілі бір эмоцияларды – қуану, сүйсіну, таңдану, табыну т.б. туғызады. Оның ішіндегі ең жоғарғысы – қасиеттерге табыну. Студент өмірі үздіксіз тәрбие үрдісінде болатыны, бұрынғы игерген білім, білік, дағдылары біртіндеп көмескіленіп, оның орнына жаңа білім, білік, дағдыларды меңгерумен шұғылданатынын ескеретін болсақ, онда дене тәрбиесі үрдісінде студенттің ой-санасының, білім көлемінің толысуына байланысты оның өмірге көзқарасы, белгілі құбылыстарға баға беруінде де өзгерістердің болуы толығып, жаңарып отыруы заңды құбылыс [1].

Адамгершілік құндылық ақыл-ой және дене тәрбиесі өзара тығыз байланыста. Дене жаттығуларымен және дене тәрбиесінің құралдарының басқа түрлерін қолдану студенттердің денсаулығын нығайтуға, жүйке жүйесінің және ағзаның барлық жүйелерінің қалыпты қызметі үшін қолайлы жағдай туғызады, мұның өзі қабылдауға және есте сақтауға көмектеседі, сондай-ақ нәтижелі студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру үлгісі ақыл-ой, іс-әрекеті тууына жағдай жасайды. Дене тәрбиесі үрдісінде ақыл-ой, іс-әрекетімен алмастыру жұмыс істеу қабілеті мен жақсы қабылдау, білімді тиянақты меңгеру қабілетін қалыптастырады.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі сабағында қалыптастыруда дене шынықтыру тәрбиесімен тығыз байланысты.

Жүйелі ұйымдастырылған дене тәрбиесі адамгершілік тәрбиесін қалыптастырады. Студенттермен ұйымдастырылған сабақтар, үйірмелермен айналысушылар арасындағы өзара дұрыс қарым-қатынас, ұжымның нәтижелі бір мақсатқа жетуіне, жеке басының қызығушылығын қоғамдық қызығушылыққа айналдыруға көмектеседі. Мұндай әрекеттерге ерікті түрде спорт алаңдарын ұйымдастыру, спорттық құралдарды реттеу, дайындау, қоғамдық мүлікке жауапкершілікпен қарау сияқты жұмыстар жатады.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыру және дамытуда орындалып жатқан іс-шаралар, Қазақстан Республикасы спортшыларының халықаралық жарыстар мен олимпиада ойындарындағы жоғары жетістіктер Отанға деген патриоттық сезімін тәрбиелейді.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру үлгісі эстетикалық тәрбиемен тығыз байланысты. Дене тәрбиесі арқылы қимыл-қозғалыс үйлесімділігі, дене

тұлғасының сұлулығы, әсемдігі, мәнерлігі, киімі, дене шынықтыру жабдықтарын, айналада қоршаған бүкіл ортаның әдемілігін қабылдау, сезіну, түсіну, дұрыс бағалау қабілеті дамиды. Дене жаттығулары әсерінен студенттердің денесі қалыпты дамып, қимылы үйлесімді, жеңіл, сенімді болады.

Студенттер мерекелерде дене шынықтыру шерулерінде, көпшілік би жаттығулары мен гимнастикалық қойылымдар адамгершілік құндылықтары сезіміне бөлейді. Бұл жаттығулар көркем гимнастика, коньки тебу арқылы әр түрлі фигуралар жасау болып табылады. Аталған жаттығулар адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда дене тәрбиесінің негізгі талаптарының орындалуына сәйкес келеді [2].

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру үлгісі ретінде біздің елімізде дене тәрбиесінің мақсаттары, міндеттері студенттің жан-жақты дамуы жөніндегі ілім өзінің нақты бейнесін тапқан. Жеке студенттің жарасымды дамуы жан-жақты қоғам құру шарттарының бірі ретінде қаралады. Біздің елімізде дене тәрбиесінің мақсаты - өмірге, еңбекке және Отанды қорғауға даярлау болып табылады. Бұл мақсат студенттердің дене тәрбиесін жүзеге асыратын барлық мекемелер мен ұйымдар үшін бірдей болады.

Дене тәрбиесі үрдісінің мақсатына сәйкес төмендегідей міндеттерді шешу қарастырылады:

1. Дене тәрбиесі үрдісі арқылы студенттерді сауықтыру міндеттері: денсаулықты нығайту, денені жан-жақты дамыту, ағзаны шынықтыру, студенттердің ұзақ шығармашылық өмірін қамтамасыз ету.

2. Дене тәрбиесі үрдісіндегі білім беру міндеттері: қозғалыс дағдылары мен іскерлікті қалыптастыру, дене қасиеттерін (жылдамдықты, ептілік, икемділік, күш-қуат, шыдамдылық, т.б.) қалыптастыру, арнаулы білімді меңгеру, ұйымдастырушылық қабілеттерді бойға сіңіру.

3. Дене тәрбиесі үрдісіндегі тәрбиелік міндеттер: жан-жақты тәрбие арқылы ақыл-ой, адамгершілік, эстетикалық және еңбек тәрбиесіне ықпал ету.

Бұл міндеттер студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру үшін дене шынықтырумен айналысушы студенттерге байланысты олардың жас ерекшеліктеріне, денсаулық жағдайына, дене дамуының деңгейіне, дене әзірлігіне, сондай-ақ кәсіптік ынта-ықыласына қарай нақтыланады.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру үлгі мәселелерін негіздеу мен ғылыми-зерттеу жүргізуге жұмылдырылатын ғылыми-педагогика мамандарын даярлау жөнінде маңызды шаралар жүргізіледі.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру үлгісінің жүйесі төмендегі топтардан құрылған.

1. Жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесі.

2. Қазақстан Республикасы Қарулы Күштеріне дайындық дене тәрбиесі.

3. Қала, ауыл студенттерінің дене тәрбиесін, өз еркімен ұйымдастырылған спорттық қоғамдар.

Сонымен қатар, дене тәрбиесі сауықтыру орталықтарында, емдеу мекемелерінде, демалыс орындарында, дене жаттығуларын радио, телехабарлары арқылы беру түрінде ұйымдастырылады.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру үлгісін жан-жақты дамыту мақсатында қолданылатын көптеген дене тәрбиесі құралдарының ішінде ойындар, әсіресе спорттық және ұлттық қимыл - қозғалыс ойындары басты орын алады [5].

Дене тәрбиесіндегі ойындар бүкіл әлемдегі студенттер арасында кең тараған және сүйікті дене жаттығулары болып табылады. Дене тәрбиесіндегі ойындар - дене тәрбиесі мен спорттың ерекше түрі. Бұлардың ішіне кіретін көптеген ойындардың әр қайсысы спорттың жеке түріне жатады. Бүгінде 100-ден астам ойын түрлері бар және сол ойындар бойынша үнемі спорттық жарыстар өткізіледі. Ең кең тараған ойындар Олимпиадалық ойындардың бағдарламасына енгізіледі. Бірінші Олимпиаданың өзінде теннистен, голфтен жарыстар бойынша Олимпиада жүлдегерлері атағы берілді. Қазіргі уақытта ойындардың тоғыз түрі бойынша футбол, баскетбол, гандбол, волейбол, хоккей, көгалдағы хоккей, су добы, теннис, үстел теннисі бойынша жарыстар өткізіледі және олимпиада бағдарламасының осы бөлігін кеңейте түсу қарқыны жоғары. Мұндай шешімнің дұрыстығына дау жоқ, себебі ойындарға басқа жаттығулар арасында бірінші орын беріледі.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру үлгісі ойындардың кең таралуының көптеген себептері бар. Ойындардың аса көп түрлері студенттер үшін ыңғайлы. Олар үшін қымбат жабдықтар, ерекше орын табу қажет емес, ең бастысы жарысқа қатысу үшін алдын-ала, ұзақ дайындықтардың да қажеті аз.

Дене тәрбиесі үрдісіндегі ойын жарысы - тамаша спорттық көрініс! Алаңда жарысушылардың ойынын бақылаушыға спортшылардың белгісіз жеңіске ұмтылған қимыл-қозғалыс шеберлігі, жылдамдығы қатты әсер етеді.

Дене тәрбиесі үрдісіндегі ойынның тағы да бір кең тараған себептері, олар жалпы дене дайындығының ең бір жан-жақты да, терең әсер беретін құралы болып табылады, ойындардың көмегімен

жүгіру, секіру, лақтыру сияқты - өмірлік маңызды дағдылар — жылдамдық, ептілік, күш, төзімділік, икемділік жетіледі.

Дене тәрбиесіндегі қазіргі кең тараған футбол, хоккей, теннис, регби тәрізді туыстас ойындар тап осы кезден бастап ойнала бастады. Кейінірек баскетбол, гандбол, волейбол бойынша жарыстар ержелері жасалды. ЮНЕСКО статистикасы бойынша, спорт ойындары біздің заманымызда спорттың бұқаралық кең тараған түріне айналды. Мысалы, баскетбол әлемнің 160 елінде, футбол 150 елінде, волейбол 130 елде таралған.

Осылайша, қазіргі дене тәрбиесі жүйесінде ойындар басты роль атқарады. Олардың артықшылығы кең таралып, жиі ойналуында, тартымдылығында жатыр. Бұл үлкен жетістіктердің спорты, әрі спорттық көңіл көтеру, белсенді демалыс, денсаулықты нығайту мен қалпына келтірудің басты құралы болып табылады.

Студенттердің адамгершілік құндылықтарын дене тәрбиесі үрдісінде қалыптастыру үлгісі ойындағы қимыл-қозғалыстар студентке тән іс-әрекеттің жеке түрі болып табылады. Олар студенттер қалыптаса бастаған алғашқы кезеңдерден-ақ басталып, кейінгі даму тарихында да бірге келе жатыр. Бір ұрпақтың келесі ұрпаққа тәрбие үйрету қажеттілігінен де ойындардың пайда болуы жалғасты. Жаңа ұрпақты өмірге дайындап, табиғат күштерін дұрыс пайдалануға үйрететін ақпараттың арна қызметін ойындар орындаған және әлі де орындап келеді.

1. Нұрғалиева Д.Ә. Тәрбие үрдісінде 5-9 сынып оқушыларының адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру. П.ғ.к. дисс. автореф. - Алматы, 2005.

2. Дене тәрбиесі 1-11 сыныптарға арналған үлгі бағдарлама. - Алматы: Рауан, 1993.

3. Чернов К.Л. Жасөспірімдер мен жеткіншектердің әр түрлі күн тәртібіндегі орындалатын дене жаттығуларының әсері арқылы қимыл-қозғалыс қабілеттерін дамыту. П.ғ.к. дисс. авторефераты. - М., 1964.

Резюме

В данной статье рассматривается образец формирования нравственных ценностей студентов в процессе физического воспитания.

Summary

The model of formation of the moral value of the students in the process of physical education.

УДК:37.035.6

ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ – ҰЛТ ТАҒДЫРЫНЫҢ ӨЗЕГІ

Б.Ө. Смаилова -

Дене мәдениеті теориясы мен кафедрасының оқытушысы
Абай атындағы ҚазНПУ

Әр елдің болашағы сол халықтың білім, ғылым деңгейімен анықталғандықтан, оқу жүйесін неғұрлым тиімді құра білу қажеттілігі қай кезеңде де өзекті мәселе болып қалмақ.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның патриоттық сезімін, Отанға деген сүйіспеншілігін дамыту мәселелері мемлекеттің білім саясатының басты ұстанымы екендігі атап көрсетілген. Мұнда өкімет саясатының Қазақстандағы білім ісін әлемдік білім кеңістігімен үйлесімді дамуын көздейтіндігі байқалады.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық даму барысында саяси-идеологиялық, мәдени тұрғыдан жаңаруына сай жас ұрпаққа патриоттық тәрбие беру үкіметіміздің жаңа стратегиялық бағдарламасының басым бағыттарынан орын алып отыр.

Еліміздің географиялық орналасуы мен ұлттық-этникалық ерекшелігіне орай оқушыларға халықтық дәстүрге негізделген батыр бабаларымыздың ерлік дәстүрлерін насихаттау, билер мен шешендердің өнегелі тәлім-тәрбиелеріне негізделген жан-жақты тәрбие беру жүйесін құру қажеттілігі Қазақстандық педагогиканың маңызды проблемаларының бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының 8-бабында білім беру жүйесінің басым міндеттерінің қатарында жеке тұлғаны «... азаматтық пен жандылыққа, өз Отаны - Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, халық дәстүрлерін қастерлеуге, Конституцияға қайшы және қоғамда қарсы кез-келген көріністерге төзбеуге тәрбиелеу» туралы

айтылады. Мұндай мазмұндағы мемлекеттік талап – міндеттер бүгінде жас ұрпаққа патриоттық тәрбие беру ісінің жалпы ұлттық сипатқа ие болып отырғандығын көрсетеді. Ал, мұндайда күрделі тәрбие үрдісі әр от басынан бастау алып, білім беру жүйесінде үздіксіз, кешенді жүргізуді талап етеді.

Осы орайда, Елбасы Н. Назарбаевтың 1997 жылғы қазақ халқына жолдауында «Көп ұлтты Қазақстанда жалпы ұлттық мүдделерді жүзеге асырудың бір ғана жолы бар екені айлан анық. Ол қазақ ұлтының біріктіруші ролі жағдайында барлық халықтардың теңдігін қамтамасыз ету» делінген.

Жастардың алған білімдері олардың бойында саналы азаматтық бірлік пен қатыстылық, этносаралық және жеке адамдар арасындағы өзара түсініктік сезімін қалыптастыруға ықпал етуге тиіс.

Бұл, Елбасы Н. Назарбаевтың «Қазақстан – біздің ортақ үйіміз» идеясымен ұштасуы.

Бұл құптарлық жай, өйткені қазақстандық патриотизм азаматтың, қоғамның, мемлекеттің күш-жігеріне келіп саяды. Қазақстанның ұлттық нышандарына ұлттық мерекелеріне патриоттық сезіммен, құрметпен қарау осы қоғамда өмір сүріп жатқан барша адамдардың міндеті болмақ.

Президентіміз Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлттық бірліксіз патриотизм деген жансыз бірдеңе ғана болып қалады, біздің басты идеологиямыз ұлттар арасындағы ынтымақтастық, достық қарым-қатынас» - деген ой тұжырымдары жас өспірімдер отаншылыққа тәрбиелейтін өзекті мәселесі береке-бірлікке, басқалардан жатырқамауға баулу екенін алға тартады. Демек, көп ұлт Қазақстан жағдайында жастарды патриоттық тәрбиеге ынтымақтастыққа, достық рухында тәрбиелеуді талап етіп отыр.

Патриоттық сана-сезім, іс-әрекет адам бойына өздігінен қалыптасатын қасиет емес екендігін, оның өзі білім мен тәрбие барысында Отанды ұлағаттау, халықтың төлтума мәден-рухани әлеміне терең бойлау арқылы қалыптасатынын теория мен тәжірибе дәлелдеп келеді. Демек, тұлғада сапа болу үшін патриоттық тәрбие үрдісі қажет. Патриоттық тәрбиенің мақсаты: балалар мен жастарды Қазақстанды өз Отаны деп қарастыру, оған деген сүйіспеншілігін, елінің дамуына және дүниежүзілік қауымдастықтың алдында беделін өсіруге деген сана-сезім, іс-әрекеттерін, қалыптастыру болып табылады.

Патриотизмнің тарихи элементтері туған жерге, ана тіліне, салт-дәстүріне сүйіспеншілік түрінде, ерте заманнан қалыптаса бастаған. Таптық қоғамда патриотизмнің мазмұны да таптық тұрғыда көрініс табады, өйткені әрбір тап Отанға деген көзқарасын өз мүддесі тұрғысынан білдіреді.

Патриотизм қазақ халқымен бірге жасасып келе жатқан рухани сезім болып, ауыз әдебиетінен кең орын алған. Орхон-Енесей жазбаларында патриотизмнің қайнар көзі «Мемлекет», «Отан», «Атамекен», «ел жұрт» - деген сияқты ұғымдар келтірілсе, Қорқыт ата кітабында жауынгерлердің мінез-құлқына сипаттама беріледі. Отанға, елге деген сүйіспеншілік батырлықтың келіп шығу тегі, батырлардың мінез-құлық ерекшеліктері, батырлық кәсіптің маңызы, ер азаматтардың міндеті жайлы Жүсіп Баласағұни, Қожа Ахмет Яссауи, Сайф-Сарай, Әбу-Насыр-Әл-Фараби, Махмуд Қашғари т.б. еңбектерінде қарастырылған.

Жалпы отандық патриоттық тәрбиенің мақсаты қазақстандық патриотизмді жастардың бойында қалыптастыру. Қазан төңкерісіне дейін арнайы сала болып зерттелмегенімен, қазақ даласының ұстаздары атанған ойшылдарымыз (Әл-Фараби, М. Қашқари, Ж. Баласағұн) және жыршы жыраулардың (Шалкиіз, Қазтуған, Тәттіқара, Ақтамберді) тағылымдарында, халық батырларының (Есет батыр, Исатай батыр, Сырым батыр) ерліктерінде, ұлы ағартушыларымыздың (Ш. Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев) шығармалары мен еңбектерінде Отанды сүю, елді қорғау, елдік, ерлік істері жайлы біршама тұжырымды пікірлер айтылады.

Соңғы онжылдықта қоғамдық-саяси өмірдегі өзгерістер барысында білім беру жүйелерінде елжандық тәрбие басым орын алуда, оның сан-салалы тәрбие мүмкіндіктері жан-жақты зерттелуі кездейсоқ емес. Өйткені, қазақ халқына тән мұра – ерлік дәстүрі – ғасырлар елегінен сұрыпталып өткен тәрбие мәйегі.

Қоғам қайраткері, философ А. Айталы ұлттық патриотизмнің бүгінгі жастар тұлғасын тәрбиелеудегі зор мүмкіндігін «Ұлттану» атты монографиясында жан-жақты талқылаған. Ғалым мемлекет, мәдениет, ұлттық менталитет, дін, тәрбие проблемаларын бүгінгі қоғамдық жағдайға өзара байланысын қарастыра отырып, қазақстандық патриотизмді жастар бойында қалыптастырудағы этномәдени дәстүрлер ролін, егжей-тегжейлі талдаған, түсінік береді. Автордың пікірінше: «Ұлттың рухани мұралары мен дәстүрлерін, қаһармандық ерлік салтын қастерлеу – ұлт идеясының басты көзі болады, оның дүние жүзілік өркениеттер арасындағы өзіндік дербестігін нығайтады», - деп келтіреді. [4. 81]

Сонымен, жоғарыдағы түрлі ғылыми, педагогикалық, әдеби, тарихи, философиялық еңбектерге талдау жүргізе отырып жастарға патриоттық тәрбие берудің қай тарихи кезеңде болмасын күрделі қоғамдық-әлеуметтік әрі педагогикалық мәні зор проблема болғандығын аңғартады.

Қазақ елінің ғасырлар бойы қалыптасқан отандық тәлім-тәрбие дәстүрлерін, әдептері мен құралдарын жинақтап, оны бүгінгі жастардың бойында тәрбиелеуде оқу-тәрбие үрдісінде ұтымды қолдану-уақыт талабы.

Патриоттық тәрбиенің негізгі мақсаты – жеке тұлғаның, әлеуметтік топтың патриоттық іс-әрекеттерін саналы түрде меңгеріп алудағы талпынысын айқындайтын саяси-моральдық, кәсіптік, психологиялық, дене шынықтыру сияқты сапаларды қалыптастыру.

Қазақ халқы ғұмырдан түйген философиялық пікірін «Отан от басынан басталады» деген жалғыз ауыз сөздің қауызына сыйғызып айта алған, халқымыз тамыр жаяр ұрпағын елін, жерін, кіндік қаны тамған отанын сүюге тал бесікте жатқан кезінен баулыған. Даладағы даналық тәрбиенің уызы шаңырағына қарлығаш ұялатқан көшпелі ел демократиясының шырыны балаға ананың әлдімсің, шілдехана айтылған әнмен, жырмен бірге санаға сіңірілген.

Текті білу дәстүрі ата текке байланысты туыстық қатынастарды әдептілікпен, имандылықпен орындап, одан әрі дамытып, қалыптастырған адамгершілік қатынастардың болуын уағыздайды. Текті білуден ұлттық рух санасы қалыптасып, жастарымыз патриот болып өседі. Патриоттық тәрбие арқылы біз Отанына берілген, қайырымды, халқының салт-дәстүрлерін, мәдениетін, экономикалық және саяси қаутын қорғай білетін, қоғамға қажетті игілікті өндіруге белсене қатысатын ынталы білікті жастарды тәрбиелейміз.

Бүгінгі Қазақстан жағдайындағы ұлттық патриотизмнің басты көрінісі – қазақтың ана тілінде сөйлеуі, балаларына ұлттық тәрбие беруі, ұлттық мінез-құлықты қалыптастыру, ізет, құрмет, қайырым, мейірім, тағы басқа адам қасиеттерін дамыту. Осылардың ең бастысы - өз ұлтын мақтан ету, жақсы жақтарымен басқа ұлт өкілдеріне өнеге көрсету әрқашан дайын болу, өзгелерді жатырқамау. Қазақстанда 120-дан астам ұлт өкілдерінің өмір сүруі қазақ ұлтының біртұтас мемлекет екенін жоққа шығармайды. Сондықтан Қазақстан Республикасында, ең алдымен, сан ғасырлық тарихы бар Қазақ ұлтының бірегейлігін сақтап, дамытуға қызмет етуге тиіспіз. Қазақ ұлтын мемлекет иесі, қалған басқа ұлттарды осы мемлекет заңдарын сыйлайтын парасатты азаматтары деп қарауымыз керек. Бұл біздің қазақстандық патриотизмді ұлттық патриотизмге негізделуі керек деген ойымызды нығайта түседі.

Қорытындылай келе патриоттық тәрбие беру – Қазақстанды мекендейтін барлық ұлттар тағдырының ортақтығының, бірлігінің негізі.

Қазақстандық патриотизмге келсек, ол тек қазақтардың ғана өз Отанына сүйіспеншілігі емес, онда мекендеген бүкіл ұлт пен ұлыс өкілдерінің бәріне қатысты дүние. Алайда ешкімді елін, Отанын зорлықпен, күштеп не үгіттеп жел сөзбен алдап-арбап сүйгізе алмайсың. Елін сүю - әркімнің жеке ісі, өз арының ісі.

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030. Барлық Қазақстандықтардың өсіп- өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы: Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы, 1997.

2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан Республикасының Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2006.

3. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. - Алматы, 1999

Резюме

В статье рассматриваются труды отечественной и зарубежных ученых многолетние труды по патриотическому воспитанию обучающихся.

Summary

This Article considers considered the concept of patriotism towards the citizens who. Live in the Republic of Kazakhstan on the basis of community ideas in different works.

МЕТОДЫ И СРЕДСТВА ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ДОПРИЗЫВНОГО ВОЗРАСТА

Е.Б. Бекмухамбетов –

ст. преподаватель кафедры ОФК, КазНПУ им. Абая,

Ключевые слова: *сила, ловкость, быстрота, гибкость, выносливость.*

Обеспечение хорошей физической подготовки до призывного возраста является одним из важнейших современных требований их успешной службы. Однако уровень физической подготовленности призывников еще остается не удовлетворительным. Это связано и с общим ухудшением показателей здоровья населения.

Физическая подготовка – представляет собой процесс, направленный на воспитание двигательных (физических) качеств, способностей, необходимых в жизни и спортивной деятельности.

Физическая подготовка подразделяется на *общую* и *специальную*. Они взаимообусловлены и дополняют друг – друга (в зависимости от решаемых задач, состава занимающихся).

В работе с детьми и подростками общая физическая подготовка будет доминировать, с ее помощью решаются задачи разностороннего физического развития человека.

Общая физическая подготовка (ОФП).

Под общей физической подготовкой понимается процесс. Направленный на разностороннее воспитание физических качеств человека, обеспечивающих, формирование с детского возраста физически крепкого молодого поколения с гармоничным развитием.

Разностороннее физическое развитие предусматривает комплексное воспитание качеств (силы, быстроты, выносливости, ловкости и гибкости), что обеспечивает активную сбалансированную деятельность сердечно-сосудистой, дыхательной и других систем организма, умение владеть своим телом, быть координированным и успешным выполнять двигательные действия в обычной жизнедеятельности.

Методические основы воспитания физических качеств в процессе общей физической подготовки.

Сила – это способность преодолевать мышечное сопротивление или противодействовать ему с помощью мышечных усилий. Основной задачей силовой подготовки является пропорциональное развитие всех мышечных групп человека.

Для этого подбираются физические упражнения на основные группы мышц: верхнего плечевого пояса, туловища, мышц таза и нижних конечностей.

Основным методом, позволяющим воспитывать силу является метод повторного упражнения с использованием неопредельных упражнениях, выполняемых до отказа. Этот метод позволяет одновременно улучшать показатели силы и увеличивать мышечную массу, что особенно важно для молодого растущего организма.

Подбираются упражнения на различные группы мышц, вес отягощения которых не превышает 10 – 12 повторных максимумов, т.е. количество повторений. Сначала прорабатывается одна группа мышц (2 – 3 подхода) в одной серии. Между подходами – полный отдых), количество серий 3 – 4. Отдых между сериями 10 – 15 мин. Затем переходят к другой мышечной группе и аналогичным образом прорабатывают его. В одном занятии можно прорабатывать 3 – 4 мышечные группы. Упражнения на силу рекомендуется сочетать с упражнениями на растягивание.

По мере того как вес отягощения становится привычным и с ним уже можно выполнять 15 – 18 повторений, его увеличивают, чтобы можно было сделать с этим весом 10 – 12 повторений.

Другим методом, который можно использовать при выполнении силовых способностей, является метод *круговой тренировки*. Он позволяет в одном занятии проработать все группы мышц. Подбирается 8 – 10 упражнений на все группы мышц, начиная от верхнего плечевого пояса и заканчивая мышцами нижних конечностей, которые выполняются 8 – 10 станциях, последовательно расположенных. Вес отягощения 10 – 12 П.И. Упражнения могут выполняться без интервалов отдыха и с интервалами отдыха между ними. Между каждым кругом дается отдых 10 – 15 мин.

Выносливость – это способность человека к продолжительной и эффективной работе умеренной интенсивности. В основе методики воспитания общей выносливости лежит двигательная деятельность циклического характера: ходьба, бег, плавание, езда на велосипеде, бег на лыжах и лыжероллерах и др.

Одним из основных подходов в воспитании общей выносливости является метод равномерного непрерывного упражнения.

Работу надо начинать с 10 – 15 мин. равномерного бега постепенно увеличивая его продолжительность 125 – 130 уд/мин. Эта методика направлена на развитие сердечно-сосудистой и дыхательных систем, развивает и совершенствует аэробные механизмы энергообеспечения.

Для более подготовленных можно использовать метод переменного упражнения. Основу его составляет переменный бег по пересеченной местности. Равномерный бег сочетается с ускорениями,

быстрой ходьбой, бегом в гору, под гору и т.п. Пульс на отдельных участках дистанции может быть от 120 до 160 уд/мин. Продолжительность от 10 до 30 мин. Работа направлена на совершенствование сердечно – сосудистой системы.

Быстрота – это способность человека совершать двигательные действия в минимальный отрезок времени. Это сложное качество, которое характеризуется: временем, простой и сложной двигательной реакции, скоростью одиночного движения, частотой движения.

В практике физического воспитания, к развитию этих форм проявление быстроты подходит в основном комплексное использование игр: подвижные, спортивные (футбол, баскетбол и др.). Но в отдельных случаях целенаправленно воздействуют на те или иные составляющие быстроты.

Для выполнения быстроты простой двигательной реакции используют метод повторного выполнения двигательных действий (старт в беге, плавании), действий по звуковому сигналу в разминке (остановки, выпрыгивания, рывки, приседания и т.п.).

Воспитание быстроты сложной двигательной реакции (реакции на движущийся предмет и реакции выбора) в основном осуществляется в спортивных играх: волейбол, баскетбол, регби, теннис и др. Можно использовать и подвижные игры.

Для выполнения скорости движений используются упражнения, выполняемые с максимальной скоростью.

Ловкость – это способность осваивать и выполнять сложные двигательные действия, быстро их перестраивать в соответствии с изменяющимися условиями.

Для выполнения ловкости в основном используется метод повторного упражнения. Подбираются упражнения, которые способствуют развитию ловкости:

- ✓ изучение совершенно новых форм движений;
- ✓ выполнение освоенных движений, но в различных необычных условиях (обычный прыжок в длину с места, правым (левым) боком, спиной вперед, из приседа, со взмахом рук и без и т.п.);
- ✓ упражнения на совершенствование точности движений в пространстве, во времени и по усилиям (прыжки с места на точность, бросание набивного мяча, различного веса, метание малого мяча в цель, выполнение упражнения в заданное время);
- ✓ упражнение на совершенствование чувства равновесия в различных условиях опоры (выполнение упражнений на широкой плоскости гимнастической скамейки, а затем на узкой; прыжковые упражнения на одной ноге, двух, попеременно с одной на другую и т.п.);
- ✓ упражнения, в которых в зависимости от создаваемой ситуации или сигнала необходимо быстро менять направление движения;
- ✓ упражнения, в которых расслабление сменяется быстрым напряжением мышц и наоборот;
- ✓ упражнения, предъявляющие высокие требования к координации движений (жонглирование, прыжки на малых батутах, упражнения с различными предметами, акробатические упражнения и т.п.);

Гибкость – это способность осуществлять движения по большими амплитудами за счет подвижности в суставах и позвоночнике. Она зависит от строения в суставах, степени эластичности мышц, суставно - связочного аппарата, а также от механизма нервной регуляции мышц. Различают две формы проявления гибкости: пассивную и активную.

Методика воспитания гибкости предусматривает использование как динамических, так и статических упражнений, выполняемых стоя, сидя и лежа. При этом могут использоваться простейшие тренажеры: гимнастические палки и обручи, шведская стенка, гимнастическая скамейка.

Упражнения для развития гибкости должны выполняться после предварительного общего разогревания. Игнорирование этого требования может привести к травмам. Интенсивность выполнения упражнений должна быть такой, чтобы она не вызвала сильных и длительных болевых ощущений. Упражнения, направленные на развитие гибкости, выполняются сериями, повторным методом. Количество повторений в серии определяется наступлением утомления и уменьшением амплитуды движений. В каждой серии амплитуда должна увеличиваться постепенно. При развитии гибкости необходимо соблюдать следующие методические требования: упражнения для воспитания гибкости можно давать в любой части занятия, но обязательно после хорошей разминки; преимущественно развивать подвижность в тех суставах, которые играют наибольшую роль в жизненно необходимых действиях (кисти, плечевые, тазобедренные, голеностопные суставы); амплитуду движений следует увеличивать постепенно, сохраняя преемственность и последовательность воздействий на соответствующие мышцы и суставы; между сериями упражнений на растягивание необходимо выполнять упражнения на расслабление мышц. Занятия по развитию гибкости должны быть ежедневными. Для поддержания гибкости 2 – 3 раза в неделю.

1. Учебник «Физическая культура» Москва. 2003г. Под общей редакцией А.Т. Паршикова, В.В.Кузина., М.Я.Виленского.
2. Кузнецов В.С., Колодницкий Г.А. «Силовая подготовка детей школьного возраста» - М; НЦ ЭНАС, 2002г.

Түйін

Бұл мақалада әскери жасқа дейінгі дене дайындығының әдісі мен құралы көрсетілген.

Summary

The article is said about the methods and things of psycal preparing before prearmy age.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ГЕРОИКО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В СВЕТЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Г. П. Долженко –
КазНПУ им. Абая

Проблема патриотизма – одна из важнейших в духовной жизни любого народа. Сегодня её значимость особенно важно, ибо взаимодействие народов и государств, снятие существенно расширили возможности контакта любого народа со всем человечеством и важно не потерять то извечное, многовековое, что помогло этносу пройти сквозь испытания тысячелетиями, сохраниться и развиваться во взаимодействии двух моментов: векового чувства любви и преданности Отчизне, ощущение личной ответственности за ее сохранности развитие и деятельность информативных органов, важнейшего орудия современной духовной культуры – вот то, чему мы посвятили свои наблюдения размышление и обобщения.

За полвека казахстанское общество трансформировалось в такое образование, которому сегодня по плечу решат задачи качественной модернизации. Наши размышления и обобщение связанные тем, что происходило в рамках территориальной целостности, имя которой - Казахстан, где сложились весьма многослойный, своеобразный полиэтнический комплекс получивший в Конституции Республики емкое и точное название – народ Казахстана самое важное заключается в том что возникла та атмосфера, которая показала, что патриотизм есть не только величайшая ценность социально-политического плана, но и огромная традиция духовности культуры, своего рода генетической под народа, программирующий его связь с далекими предками и будущими поколениями.

Изучив исследования на теоретико-экспериментальном уровне проанализирована актуальная психолого-педагогическая проблема, обоснован методологический подход к исследованию проблемы героико-патриотического воспитания.

Выдвинув гипотеза исследования, очерчивающая возможность героико-патриотического воспитания обучающей молодежи, соотносится с идеей модернизации общества, в котором решающим критерием становится уровень общей образованности населения. Доказательство гипотезы осуществлено посредством решения основных задач исследования по формированию предварительного системного представления об объекте и предмете исследования, разработке концепции героико-патриотического воспитания выявлению объективных и субъективных закономерностей процесса героико-патриотического воспитания, обоснованию принципов е героико-патриотического воспитания и их реализации в воспитательном процессе, разработке и экспериментальной проверке модели педагогической "системы героико-патриотического воспитания, проектирование к развертыванию технологий воспитания, выявлению психолого-педагогических условий и критериев эффективности педагогической системы героико-патриотического воспитания.

Решение всех поставленных нами задач отражается в следующих выводах:

1.Изучение состояния проблемы в теории и практике региональной системы подготовки сотрудников органов внутренних дел выявило акценты на профессиональную основу подготовки будущих специалистов героико-патриотического воспитания, в то время как смены социально-экономических системообразующим в условиях такой смены социально-экономических формаций, какую не знала история человечества. Необходимость принятия идеологий казахстанского патриотизма - это задача, от решения которой зависит территориальная целостность страны и свободное, естественное развитие населяющих ее народов.

Воспитание героизма и патриотизма обеспечивает становление и развитие других социально значимых качеств и принципов деятельности личности, а также подготовку к преобразующей деятельности в целом.

2. В процессе исследования установлено, что *сущность процесса патриотического воспитания* заключается в создании условий, обеспечивающих обретение казахстанской идентичности на основе привития личности чувства сыновней любви к Родине, верности своему Отечеству и жертвенного поведения во имя интересов Родины и Отечества. При этом внешнее (объективное) воздействие связано с целенаправленной и систематической деятельностью органов государственной власти, институтов государства и общественных организаций, направленной на Формирование: а) чувства любви к Родине, верности своему Отечеству; б) высокого патриотического сознания; в) готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины; г) опыта будущих специалистов в условиях становления гражданского общества.

Социальными основаниями героизма и патриотизма являются потребности общества и каждого его члена в свободном развитии и обновлении, знаний.

Прагматическими основаниями героизма и патриотизма являются территориальная целостность и независимость Казахского государства и свобода населяющих ее народов, что обуславливает реализацию растущих материальных потребностей по владению, распоряжению и пользованию все большим объемом средств производства, обмена и потребления.

Педагогическими основаниями героико-патриотического воспитания сотрудников милиции служат насущные потребности, во-первых, в гуманизации правоохранительной деятельности в части форм, методов и средств ведения правоохранительной деятельности, во-вторых, в привитии уважительного отношения к родной стране, ее историческому прошлому и гражданам, в-третьих, в формировании у сотрудников; милиции патриотической мотивации. Именно эти основания и определяют педагогическую функцию героико-патриотического воспитания личного состава органов внутренних дел как представителей определенной социальной общности с присущими ей ценностями и образом жизни. Поэтому педагогическая система героико-патриотического воспитания ориентирована на развитие сущностных характеристик личности (интегральной субъектности), которая, будучи мотивированной, развивается как субъект нравственных отношений и действий»

Таким образом: *Концепция* героико-патриотического воспитания личного состава органов внутренних дел опирается на *идеи*: защиты интересов граждан; сохранения целостности страны; взаимодействия органов государственной власти и институтов гражданского общества; педагогическое сопровождение процесса становления субъекта героико-патриотического воспитания; гуманизации правоохранительной деятельности; рассмотрение личности с точки зрения ее субъектности.

3. В исследовании определены основные *закономерности*, обеспечивающие моделирование педагогической системы героико-патриотического воспитания личного состава ОВД; обусловленность патриотического воспитания развитием общества и происходящими в нем событиями; развитие личности в деятельности; всеобщая связь и обусловленность педагогических явлений (процессов); обусловленность содержания, форм, методов, средств и приемов воспитания историческими традициями, задачами и спецификой правоохранительной деятельности, уровнем приобщения к профессиональному это будущих специалистов оптимальное сочетание потребностей и интересов личности, общества и государства; оптимальное соответствие психической, физической и эмоциональной нагрузок соответствующим возможностям личности: предопределенность процесса моделирования процесса героико-патриотического воспитания внутренним и внешним контурами регуляции, поскольку воспитание обусловлено, с одной стороны, перманентным процессом перехода потенциального в актуальное - ростом изнутри, а с другой стороны - взаимодействием человека с окружающим миром; диалектическая взаимосвязь педагогического управления с процессом героико-патриотического воспитания, предполагающая, что цель и задачи педагогической деятельности, ее логика и структура, содержание, направленность педагогических требований к применению методов и организационных форм соответствуют характеристике патриотизма и героизма как интегрального многомерного качества личности.

Основные *принципы* теории к практики героико-патриотического воспитания сотрудников ОВД, отражающие как общие закономерности моделирования педагогической системы; так и специфику героико-патриотического воспитания сотрудников органов внутренних дел, таковы: 1) новая система ценностей - человек; 2) развитие как общий и доминирующий принцип; 3) защита - один из важнейших принципов личностно-ориентированной педагогики, отражающий готовность и способность педагога прийти на помощь воспитанному в критических ситуациях развития; 4) культурное самоопределение - принцип, отражающий характер процесса создания и реализации системы представлений индивида о пространстве правоохранительной культуры, о своем месте и культурном содержании общения в этом пространстве; 5) личностная ориентация; 6) партнерство; 7) технологизация; 8) персонализация; 9)

принятие и самопринятие; 10) рефлексия; 11) самоопределение; 12) саморазвитие; 13) субъективность - базовая категория антропологической педагогики и психологии (психологии человека), определяющая общий принцип существования человеческой реальности, непосредственного самобытия человека; 14) единстве педагогических требований и координация взаимодействия институтов общества, семьи и общественности в системе героико-патриотического воспитания; 15) диалектическое единство и органическая взаимосвязь между теоретическим учебным материалом и содержанием мероприятий правоохранительного характера; 16) сочетание воспитания в духе единства рода человеческого с опорой на культурно-исторические традиции и особенности национального колорита казахов.

4. Педагогическая система героико-патриотического воспитания представляет собой сложную структурную организацию, основанную на развитии сущностных характеристик личности, где личность выступает как субъект правоохранительных отношений ценностных ориентации и действий. Морфологически она представлена в четырех базовых подструктурах: а) концептуальная - основания, ценности, закономерности, принципы; б) нормативная - цели, программы, критерии, стандарты; в) технологическая - средства, условия, формы, способы; г) процессуальная - задачи, действия, оценки, результаты.

Преобразование модели педагогической системы героико-патриотического воспитания в функциональную форму процесса воспитания осуществлено посредством совокупности педагогических технологий которые мы обозначаем как: 1) диагностические; 2) игровые, позволяющие создать «поле эмоционально-интеллектуального напряжения»; 3) когнитивные; 4) интенциональные (рефлексия на цели и мотивы героико-патриотического поведения и деятельности); 5) операциональные (рефлексия на процессы реализации героизма и патриотизма в деятельности). Среди диагностических технологий героико-патриотического воспитания, оказалась эффективной технология, включающая в качестве средства получения информации авторский *тест-профиль диагностики героико-патриотической воспитанности*.

Когнитивная технология героико-патриотического воспитания, разработанная диссертантом, построена на активизации интеллектуально-мыслительной (когнитивной) и прагматической сфер личности воспитуемого путем создания поля эмоционально-интеллектуального напряжения героико-патриотической направленности. Это поле возникает в процессе взаимодействия воспитанника со специально организованной средой. Характеристикой поля является невозможность средствами наличных у воспитуемого знаний и опыта разрешить возникшую проблему, что вызывает определенные трудности интеллектуального характера.

Ситуация возникшего разрыва зон актуального и ближайшего развития, если ликвидация разрыва посылна воспитуемому, развивает адаптивную потребность, которая, в свою очередь, актуализирует возможности личности, в том числе и возможность получения педагогической помощи консультативно-инструктивного характера.

5. В диссертации определены психолого-педагогические условия эффективности педагогической системы героико-патриотического воспитания, как внешние: осознание педагогами целей воспитания; подготовленность преподавателей к своей профессиональной деятельности, имеющей характер педагогической системы, которая обеспечивает взаимную увязку целей, содержания, технологий, стадий воспитания, оценочных позиций педагогов; наличие программы воспитания; управленческий подход к воспитанию; так и внутренние: осмысление воспитуемыми необходимости развития патриотизма и героизма; наличие ценностной установки на овладение профессиональными знаниями и умениями, в том числе и героико-патриотического характера: включение сотрудников милиции в различные виды деятельности и выполнение различных ролей; коррекция патриотических потребностей и их возвышение.

Критериями эффективности системы героико-патриотического воспитания являются уровень информированности обучающего молодежи и кадровых служб о системах героико-патриотического воспитания, полнота выделения проблем воспитания изучаемых качеств, наличие необходимых внутренних и внешних условий воспитания, процессуальность, технологичность процесса героико-патриотического воспитания и его правовая обеспеченность.

6. Опытно-экспериментальная работа показала, что развитие героизма и патриотизма обеспечивается созданием особой, побуждающей к героизму и патриотизму обстановки учебного процесса. Условия предполагают устранение внутренних препятствий проявлениям любви к Родине и верности Отечеству, расширение фонда знаний, помощь в обретении смысла, общей направленности их правоохранительной деятельности, видения в этом развитие собственных возможностей.

Результаты проведенного теоретического исследования и опытно-экспериментальной работы подтвердили наше предположение о зависимости успешности процесса героико-патриотического воспитания сотрудников будущих специалистов, имеющей характер педагогической системы, которая обеспечивает взаимную увязку целей, содержания, технологий, стадий воспитания, оценочных позиций педагогов. В рамках педагогической системы все качественные изменения активности воспитуемого, с

одной стороны, обоснованы программой героико-патриотического воспитания (социальное как внешне заданное), а, с другой - определяются мерой перехода потенциального в актуальное, то есть мерой перехода от уровня актуализации к уровню самоактуализации, который реализуется самим сотрудником, будущим (индивидуальное как внутренне принятое).

Как показало специалистом диссертационное исследование, в сфере педагогики традиционным и основным контуром регуляции героико-патриотического воспитания выступает контур процессов трансляции знаний, способов деятельности, отношений, В нашей модели системы он надстраивается контуром технологического обеспечения, представляющим разработку средств и педагогических технологий героико-патриотического воспитания.

Согласование регуляции в двух обозначенных контурах (трансляции, технологии) осуществляется на уровне «третьего этажа» - контура процессов управление. Верхний этаж системы занимает «область смыслов» - контур научного обеспечения, транслирующий в контур процессов управления концепции героико-патриотического воспитания и, тем самым, опосредованно влияющий на регуляцию процессов в трех нижележащих контурах. В итоге продукты воспитания - героизм; и патриотизм, оказываются интегрированными в более сложную систему смыслов, ценностей, значений героизма и патриотизма, как в сугубо педагогическую систему.

Как показало диссертационное исследование, все варианты типовых представлений о процессе воспитания на героических традициях нашего народа и процессе военно-патриотического воспитания как *монопроцессах* для таких интегральных процессов, каким является процесс героико-патриотического воспитания, оказываются не вполне адекватными для выявления сущности изучаемого предмета. Для *интегральных процессов* характерна более сложная

Исследование позволило определить ряд *перспективных направлений* в области героико-патриотического воспитания, а именно: 1) изучение общей проблемы героико-патриотического воспитания в новых политических и социально-экономических условиях; 2) изучение общей проблемы ориентации обучающихся молодых на героико-патриотический характер будущих специалистов; 3) изучение героизма и его мотивации в отечественной к зарубежной педагогической деятельности; 4) изучение предрасположенности личности к беззаветной преданности Родине в конкретном виде деятельности.

Вместе с тем, в процессе исследования выявилась актуальность вопроса о разработке целевых программ героико-патриотического воспитания на уровне городских (районных). Реализация аналогичных программ целесообразна и в системе повышения квалификации будущих специалистов.

Конечным результатом функционирования системы патриотического воспитания должны стать духовный и культурный подъем, укрепление государства и его обороноспособности, достижение социальной и экономической стабильности. Высокая духовность, гражданская позиция, патриотическое сознание казахстанцев будут в огромной степени определять будущее Казахстан.

Президент страны представил проект «Интеллектуальная нация – 2008» по которому мы сегодня сверяем свои программы. Наши приоритеты – высокое качество образования, воспитание в молодежи патриотизма, активной гражданской позиции, творческого мышления, стремления к инновациям, самосовершенствованию.

В КазНПУ имени Абая открыли факультативный курс «Әдептану» для первокурсников, где учат молодежь поведению в общественных местах, культуре речи, манере одеваться, знакомят с героико-патриотическим воспитанием. Важным аспектом воспитательной работы является сохранение межнационального и межконфессионального согласия и взаимопонимания. Ведется пропаганда здорового образа жизни.

1. *Актуальные проблемы героико-патриотического воспитания сотрудников в современной политике и социально-экономической ситуации социум и власть – Челябинск, 2005.*

2. *Воспитание в духе патриотизма дружбы народов, веротерпимости (Материалы круглого стола) Педагогика, 2000.*

3. *Назарбаев Н.А. Стратегия развития Казахстан 2030. – Алматы, 2001.*

4. *Терентий М.А. Педагогические основы патриотического и интернационального учащихся Дис.док.пед.наук. - Кишинев, 1982..*

5. *Лесняк Педагогическая система героико-патриотического воспитания в условиях становления гражданского общества. – Магнитогорск, 2005.*

6. *Коновалова Г.А. Организационно-педагогические условия патриотического воспитания уч-ся в современной образовательной школы. Дис.к.п.н. – Томск, 2003.*

7. *Рубенштейн С.А. Основы общей психологии. - Питер, 2004.*

8. *Менлибаев К.Н. Роль национальных традиций в патриотического воспитания к.п.н. 1995.*

9. *Бейсембаева А.А. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами казахского героического эпоса. Автореферат дис.к.п.н. – Алматы, 2004.*

ЦЕЛЕНАПРАВЛЕННОЕ РАЗВИТИЕ БАСКЕТБОЛА В КАЗАХСТАНЕ

С.Б. Баимишев – ст. преподаватель кафедры ОФК

Спорт это замечательное вложение в жизнь молодежи, общества и нации.

Наряду с тем, что спорт является замечательным и жизненно необходимым вложением в общество, спорта также служит роль школы для будущего нации – молодежи. Спорт представляет жизнь молодежи. Спорт дает молодым людям шанс развиваться в том, что их интересует на этот момент их жизни. Спорт также дает детям возможность учиться главным качествам и ценностям трудолюбия, преданности, работы с коллективом, самоконтроля и самодисциплины, а также подчинению правилам.

Эти качества являются основоположными для успеха в жизни гражданина, семьи, общества и даже всей нации.

Почему надо развивать баскетбол?

Баскетбол один из лучших командных видов спорта, который развивает характер спортсмена, будучи замечательным командным видом спорта, баскетбол дает возможность молодежи учиться важности работы в коллективе, а также баскетбол развивает нескольким играм участвовать одновременно.

Другой важный момент при инвестировании баскетбола, это то, что этот спорт является не дорогим видом спорта. Большинство школ уже имеют залы, и стоит крайняя необходимость только в хорошей программе по развитию с дальнейшим повышением потенциала этого вида спорта. Вдобавок, уличные площадки – легкие и дешевый способ, для начала. В конце концов, баскетбол один из видов спорта, которые очень интересно и увлекательно наблюдать. Велик потенциал использования баскетбола для того, чтобы собирать семьи и общественность, которые могут насладиться и получать огромное удовольствие от увлекательного события.

Существующие проблемы.

Наша республика, как и все бывшие республики Советского Союза использовали систему спортивных школ. Эта система не развивает баскетбол в полной мере по следующим причинам. В этой системе, возможность перейти на баскетбол с хорошим уровнем предоставляется только тем игрокам, которые играют в спортивных школах и клубных командах.

Очень много молодых людей, которые могли бы стать замечательными игроками были оставлены из-за отсутствия возможностей.

До тех пор пока существует старая система баскетбола останется относительно непопулярным, вследствие чего мы будем иметь дело с нехваткой хороших игроков, тренеров, судей, болельщиков и спонсоров.

В США популярность баскетбола громадна, миллионы людей играют регулярно. Баскетбол даже не просто игра, а целая отрасль экономики и бизнеса с миллионами долларов производящая продукцию и привлекая спонсоров. Не менее тысячи людей заплатят пять долларов за два вечера в неделю, чтобы просто смотреть игру между школьными командами. И еще большее количество людей заплатят сорок долларов, чтобы поболеть на матче профессиональных команд. Они любят баскетбол потому что имеют возможность самим играть в эту замечательную игру.

Настоящая ситуация со спортивными школами и клубными командами не дает развиваться баскетболу в Казахстане. Это система ограничивает участие массы, выбирая совсем немногих и мы видим срочную необходимость в переменах. Баскетбол необходимо сделать открытым, так чтобы молодежь имела возможность играть.

Краткая описание баскетбола с США.

Баскетбол в США развивается в основном через школы. С раннего возраста у детей есть возможность познакомиться и учиться игре в баскетбол, участвуя в тренировках и различных лигах.

По мере взросления игроков, каждая школа принимает участие в конференциях, играя один-два раза в неделю в течение сезона, который начинается приблизительно в конце октября и длится до начала марта.

В США ученики учатся до 12 класса, до 18 лет. После окончания школы, лучшие игроки имеют возможность играть за колледж или университета. В США существуют очень строгие правила отбора игроков в эти команды. В зависимости от университета существуют также различные дивизионы. Команды, играющие в 1 и 2 дивизионе дают своим игрокам грант (стипендию), а команды, играющие в 3 дивизионе – нет. Получая грант (стипендию), игроки имеют возможность учиться бесплатно или по сниженной плате.

Профессиональные команды являются коммерческими организациями которые могут набирать игроков любого возраста и предлагать им контракты. Обычно игроки действуют через своих агентов, которые ведут переговоры с профессиональными командами.

Мое видение развитие баскетбола.

Фундаментальные основы следует преподавать молодым и начинающим игрокам, а дальнейшее обучение – перспективным лучшим игрокам.

Тренерские тренировки должны обеспечивать новых и неопытных тренеров необходимым знаниями и учить их навыкам правильного обучение.

Второй шаг развитие баскетбола, ежегодные организованные конференции. Методические и судейские семинары и т.д.

Третьи шаг развития – обеспечивать школ необходимыми спортивными залами, снарядами, мячами и т.д.

Школьные команды по возможности обеспечить одинаковыми спортивными формами. Этим игроки могут гордиться своей командой.

Тесты по технической подготовке баскетболистов сборной команды университета КазНПУ им. Абая

№	Нормативы	Отл.	Хор.	Удов.	Неудов.
1	Штрафные попадание из 10 брасков.	9-10 раз	7-8 раз	5-6 раз	4 и ниже
2	Попадание в кольцо со средней дистанцией из 10 брасков.	9-10 раз	7-8 раз	5-6 раз	4 и ниже
3	Попадание в кольцо из 3-х основной линий из 5 брасков.	5 раз	4 раз	3 раз	2 и ниже

Девочки для сборной команды университета КазНПУ им. Абая

№	Нормативы	Отл.	Хор.	Удов.	Неудов.
1	Штрафные попадание из 10 брасков.	8-10 раз	6-7 раз	4-5 раз	3 и ниже
2	Попадание в кольцо со средней дистанцией из 10 брасков.	8-10 раз	6-7 раз	4-5 раз	3 и ниже
3	Попадание в кольцо из 3-х основной линий из 5 брасков.	4-5 раз	3 раз	2 раз	1 и ниже

Игроки сборной команды университета обязаны выполнять эти тесты на оценку отлично или на хорошо.

В ходе развитие физкультурно-спортивного движения в республике необходимо обратить особое внимание на создание региональных центров подготовки олимпийского резерва, школ-интернатов для одаренных детей, реконструкцию и обновление имеющихся спортивных сооружений действующих спортплощадки, планирование и строительство на территории вновь строящихся местных массивов игровых баскетбольных площадок.

Так как именно они являются первыми спортивными объектами в жизни каждого человека на корки познания мира спорта приобщения населения к самостоятельным занятиям баскетбольной вершине.

Приобщение население и занятиям спортом невозможно без информационно - пропагандисткой работы в средствах массовой информации. В этих целях следует организовать работу по выпуску специализированных печатных издания красочных видеороликов, плакатов, буклетов, календарей, значков, направленных на пропаганду развитие этого вида спорта.

Влияние баскетбола на организм человека.

Баскетболисты отличаются хорошими и показателями поля зрения, глубинного зрения, что позволяет им хорошо ориентироваться на площадке. Высокого уровня развития достигается двигательной

анализатор, спортсмены высокого класса хорошо оценивают усилия, время выполнения движения, точность передач и бросков.

Игровая активность баскетболистов отличается высокой напряженностью, об этом, частности свидетельствует высоки функциональные изменения в ходе игры. Частота пульса может доходить до 180-230 ударов в минуту.

В процессе игры уровень потребление кислорода находится в пределах 72,3-96,6% от максимума. При этом частота дыхания достигает 50-60 дыхательных циклов в минуту, а минутный объем дыхания доходит до 120-150 литров. Таким образом, участие в играх предъявляет высокие требования к дыхательным возможностям баскетболистов. Вместе с тем при игре в баскетбола образуется заметный кислородный долг, который достигает 4-8 литров.

Это свидетельствует о значительных (нехватка кислорода) процессом. Расход энергии у баскетболистов за игру составляет 900-1200 ккал.

Формирование здорового образа жизни в ходе тренировочной занятие в игре баскетбола является одной из целью развитие физической культуры м спорта.

В данной момент где я работаю, уделяю воспитанию у студентов высоких моральных, волевых и физических качеств, готовности к высокопроизводительному труду.

Сохранение и укрепление здоровья студентов во время занятиями в игре баскетбол содействует правильному формированию и всестороннему развитию организма, поддержания высокой работоспособности на протяжении всего периода обучения.

1. Гомельский А.Я. Спортивные игры баскетбол. - М., 1980.

2. Кевин Уайт США. Развитие баскетбола в Америке. 1996.

3. Справочник «Баскетбол». - М., 1983.

4. Яхонитов Е.Р., Генкин З.А. Баскетбол. - М., 1982.

Түйін

Бұл мақалада Қазақстанда баскетболшыларды дайындаудың бір жолдары көрсетілген.

Summary

The article discusses the formation of a healthy lifestyle in the course if educational and training activities in the game of basketball, which constitutes one of the key goals in the development of physical training and culture.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ПО ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЬСКИХ КАДРОВ ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В КАЗАХСТАНЕ (1917-1920 ГГ.)

Р.К. Бекмагамбетова –

д.п.н., профессор КазНПУ имени Абая

Становление и развитие учебных заведений по подготовке учителя начальных классов в Казахстане неразрывно связано с развитием общества. В связи с этим, мы считаем необходимым выявить социально-педагогические основы, способствовавшие зарождению вышеуказанных учебных заведений на территории республики. На наш взгляд, созданию вышеуказанных учебных заведений в исследуемый период, в первую очередь, оказали исторические события тех лет, к которым сегодня дают разную интерпретацию. Несомненно, в этот период Октябрьский переворот в России стал важным событием в регионе, радикально изменивший жизнь колониальной окраины России, вовлекший его в процесс создания нового государства. Следует отметить, что на территории Казахстана политические изменения происходили в ожесточенной борьбе, в довольно сложных условиях, связанных с экономической и культурной отсталостью страны, национальными особенностями казахского народа. Особо надо подчеркнуть, что процесс установления новой власти в республике проходил неравномерно. В ряде регионов края, следует заметить, он носил даже затяжной и кровопролитный характер, а в некоторых районах проходил относительно мирно. Нельзя не отметить, что установление новой власти вызвало недовольство и сопротивление противников, что привело к гражданской войне, которая принесла стране только разруху и разорение, тем самым усугубило и без того тяжелое положение в республике. В частности, в эти годы в упадок пришло сельское хозяйство, уменьшилось поголовье скота, рудники были

затоплены, да и железные дороги бездействовали из-за нехватки топлива и разрушения путей. Но, несмотря на все эти трудности и лишения, в Казахстане в 1920 году утвердилась новая власть, с приходом которой создавались совершенно новые государственные органы. По-нашему мнению, Октябрьский переворот в рассматриваемые годы дал толчок перестройке всей общественной жизни, в том числе и народного образования. Уже с первых дней установления новой власти проблема создания системы народного образования считалась приоритетной задачей для нового правительства. Проблема коренной перестройки всей системы народного образования подвела к созданию нормативных документов, которые стали ориентиром совершенствования просвещения в стране. Надо дать должное, первые документы о народном образовании были демократичными. Особую ценность в этих документах представляли собой гуманное отношение к ребенку, необходимость создания благоприятных условий для его всестороннего развития, совместное обучение детей обоего пола, развитие самоуправления, которые провозглашались важнейшей задачей новой правительственной политики. В рассматриваемые годы проводилась усиленная работа по разработке законодательных документов о народном образовании. Об этом свидетельствуют следующие факты:

Уже 9 ноября 1917 года был подписан декрет о создании Государственной комиссии по просвещению, которой было поручено общее руководство народным просвещением и разработка законопроектов по народному образованию.

Вслед за этим 11 декабря 1917 года было принято постановление «О передаче дела воспитания и образования из духовного ведомства в ведение народного Комиссариата по просвещению». Согласно этому документу все учебные заведения, находившиеся раньше в ведении церкви, переходили в новых условиях в ведение Наркомпроса.

Поистине прогрессивными были первые документы о народном образовании, к числу которых относится декрет СНК «О свободе совести, церковных и религиозных обществах», принятый 20 января 1920 года, где провозглашалось отделение церкви от государства и школы от церкви, не допускалось преподавание религиозных вероучений в учебных заведениях

Важное значение имело постановление Наркомпроса РСФСР от 31 октября 1918 года «О школах национальных меньшинств», которое установило право для всех национальностей открывать общеобразовательные школы, средние специальные и высшие учебные заведения с обучением на родном языке. На основе данного документа в августе 1918 года ЦИК Казахской республики издал декрет о переводе обучения в школах на родном языке, в ноябре этого же года было опубликовано «Положение о структуре школы Туркестана».

Неоценимую роль в создании системы народного образования сыграли документы о школе, принятые в 1918 году. «Декларация о единой трудовой школе», «Положение о единой трудовой школе», в которых законодательно утверждены основные принципы и задачи нового правительства в области народного образования: всеобщее обязательное начальное обучение, общедоступность народного образования, демократизация народного образования, учет местных и национальных особенностей, светский характер школы, совместное обучение девочек и мальчиков, исключение из учебного процесса богословных учебных дисциплин, отмена наказания в школе.

Кроме того в «Положении о единой трудовой школе» в законодательном порядке была упразднена старая система народного образования, введена трудовая школа с разделением на две ступени:

I ступень – от 8 до 13 лет (пятилетний курс);

II ступень – от 13 до 17 лет (четырёхлетний курс).

По своей сути эти документы были демократичными. Видный американский педагог Д.Дьюи подчеркивал, что ни одно правительство мира не выдвигало такой новаторской программы в области народного образования. Документы о единой трудовой школе были оценены им как первая в истории последовательная программа создания подлинно народной школы (1).

Эти документы всесоюзного масштаба сыграли важную роль в создании новой школы в Казахстане. Именно на их основе в республике осуществлялась реформа народного образования, разрабатывались законодательные документы в масштабах региона.

Надо подчеркнуть, что огромную роль в развитии просвещения в республике сыграла «Декларация прав трудящихся в Казахской АССР», принятая в октябре 1920 года на Учредительном съезде Советов Киргизской Автономной Советской Социалистической республики, в которой отмечалось, что «в целях обеспечения за трудящимися действительного доступа к знанию поставить задачей представления рабочим и беднейшим крестьянам и всей массе трудового казахского народа возможности полного, всестороннего и бесплатного образования. Одновременно приступить к ликвидации народной безграмотности и обеспечения подрастающему поколению условий всестороннего здорового физического и духовного развития» (2).

В исследуемые годы вышеуказанные документы стали ориентиром в перестройке народного образования. Исходя из вышеуказанных документов в Казахстане создавались трудовые школы, основной

целью которых было политехническое образование, физическое и эстетическое воспитание школьников, отменялись все виды наказания учащихся, которые имели место в дореволюционной школе, обучение проводилось на родном языке.

На их основе в республике велась усиленная работа по преобразованию дореволюционных школьных учреждений, существовавших на территории Казахстана, таких как: медресе, мектебы и русско-казахские школы. Несмотря на голод, нищету и безграмотность населения края осуществлялось строительство новой школы.

К концу гражданской войны в Казахстане действовало 2410 школ с 144 тысяч учащихся, из которых 31 тысяча – казахи. Однако большая часть школ работала в непригодных помещениях. 99% казахских школ вообще не имело своих зданий. Единых учебных программ не было, практически не было учебников. Для казахских детей и детей батраков и сирот устраивались школы-коммуны и школы-интернаты (3).

Таким образом, в крайне тяжелой социально-экономической обстановке в республике велась довольно кропотливая работа по созданию сети школ, а также по ликвидации неграмотности среди населения. В качестве примера приведем следующий факт: в 1918 году в городе Верном было открыто 5 школ для неграмотных и одна школа ликбеза в Уральске. В Атбасарском уезде в марте 1920 года действовало 5 школ ликбеза, из них: 1 казахская и 1 татарская (4).

Увеличение количества школ, ликвидация неграмотности населения потребовала большого количества учителей, в том числе, учителей начальных классов. И это не случайно. Учитель начальных классов в условиях господства неграмотности являлся носителем просвещения, пропагандистом идей нового правительства. Реформа общества, политические, социальные и экономические преобразования в стране всегда ведут к реформе в области образования. В свою очередь реформа в сфере образования невозможна без совершенствования деятельности учебных заведений по подготовке учительских кадров. В эти годы встал ребром вопрос о подготовке учителя начальной школы. Это обстоятельство и послужило основой зарождения новых учебных заведений по подготовке учительских кадров для начальной школы.

Таким образом, зарождение учебных заведений по подготовке учителей начальных классов исходило из потребностей общества в учительских кадрах для начальной школы. Данная проблема остро стояла в Казахстане после Октябрьского переворота, страна задыхалась от нехватки учителей начальных классов. В этот период учителями работали люди, имеющие различный уровень знаний, умений и навыков: выпускники гимназий, учительских семинарий и институтов, самоучки. Каждый из них испытывал потребность в приобретении знаний, профессиональной подготовке. Все это подталкивало к созданию учебных заведений по подготовке учителей начальных классов. Эта проблема волновала не только государство, но и всю общественность. О необходимости усиления внимания к подготовке учительских кадров неоднократно говорил Сакен Сейфуллин: «С тех пор как установили Советскую власть в Казахстане несколько раз открывались месячные, двухмесячные, трех- и шестимесячные курсы. Больше всех курсов было организовано для учителей. Это потому, что для народа нужнее всего подготовить грамотных людей. Ликвидация неграмотности населения для нас имеет первостепенное значение. Выходит, сейчас для Казахстана учительская специальность нужнее всех других специальностей. Это мы должны запомнить все» (5).

В изучаемый период возникло противоречие между ростом количества начальных школ и отсутствием подготовленных учителей к работе в начальной школе. Для разрешения данного противоречия стали создаваться педагогические учебные заведения нового типа. Процесс зарождения учебных заведений по подготовке учителей начальных классов был неотъемлемой частью строительства Единой Трудовой школы, детерминирован задачами социально-политического, экономического и культурного развития страны. Необходимость создания новых учебных заведений по подготовке учителей начальных классов было связано с тем, что действовавшие в дореволюционный период в Казахстане учительские семинарии, учительские школы, педагогические классы и педагогические курсы по своему содержанию и организации были очень далеки от требований нового государства. Это было связано с тем, что вышеуказанные учебные заведения развивались с учетом интересов царизма, его колониальной политики, которая способствовала забвению казахского языка, национальных особенностей и традиций казахского народа, несла угрозу потери национальной самобытности, сознательному снижению уровня общеобразовательной и профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов. Таким образом, содержание и направленность образования в этих учебных заведениях определялись царским правительством, что делало их орудием колонизаторской и русификаторской политики. На наш взгляд, именно это обстоятельство и послужило одной из причин создания новых учебных заведений по подготовке учителя начальной школы. Вместе с тем, нельзя не указать, что накопленный богатый опыт деятельности этих учебных заведений в дореволюционный период, помог выявить все ценное и исключить из содержания все непримемлемое в новых условиях.

Следующей причиной создания новых учебных заведений по подготовке учителя начальных классов было изменение требований к учителю. Функции учителя начальных классов в исследуемый период существенно изменились, приобрели большую социальную значимость. С изменением функции учителя школ I ступени изменяется и характер его подготовки. Если до Октябрьского переворота от педагога требовалось только знание предметов, изучаемых в начальной школе, то в послеоктябрьский период нужен был образованный педагог, разбирающийся в общественных явлениях и современном производстве. Основные требования к учителю школы I ступени были определены отделом подготовки учителей Наркомпроса РСФСР, которые были распространены в отделы народного образования союзных республик. При разработке этих требований были учтены материалы I Всероссийского съезда по просвещению, который состоялся в 1918 году. Требования к новому учителю были сформулированы следующим образом: «Учитель должен быть разносторонне образованным человеком, с определенным социалистическим мировоззрением. Для этого ему необходимо иметь общенаучные, социально-политическое и педагогическое образование и быть активным участником в производительном труде страны» (6).

На наш взгляд, перечисленные причины в послеоктябрьский период стали важной предпосылкой создания новых учебных заведений по подготовке учителя начальных классов.

1. Сейфуллин С. Подготовка кадров // Антология педагогической мысли Казахстана / Сост. К.Б.Жарикбаев, С.К.Калиев. – Алматы: Рауан, 1995. – 512с.

2. ЦГА РК, фонд 921, опись I, дело I, связка I.

3. Левин К. Тезисы к вопросу о методах подготовки преподавателей для трудовой социалистической школы // Народное просвещение. – 1919. – № 33. – С.19.

4. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения. В 2-х томах. – М.: Просвещение, 1980. –Т. 2. – С. 31-32.

5. Калашиников А.Г. Наука и школы для труда. – М.: Госиздат, 1921.

6. ЦГА РК, фонд 321, опись I, дело I, связка I.

Түйін

Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың мәселесі қарастырылады.

Summary

In given article preconditions of creation of educational institutions on preparation of the teacher of initial classes in Kazakhstan in послеоктябрьский the period reveal.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ И ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА СТУДЕНТА КАК ПРЕДПОСЫЛКА К САМООБРАЗОВАНИЮ

М.А. Михалева –

КазНПУ имени Абая, ППФ, 4 курс,

А.С. Тотанова –

научный руководитель: профессор, к.п.н.

Система высшего образования включает в себя в качестве важной составной части самостоятельную и исследовательскую работу студентов, их самообразование и самовоспитание. Причем эти виды работы над собой трудно отделить друг от друга: исследовательская деятельность включает в себя самостоятельную работу студентов со специальной литературой, самообразование; самостоятельная работа студентов не только закрепляет, углубляет полученные в учебном процессе знания, умения и навыки, но и психологически готовит к исследовательской деятельности. Современная научно-техническая революция делает необходимым рационализаторскую и научно-исследовательскую работу специалиста. Это целиком относится и к профессии учителя: современный педагог - прежде всего исследователь, его труд все более приближается к научному труду /1/.

Воспитание в силу своей сложности и многофакторности является творческим процессом. В нем невозможно действовать однообразно. Каждый раз неповторимость ситуации, своеобразие условий, специфика детского коллектива, возрастные и индивидуальные особенности детей так переплетаются, что неизбежно встает вопрос о научном анализе воспитательного процесса, научной организации воспитания. Вузовская педагогика не знает других путей развития исследовательского подхода к воспитанию

подрастающего поколения, кроме постоянного усложнения самостоятельной работы студентов, превращения ее в научно-исследовательский труд.

Система самостоятельных и творческих работ студента составляет, во-первых, подготовка к семинарским и практическим занятиям, изучение литературы при подготовке к экзаменам, к выступлениям на конференциях. Во-вторых, существуют различного рода творческие работы студентов внеаудиторного характера (научные конференции, диспуты, конкурсы, работы клубов молодых ученых и т.п.). В-третьих, большое место занимает профессиональное самообразование. В-четвертых, в систему самостоятельных и творческих работ входит участие студентов в научной деятельности кафедр, факультетов /1/.

Система самостоятельной работы студентов в вузе включает в себя четыре звена: установочные беседы с первокурсниками о самостоятельной работе, гигиене умственного труда, способах развития своей памяти, ума, внимания, ознакомление с правилами работы в библиотеке, обучение умению работать с книгой; инструктаж - знакомство с характером занятий по данному учебному предмету, обучение умению читать специальную литературу, готовится к семинарским, практическим занятиям, установочные и обзорные лекции, в которых даются советы по самостоятельной работе над той или иной темой; консультации - помощь студентам при возникновении затруднений, подбор специальной справочной литературы, собеседования, консультации, инструктажи при подготовке к конференции и др., контроль - вопросы студентам для самопроверки, коллоквиумы, собеседования, зачеты, экзамены. При этом вопросы для проверки должны даваться в трех вариантах каждому: один по конкретному разделу темы, другой – обобщающий по теме или курсу, третий – вопрос-задача с целью проверки умения применять теорию на практике /1/.

Выступления, сообщения, доклады студентов – наиболее типичные формы отчета о самостоятельной работе /2/. Выступление студентов включает в себя ряд элементов. Вступление психологически вводит слушателей в процесс восприятия излагаемой информации. Во вступлении следует осветить тему, обосновать ее пользу, значимость, актуальность, поставить основной вопрос. Особенно важны первые фразы: они всегда должны быть продуманы заранее. Затем целесообразно заострить внимание слушателей на ярком примере. Все это создает определенный психологический настрой. Главная часть – основное содержание выступления – служит аргументированному освещению поставленной во вступлении проблемы. При подготовке выступления, прежде всего, следует вычлнить проблемный вопрос и ведущую идею, а затем уже в соответствии с ними искать доказательства, устанавливать порядок аргументов, примеров, связь между идеей и фактами. Содержание выступления может излагаться в историческом, хронологическом плане. Студент показывает, как началось становление и шло развитие той или иной научной концепции, как создавалась и развивалась та или иная научная идея, как изменялись под воздействием новых фактов взгляды на ту или иную проблему. Заключение – концовка выступления – содержит формулировку главного вывода, перечень практических рекомендаций. В конце выступления, суммируя сказанное, следует подвести итоги, еще раз повторить ведущую идею и на ее основе вызвать у слушателей раздумья о своей деятельности, проанализировать собственный опыт /2/.

Существуют следующие правила развития творческих качеств: Тренируйте ум в решении логических задач; находите причины каждого отрицательного явления жизни, причины собственных неудач, и настанет день, когда вы будете находить причины загадочных научных и педагогических проблем; критически относитесь к каждому сомнительному факту, сенсации, к своим собственным идеям, считая, что они не могут быть совершенными, всегда спрашивайте себя: «Что еще можно сделать для разработанной идеи?»; развивайте у себя вдумчивое отношение к самому будничному делу: иногда мелочи могут стать основой решения проблемы, главным аргументом в научном поиске; совершенствуйте склонность к остроумию, неожиданным решениям, разумному риску; постоянно узнавайте себя, хорошее знание своих сил и способностей, умение управлять собой стимулирует деятельность сознания, создают творческое настроение; развивайте способность смотреть на обычное под необычным углом зрения; дисциплинируйте работу своего мозга, не позволяйте себе отвлекаться; учитесь говорить точно, ярко, образно, логично. Кто не умеет хорошо говорить, тот не умеет и правильно мыслить. Лучше всего составлять план выступления, ответа, т.е. фиксировать, в какой очередности будут раскрываться вопросы; ищите объяснение любому явлению; сами ищите ответы на все вопросы жизни, не пользуйтесь готовыми мыслями; не разделяйте учения и собственного умственного развития. Используйте любое учебное задание для развития мышления. Чаще задавайте вопросы тем, кто вас учит, а больше всего спрашивайте себя сами; прежде, чем услышать ответ, подумайте, что бы вы сказали сами по этому поводу.

Самообразование – одновременно усвоение знаний, максимально полное их применение, развитие умственных сил и способностей человека /3/. Самообразование в студенческие годы закладывает фундамент для самообразования учителя. Но оно одновременно выполняет и другие функции: способствует расширению эрудиции, общей культуры, без которых невозможен успех в работе с детьми.

Обучение в вузе не может дать всего, что необходимо будущему учителю. Элементы самообразования дополняют самостоятельную работу. Расширение общего кругозора будущего специалиста. Политическое самообразование, знакомство с искусством, литературой, с достижениями науки и техники, с открытиями в различных областях знаний. В целом, не менее 1/3 времени самообразования должно быть уделено расширению политического и общего кругозора студента.

Изучение современной педагогики, психологии и методики – важное направление самообразования, оно должно происходить постоянно и увязываться с практической деятельностью студентов в школе. Изучение педагогической классики (К.Д. Ушинский, А.С. Макаренко, Н.К. Крупская и др.) – это основа педагогического дела. Современная педагогика дает огромный и ценный материал для самообразования. Усвоение передового педагогического опыта учителей страны. Изучение опыта лучших учителей в школе – это тоже область самообразования [3]. Передовой педагогический опыт есть не что иное, как практика воспитания на современном научном уровне.

В современном педагогическом мире выделяют несколько видов исследовательской работы студентов. Первичная исследовательская работа студента в кружках, секциях. Среднее звено между самостоятельной и научной работой студента. Студенту представляется возможность углубленно изучать ту или иную науку, знакомится с новейшими достижениями, накапливать материал для собственной исследовательской работы. Студенты подробно знакомятся с методикой исследования и учатся элементарным исследовательским навыкам. Итогом работы является выступление, реферат. Курсовые и дипломные работы являются одновременно видом самостоятельной и научно-исследовательской работы, формой проверки и оценки знаний, подведением итогов практической деятельности студента. Базой курсовых и дипломных работ является самостоятельное изучение литературы по проблеме, ее научный анализ, наблюдение за ходом учебно-воспитательного процесса, обобщение передового педагогического опыта и результатов своей собственной или экспериментальной работы.

Самостоятельные студенческие научные коллективы (проектная группа, экспериментальная группа) работают по принципу самоуправления. Студенты самостоятельно решают вопрос об объекте исследовательской работы, планируют ее, составляют график, собирают материал, обсуждают итоги работы, доклады, отчеты. Такие научные объединения студентов имеют научного консультанта в лице ученого, специалиста. Олимпиады и конкурсы способствуют обобщению всех видов научно-исследовательской работы студентов. Ежегодно проводятся конкурсы на лучшие научно-исследовательские работы студентов. Внутри институтов проводятся конкурсы на лучшие рефераты, научные доклады, организуются олимпиады. По итогам научной работы студентов ежегодно проводятся конференции, на которых заслушиваются и обсуждаются лучшие работы, принимаются решение об их публикации. Учебной исследовательской работой студентов управляют кафедры вуза.

Научно-исследовательская работа студентов не есть дело избранных, в ней принимают участие в ряде случаев до 90% всех студентов вуза [3]. Хотя не каждый студент в состоянии сделать научное открытие, участие в научно-исследовательской работе повышает интеллектуальный потенциал личности, учит исследовательскому, научному подходу к явлениям окружающей действительности.

1. Кочетов А.И. Как заниматься самовоспитанием, - Минск, 1986.
2. Кочетов А.И. Личность воспитывает себя, - М, 1983.
3. Орлов Ю.М. Самопознание и самовоспитание, - М, 1987.

Түйін

Бапта дербес және өзі үйренуге алғышарт ретінде зерттеу жұмысын қаралады.

Summary

In the article independent and research work of student, as pre-condition, is examined to the self-education.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ОБРАЗОВАНИИ

К.Рахимова –

студентка I курса по специальности «Педагогика и психология» КазНПУ имени Абая

Главная задача современной системы образования – создание условий для качественного обучения. Внедрение компетентного подхода – это важное условие повышения качества образования.

Под понятием «компетентный подход» имеют в виду направленность процесса обучения на формирование и развитие ключевых (базовых, основных) и предметных компетентностей личности. Результатом этого процесса будет формирование общей компетентности человека, что является совокупностью ключевых компетенций, интегрированной характеристикой личности. Такая характеристика должна сформироваться в процессе обучения и содержать знания, навыки, опыт отношений и опыт деятельности.

Компетентный подход в образовании связан с личностно-ориентированным и действующим подходами к образованию, поскольку касается личности ученика и может быть реализованным и проверенным только в процессе выполнения конкретным учеником определенного комплекса действий.

Что же значит понятие компетентность?

Различают два понятия: *компетенция* и *компетентность*. В педагогическом словаре дается такое определение: **компетенция** – это совокупность знаний, умений, навыков, которые необходимы для конкретной работы, способность и готовность эффективно применять знания на практике, в конкретной ситуации, а **компетентность** – это владение человеком соответствующей компетенцией, содержащей его личностное отношение к предмету деятельности. (1)

Поэтому компетенцию следует понимать как «Опыт + ЗУНы», как заданное требование, норму образовательной подготовки учеников, а компетентность – как его реально сформированные личностные качества и минимальный опыт деятельности.

В настоящее время проблематика компетенций попала в образование и заняла в нем ведущее место.

В чем причины такого интереса к компетенциям?

Изменения, которые произошли в мире в последнее десятилетие:

- современное образование Республики Казахстан претерпевает изменения, связанные с переходом на 12-летнее образование, со вступлением РК в Болонский процесс;

- «информационный взрыв», возникший вследствие использования информационных технологий;

- быстрое внедрение научных разработок, которое привело к принципиальным изменениям не только в экономической деятельности, но и в повседневной жизни людей;

- требования к сотрудникам претерпели серьезные изменения. Многие педагоги понимают, что одних знаний, умений, навыков недостаточно, нужно осваивать деятельностные технологии, изменять содержание уроков. Школа должна формировать опыт самостоятельной деятельности и личной ответственности обучающихся, т.е. ключевые компетентности, определяющее современное качество образования.

Постоянно меняющееся общество, непредвиденные ситуации, большой объем информации, усложнение отношений между людьми диктуют необходимость разрешения проблемы формирования личности, умеющей жить в этих условиях, разрешать сложнейшие задачи как профессиональные, так лично значимые; личности с определенным набором ключевых компетенций.

Что такое «ключевые компетенции»?

Ключевые компетенции – это умения и навыки в любой области деятельности. Это заказ общества к подготовке его граждан в современных условиях жизни.

В государственном стандарте, в концепции 12-летнего образования выделены такие группы ключевых компетенций: ценностно-смысловые, общекультурные, учебно-познавательные, информационные, коммуникативные, социально-трудовые, компетенции личностного саморазвития.

В каждом учебном предмете можно определить число связанных между собой реальных изучаемых объектов, формирующих при этом знаний, умений, навыков и способов деятельности, составляющих содержание определенных компетенций. Ключевые компетенции формируются на опыте собственной деятельности, в учебных заведениях, на уроке, изучения различной дисциплины.

Многие педагоги признают, что ценности сегодня сменились: и на коне не тот, кто много знает, а тот, кто умеет этими знаниями с толком распоряжаться и поэтому задача педагогов не только научить детей, но и научить уметь применять свои знания в современной жизни. И поэтому успех обучения и воспитания подрастающего поколения во многом зависит от культуры, интеллекта и профессионального уровня педагогов.

На своих уроках педагоги должны применять различные формы обучения: фронтальные, индивидуальные, групповые. Особенно активным методом работы на уроке является: деловая игра, защита творческих проектов, путешествие.

На таких уроках создаются условные ситуации, где учащиеся находят выход из создавшейся ситуации. При выполнении практических и лабораторных работ учащиеся учатся извлекать пользу, связывать полученные на уроке знания с практической деятельностью. Кроме того на уроках учащиеся учатся упорядочивать свои знания, учатся организовывать свои собственные приемы изучения данного материала, учатся создавать проблемы и решать их, самостоятельно занимаются своим обучением. Учатся отстаивать свои мнения, ищут нужную информацию, опрашивают окружение, учатся работать с документацией, таблицами, схемами, картами. Учатся думать, организовывать взаимосвязь прошлых и настоящих событий, учатся сотрудничать, договариваться, учатся оценивать социальные привычки, связанные со здоровьем, потреблением, с окружающей средой. Кроме этого умение читать и понимать повышает логическую культуру учащихся и, как следствие этого, дает ребенку надежный инструмент для самостоятельной деятельности. Значима также организация на занятии «живого» разговора, спора, диспута, когда ребята высказывают яркие мысли, смелые суждения, возникающие сомнения, иными словами, учатся отстаивать свою позицию и уважительно относиться к мнению других, т.е. у детей формируется коммуникативная компетенция. Использование метода проектов помогает проверить эффективность работы по формированию самостоятельности.

Это и есть ключевые компетенции современного образования, овладеть ими можно с помощью различных учебных дисциплин. Таким образом, суть развития ключевых компетенций: «Научиться познавать, научиться делать, научиться жить вместе, научиться жить». (Жак Делор)

Подведя итог, попробую сформулировать некоторые принципы работы по формированию ключевых компетенций, лежащих в основе развития самостоятельности учащихся:

- Не стоит на каждом шагу помогать ребенку, можно позволить ему иногда совершать ошибки, чтобы потом он сумел самостоятельно найти пути их преодоления;
- Не давать знания в готовом виде, а вооружать приемами познания;
- Заботясь о развитии детей, не забывать о работе над собой, о совершенствовании собственных знаний и умений; учитель, обладающий информационной компетентностью, всегда сумеет «разбудить» познавательную активность и самостоятельность детей.

По меткому выражению А.Конан Дойла, мозг человека «подобен пустому чердаку». Чем будет заполнен «этот чердак» – хламом или нужными вещами, - зависит, прежде всего, от учителя. (5)

Какими качествами должен обладать современный учитель, чтобы соответствовать запросам общества по воспитанию «свободной, высокоинтеллектуальной, адаптированной личности, обладающей ключевыми компетенциями, способной к адекватному самоопределению в будущей профессиональной сфере».

На мой взгляд, важна информационная компетентность учителя. Составляющими информационной компетентности являются умение самостоятельно искать, анализировать и отбирать необходимую информацию, организовывать, преобразовывать, сохранять и передавать ее, используя как традиционные средства, так и новые информационные технологии. Умеющий «управлять» информацией учитель сумеет научить этому и детей, что обеспечит формирование у учащихся самостоятельности как основного качества личности, базирующегося на ключевых образовательных компетенциях.

Таким образом, современный учитель должен обладать большим жизненным опытом, научными знаниями, быть инициативной и творческой личностью. Это необходимо чтобы выработать достаточно высокую компетентность в передаче знаний учащимся и применение полученных знаний к жизни в комплексе.

1. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь – М.: издательский центр «Академия». -003.-С.62
2. Савченко Н.А. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций// Начальная школа. - 1998. - №5. - с. 5
3. Рыньков В.В. Пути повышения педагогического мастерства//Начальная школа. -1998. -№6.-с.3
4. Островская Л.В. Концептуальные основы педагогических технологий//Начальная школа. - 2003. - №4. – с.7
5. Хайбулаев М.Х. Книга высказываний – М., - 2002. – с.345

Түйін

Бұл мақалада қоғамның дамуы, ғылымда жаңа технологиялар мен пәндердің оқу үрдісіне енуі, мұғалімнің көздеген мақсатына қол жеткізу үшін қажет онтайлы әдістері қарастырады.

Summary

Society development of modern science and high technologies, entering the new subjects in an educational process that needs the new ways to reach a concrete aims in education.

УДК 796. 062-056.24(574)

СОЦИАЛЬНАЯ ВОСТРЕБОВАННОСТЬ ПРОФЕССИИ ПО АДАПТИВНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ

С.Ж.Сыздыкова -

к.п.н., соискатель Казахской академии спорта и туризма

Актуальность. Адаптивная физическая культура (АФК) в Республике Казахстан как самостоятельная отрасль социальной практики не существует. Физическая культура и спорт инвалидов существует как подсистема физической культуры и спорта, или другими словами как оздоровительно реабилитационная физическая культура. В области специального образования физическая культура является обязательным предметом.

С ростом количества инвалидов, как среди детского, так и среди взрослого населения республики возрастает необходимость в квалифицированных специалистах, что актуализирует проблему подготовки кадров по АФК.

Проблемная ситуация состоит в углубляющихся противоречиях между потребностью общества в оздоровлении всего населения страны, включая инвалидов и лиц с ограниченными физическими возможностями, как равноправных членов общества, и реальным состоянием физкультурного образования специалистов, способных адаптировать средства физической культуры к нуждам лиц с ограниченными возможностями.

Цель исследования - обосновать социальную значимость профессии специалиста по адаптивной физической культуре.

Задачи исследования :

- исследовать проблему обеспеченности специальными (коррекционными) организациями образования и подготовки кадров по АФК в Казахстане;

- научно обосновать состояние специального образования и физической реабилитации инвалидов средствами АФК.

Признание адаптивной физической культуры в качестве профессии относится к разряду политических и требует, как академического оформления, так и социальных изменений со стороны законодательства, этики, морали и средств информации [1].

Движение в поддержку выделения адаптивной физической активности в самостоятельную дисциплину началось в 1973 году с образования Международной федерации адаптивной физической активности (IFAPA). Каждые два года IFAPA проводит Международные симпозиумы, которые значительно стимулируют развитие этой области, способствуя росту популярности исследований, развитию интеграции специалистов различных областей [1, с.21].

В 1996 году приказом Государственного комитета Российской Федерации по высшему образованию была утверждена специальность профессионального высшего образования 022500 «Физическая культура для лиц с отклонениями в состоянии здоровья (Адаптивная физическая культура)» [2]. К 2010г. в России 100 учебных заведений среднего и высшего профессионального образования осуществляют подготовку специалистов по адаптивной физической культуре.

Специальное образование является частью общей образовательной системы, и государство создаст условия для лиц, имеющих специальные образовательные потребности с целью обеспечения им равных возможностей в его получении.

Законодательством Республики Казахстан в соответствии с основополагающими международными документами в области образования предусматривается принцип **равных прав** на образование для лиц с ограниченными возможностями в развитии.

В ноябре 1975 г. был принят основополагающий правовой акт – Закон об обязательном образовании всех аномальных детей (публичный закон 94-142). Этот закон гарантирует всем детям право на бесплатное общее образование. По статье 121.24 Закона, термин «специальное образование», означает специально разработанную программу, не оплачиваемую родителями, для удовлетворения индивидуальных потребностей аномального ребёнка, включая обучение в классе, физическое воспитание, обучение дома, а также обучение в больницах и специальных учреждениях. Физическое воспитание занимает важное место в общей программе обучения аномального ребёнка в том смысле, что это - единственная область образования, особо упоминаемая в определении специального образования.

В настоящее время в республике существует дифференцированная сеть специальных организаций образования для организации обучения детей с ограниченными возможностями в развитии. Она включает: специальные (коррекционные) организации образования по видам и типам, специальные группы при детских садах общего типа и специальные классы в общеобразовательных школах: в 101 коррекционной

школе и 820 специальных классах при общеобразовательных школах обучаются и корригируют имеющиеся недостатки в развитии около 24 тыс. детей школьного возраста по восьми основным видам и типам.

Адаптивное физическое воспитание – единственный вид АФК, в котором осуществляется удовлетворение потребностей государства в подготовке подрастающего поколения к жизни – трудовой деятельности, общественной активности.

В процессе занятий адаптивным физическим воспитанием интегрируются процессы реабилитации, воспитания и социализации подрастающего поколения.

Адаптивное физическое воспитание является (АФВ) обязательным для всех детей, подростков, молодежи независимо от состояния их здоровья. Занятия по АФВ включены в государственные образовательные стандарты, предназначенные для всех перечисленных возрастных групп занимающихся.

Занятия (уроки) по АФВ должны проводиться по государственным программам и по авторским программам, прошедшим соответствующую экспертизу. К проведению занятий (уроков) по АФВ допускаются лица, имеющие среднее или высшее профессиональное физкультурное образование, прошедшие курсы повышения квалификации или систему переподготовки по адаптивной физической культуре.

Занятия (уроки) по АФВ должны проводиться на спортивных объектах (спортивных залах, стадионах, бассейнах), удовлетворяющих санитарно-гигиеническим и противопожарным требованиям. Эти объекты должны быть оснащены спортивным оборудованием и инвентарем, необходимым для реализации соответствующих государственных программ [3].

Структура урока, средства и методы в адаптивном физическом воспитании имеют общий и специфический характер в сравнении с физическим воспитанием здоровых людей. Коррекционная деятельность в адаптивном физическом воспитании специфична и имеет общие черты с физическим воспитанием здоровых людей и направлена на обеспечение полноценного физического развития, повышения двигательной активности, восстановление и совершенствование психофизических способностей, профилактику и предупреждение вторичных отклонений у аномальных детей

В практике физического воспитания здоровых детей коррекционные задачи относят к оздоровительным, профилактическим задачам, решаемым повседневно на каждом уроке. Уроки коррекционной направленности имеют общий оздоровительный характер и направлены на устранение дефектов здоровья, закаливание, поддержание работоспособности учащихся за счёт щадящих режимов нагрузки.

Однако повсеместное внедрение АФК в систему образования сдерживается недостаточным количеством специалистов-профессионалов.

Действующие специалисты, в большинстве своем, не имеют специального образования, так как до настоящего времени отсутствовала профессионально-образовательная программа по АФК. Отсутствие правовых, нормативных актов в деятельности учителей и тренеров, работающих с инвалидами, создаёт трудности в их деятельности.

Педагоги АФК работающие, в специальных коррекционных школах нуждаются в курсах повышения квалификации по своей профессии, но в связи с тем, что курсы повышения квалификации по адаптивной физической культуре не проводятся, они посещают курсы вместе с педагогами общеобразовательных школ, так же посещают курсы повышения квалификации в медицинских институтах и учреждениях.

В процессе образовательной деятельности в области адаптивного физического воспитания специалисты АФК должны способствовать освоению необходимых новых жизненно и профессионально важных знаний, перцептивных двигательных умений и навыков, развивать и совершенствовать специальные физические и психические качества и способности. А это немислимо без использования средств и методов адаптивной физической культуры, которыми должны хорошо владеть специалисты данной направленности, изучив теорию и методику адаптивной физической культуры, и частные методики АФК.

Адаптивный спорт является одним из компонентов АФК. Отличием тренировочного процесса инвалидов по сравнению со здоровыми спортсменами состоит в том, что объектом воздействия являются люди, имеющие стойкие дефекты в разных системах организма. Занятия спортом имеют выраженный организационный аспект: расписание, место занятий, относительно постоянный коллектив, с определёнными ролевыми функциями, правилами и требованиями. Работа проводится под руководством тренера, при участии врача и психолога, лица контролирующего состояние спортсмена

В Государственной программе развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2007-2011 годы отмечено, что «Серьезное внимание необходимо уделять вовлечению в физкультурно-спортивную деятельность инвалидов. Для этого необходимо обеспечить создание соответствующих условий для занятий физической культурой и спортом в спортивных клубах и залах, (а именно -

обеспечение доступных подъездов для инвалидов колясок, приобретение специального оборудования и тренажеров, привлечение к работе с инвалидами квалифицированных кадров, добровольных помощников-волонтеров), подготовку спортсменов-инвалидов к международным соревнованиям, в том числе к Паралимпийским играм. Для достижения указанных целей Министерству туризма и спорта предстоит решить ряд первоочередных задач, актуальность выполнения которых отражена и в Послании Президента Республики Казахстан «Новый Казахстан в новом мире». Наиболее важные из них - это развитие инфраструктуры спорта, отвечающей международным требованиям, дальнейшее совершенствование нормативно-правовой базы отрасли, обеспечение высококвалифицированными специалистами, развитие спортивной науки, формирование здорового образа жизни, совершенствование системы подготовки спортсменов международного класса, а также их ближайшего резерва.

Исходя из цели Государственной программы развития физической культуры, в стратегическом плане Министерства туризма и спорта Республики Казахстан на 2009 – 2011 годы поставлена задача: «Обеспечение развития физической культуры и спорта инвалидов. Показатели. Увеличение удельного веса инвалидов, систематически занимающихся физической культурой и спортом в 2011 году до 7 % от общего количества инвалидов в стране (в 2007 году - 4,5 %)». При увеличении количества занимающихся спортсменами-инвалидами, необходимо создание спортивных клубов, секций, а так же необходимы, будут и квалифицированные специалисты по адаптивной физической культуре.

В республике наблюдается тенденция к росту спортивных школ для детей с ограниченными возможностями, значит, появился спрос на тренеров по АФК, владеющих теорией и методикой спортивной адаптивной тренировки, врачебным контролем в АФК, медицинскими знаниями в области патологии.

Специалисты АФК должны формировать у инвалидов и лиц, имеющих отклонения в состоянии здоровья, не только двигательные навыки и умения, развивать физические качества, но и формировать активные знания. Эти знания должны быть не только о формах, средствах и методах физического самоусовершенствования, но и о своей болезни, путях формирования, сохранения и укрепления своего здоровья, о конкретных оздоровительных технологиях.

Заключение. Подготовка специалистов АФК диктуется социальными потребностями общества и решает важную государственную задачу - системную подготовку квалифицированных специалистов-педагогов по физкультурно-оздоровительной и спортивной работе с инвалидами всех групп и категорий, что будет способствовать их физической реабилитации, социальной и психической интеграции в жизни современного общества.

Для решения проблемы оформления АФК как профессии и специальности необходимо на первом этапе включить её в Классификатор специальностей, разработать государственный образовательный стандарт по специальности «Адаптивная физическая культура» и подготовить учебно-методическую базу.

1. Григоренко В.Г., Сермеев Б. В. Теория и методика физического воспитания инвалидов. Ч. 1-2. - Одесса, 1991.

2. Евсеев С.П., Попов В.И. Физкультурное образование инвалидов как фактор социализации личности. //АФК.- 2001, № 2. - С. 15-18.

3. Теория и организация адаптивной физической культуры: учебник. Т.2. Под общей ред. проф. С.П. Евсеева. - М: Советский спорт, 2005. - 448 с.

Түйін

Бейімделген дене мәдениеті бойынша мамандықтың элеуметтік керектігі

Мақалада бейімделген дене мәдениет бойынша маманданулы кадрларда дене мәдениет және жарымжандардың спорты бойынша арнайы білім қажеттігі байырқайды.

Summary

Social demand of the trade on adaptive physical training

The requirement of vocational education and physical training and sports of invalids for qualified personnel on adaptive physical training in article is proved.

УДК 796.062-056.24(574)

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ АДАПТИВНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

С.Ж.Сыздыкова -

к.п.н., соискатель Казахской академии спорта и туризма, Алматы

На этапе коренных социально-экономических изменений в Республике Казахстан важнейшими в системе мер социальной защиты инвалидов становятся ее активные формы, наиболее эффективной из которых является физическая реабилитация и социальная адаптация средствами физической культуры и спорта.

Актуальность исследования определяется наличием и ростом в социальной структуре общества значительного количества лиц с отклонениями в состоянии здоровья (инвалидов). Общая численность инвалидов всех групп и категорий в Казахстане более 475 тысяч (3%). Ежегодно свыше 40 тысяч человек впервые признаются инвалидами. По экспертным оценкам, реальное число инвалидов намного больше, поскольку в Казахстане под категорию инвалидов не подпадает часть людей, имеющих психические отклонения, и умственно отсталые дети.

Растет число детей-инвалидов. По статистическим данным министерства здравоохранения на 1 января 2008 года число детей-инвалидов составило 43472 ребенка, из них детей до трех летнего возраста 4241.

Что касается социально-правовых аспектов, организационных структур развития адаптивного спорта и физкультурно-оздоровительных программ для инвалидов, то в разных странах они различны: многое зависит от социально-экономического уровня развития каждой конкретной страны. Например, в США физкультурно-оздоровительная и спортивная работа среди инвалидов опирается на законодательные акты, уравнивающие права инвалидов с другими категориями населения; спортивные сооружения и транспорт приспособлены для инвалидов; программы разрабатываются в учебных и научных центрах и опираются на прочную теоретическую базу; физкультурно-оздоровительная и спортивная работа среди инвалидов начинается с детского возраста; в стране налажена четкая система деятельности оздоровительных и спортивных организаций инвалидов, многие из которых успешно работают уже не один десяток лет; издаются специализированные журналы; выпускаются специальные вспомогательные средства для инвалидов, занимающихся физкультурой и спортом. Физкультурно-оздоровительные и спортивные организации инвалидов США финансируются как за счет государства, так и за счет частных инициатив и спонсоров. Осознавая, что физкультурно-оздоровительная и спортивная активность влияет на восстановление трудоспособности инвалидов, большую поддержку Немецкому спортивному союзу инвалидов и всему движению в целом оказывают федеральные организации. Подготовка кадров, в отличие от вышеупомянутых стран, в Германии в основном осуществляется не учебными заведениями, а самой Спортивной федерацией инвалидов. Создание равных условий инвалидам в вопросе их вовлечения в занятия физической культурой и спортом - основное достижение развитых стран [1]. **Цель исследования.** Рассмотреть состояние и приоритетные направления развития адаптивной физической культуры, необходимые для выработки государственной концепции развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан.

Задачи исследования.

1. Проанализировать состояние адаптивной физической культуры на современном этапе.
2. Определить приоритетные направления развития адаптивной физической культуры в Казахстане.

В республике количество систематически занимающихся спортсменами-инвалидами составляет 4,5% от общего количества инвалидов [2]. Единым календарным планом республиканских массовых физкультурно-оздоровительных мероприятий предусмотрены соревнования среди всех категорий инвалидов. Последнее время их проводится более 40 в год.

В Казахстане в настоящее время сформировалась система паралимпийского спорта:

1. Национальный паралимпийский комитет.
2. Спортивная федерация паралимпийского спорта.
3. Спортивные клубы инвалидов, а также детско-юношеские спортивные школы, где есть отделения паралимпийского спорта.

Специализированные школы являются важным звеном в комплексной системе реабилитации инвалидов и имеют своей целью их физическую и психологическую реабилитацию средствами физической культуры и спорта, независимо от возраста и специфики инвалидности. В четырех городах открыты областные специализированные школы по инвалидному спорту, которые финансируются местными бюджетами:

- Специализированная спортивная школа инвалидов «Кайсар» г. Астана, культивируемые виды спорта: армреслинг, дартс, легкая атлетика, футбол, настольный теннис, плавание, тогыз-кумалак, шахматы, шашки.

- Областная спортивная школа по инвалидному спорту г. Караганда, культивируемые виды спорта: плавание, легкая атлетика, настольный теннис, волейбол, футбол, шашки, тогузкумалак.

- Южно-Казахстанская областная специализированная спортивная школа для инвалидов г. Шымкент, культивируемые виды спорта: баскетбол, боулинг, сидячий и простой волейбол, легкая атлетика, плавание, пауэрлифтинг, шашки, шахматы, тогузкумалак.

- Детско-юношеская спортивная школа № 8 г. Алматы, отделение инвалидного спорта по футболу.

По Республике функционируют 4 спортивных клуба инвалидного спорта: в Мангистауской, Атырауской областях, в Астане и Алматы.

Расширяются международные связи спортсменов-инвалидов. На I юношеских Азиатских паралимпийских играх. Токио (Япония), 2009 г. завоёвано 23 медали: 7 золотых, 12 серебряных и 4 бронзовые награды. В соревнованиях по плаванию все паралимпийцы Казахстана получили награды, одна медаль – в легкой атлетике. Чемпионат мира по волейболу сидя. Иран, 3-е место. Чемпионат Азии по пауэрлифтингу Куала — Лумпур (Малайзия), октябрь 2009г., 2-е и 3-е место пауэрлифтинг [3].

Вместе с тем проводимая государственными и общественными организациями работа не решает в должной мере проблему физической реабилитации и социальной адаптации инвалидов, имеющиеся в стране спортивные традиции, научный и кадровый потенциал используются в этих целях недостаточно.

Основными причинами слабого развития физической культуры и спорта среди инвалидов являются: отсутствие специализированных спортивных сооружений, оборудования и инвентаря, недостаток профессиональных кадров, необеспеченность финансированием, отсутствие в достаточной степени у самих инвалидов потребности в физическом совершенствовании, информационной освещенности.

Физическая культура и спорт, являясь фактором оздоровления и формирования здорового образа жизни, способствует профилактике инвалидизации населения. Использование средств физической культуры является эффективным средством физической реабилитации и социальной адаптации.

Вместе с тем работа спортивных организаций инвалидов, большинства территориальных государственных органов управления физической культуры и спортом сводится к подготовке и проведению различных соревнований по видам спорта и участию сильнейших спортсменов-инвалидов в республиканских и международных соревнованиях.

На низком уровне проводится физкультурно-оздоровительная и спортивно-массовая работа среди контингента специальных учебных заведений для воспитанников с отклонениями в физическом и умственном развитии. Большинство из них испытывают потребность в специальном оборудовании и инвентаре, специалистах по работе с инвалидами.

Проблемой является отсутствие доступной информации о деятельности местных органов власти, специальных коррекционных учреждений, спортивных федераций, клубов и секций, имеющих положительный опыт развития физической культуры и спорта среди лиц с физическими и умственными ограничениями.

В республике отсутствует государственный заказ на подготовку специалистов по адаптивной физической культуре, проведение научных исследований, создание информационно-методического и пропагандистского обеспечения.

Низка роль клиник, врачебно-физкультурных диспансеров и других учреждений здравоохранения в реабилитации инвалидов средствами физической культуры и спорта.

В то же время в стране нет единого государственного подхода к решению указанных проблем, нет соответствующей научно-обоснованной концепции развития физической культуры и спорта инвалидов и как следствие – нет необходимой законодательной базы.

Изучение передового опыта развития физической культуры и спорта инвалидов развитых стран и формирования АФК в России и в странах СНГ [4,5] так же анализ состояния этого вопроса в Казахстане позволил нам выделить следующие приоритетные направления деятельности по развитию адаптивной физической культуры в Республике Казахстан.

1. В системе образования и науки необходимо:

- начать подготовку кадров по специальности «Физическая культура и спорт для лиц с отклонениями здоровья (инвалидов) в среднем и в высшем профессиональном образовании;

- ввести в систему повышения квалификации и переподготовки специалистов обучение по физической реабилитации инвалидов средствами АФК;

- обеспечение современными научно обоснованными и апробированными программами и методическими рекомендациями по адаптивной физической культуре учебных заведений, учреждений дополнительного образования, спортивных клубов, ДЮСШ, в которых организованы занятия с инвалидами и детьми с отклонениями в развитии;

- научно обосновать и внедрить новые программы по физическому воспитанию дошкольников, учащихся и студентов специальных медицинских групп дошкольных учреждений, общеобразовательных школ и вузов; учащихся коррекционных школ, специальных интернатов, профтехнических училищ – интернатов для инвалидов;

- предоставить инвалидам возможность получать профессиональное образование по физической культуре и спорту и адаптивной физической культуре, необходимое для работы с лицами, имеющими физические или интеллектуальные ограничения.

2. В системе физической культуры и спорта необходимо:

- вовлечение как можно большего числа инвалидов в занятия физической культурой и спортом, для этой цели проводить физкультурное просвещение, информационно-пропагандистское обеспечение физической культуры инвалидов и массового спорта среди инвалидов; привлечение к этой деятельности наиболее популярных средств массовой информации (телевидение, радио);

- переоборудование, переоснащение и приспособление существующих и вновь создаваемых физкультурно-оздоровительных и спортивных объектов с целью обеспечения их доступности для инвалидов;

- разработать типовые уставы детско-юношеской адаптивно-спортивной школы, а также типовой устав спортивного клуба инвалидов;

- назначение от государства стипендий членам национальных сборных команд.

3. В системе здравоохранения необходимо:

- начать подготовку спортивных врачей, деятельность которых необходима в сборных командах по адаптивному спорту;

- создать условия спортсменам-инвалидам для систематического прохождения комплексного медицинского контроля;

- в реабилитационных центрах проводить физическую реабилитацию инвалидов в соответствии с нозологией.

Заключение. Современное состояние адаптивной физической культуры в республике требует принятия комплекса государственных мер по развитию приоритетных направлений физической культуры и спорта инвалидов.

В обществе созрели социальные предпосылки для разработки Концепции государственной политики Республики Казахстан в области реабилитации и социальной адаптации инвалидов средствами физической культуры и спорта.

1. Жиленкова В.П. Спорт инвалидов: становление и развитие // Спорт, туризм, здоровье. - 1996. - № 4.

2. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА РК О Государственной программе развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2007-2011 годы. Астана 2006г.

3. Форум: Просмотр темы PRO наш спорт сайт <http://www.invalid.kz/>

4. Теория и методика физического воспитания различных групп населения: Учебник для студентов высших учебных заведений физического воспитания и спорта. - Киев: Олимпийская литература, 2003. - 391 с.

5. Физическая реабилитация и спорт инвалидов: нормативные правовые документы, механизмы реализации, практический опыт, рекомендации: Учебно-методическое пособие /Автор-составитель А.В. Царик. - М.: Советский спорт, 2000. - 592с.

Tүйін

Мақалада бейімделген дене мәдениеттің күйіне талдау берілген және Қазақстандағы бейімделген дене мәдениеттің дамытуының басымды бағыттары анықталған.

Summary

In article the analysis of condition of adaptive physical training at the present stage is given, and priority directions of development of adaptive physical training in Kazakhstan are defined.

Қ.ЖҰМАДІЛОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ҰЛТ ТАҒДЫРЫ ЖӘНЕ КӨРКЕМДІК ТАНЫМ

Руда Зайкенова –

филол. ғыл.к., доцент КазГосЖенПУ

Қазақ басынан өткен небір тарихи оқиғалардың Қ.Жұмаділов шығармашылығындағы көркем жүйеленуін бүгінгі күн талабына сай зерттеу және оларды ұлттық таным тұрғысынан әдеби айналымға қосу бүгінгі мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша атқарылып жатқан қыруар жұмыстардың бірі болмақ. Орыс әдебиетінің теоретигі Н.А.Гуляев: «Көркемдік таным дегеніміз – заттар мен құбылыстардың адам өмірімен тікелей байланыста болатын шындық болмысқа адамның эстетикалық қатынасының жоғарғы формасы», – деген болатын [1,69]. Бұл тұрғыдан алғанда ұзақ уақыт ақтандақ қатарында қалып, зерттелмей келе жатқан тақырыптардың бірі – қазақ романдарындағы бодандықтың көрінісі және ұлт тағдыры мәселесі. Қытайдағы қазақтардың ұлт-азаттық көтерілісіне байланысты және өткен ғасырлардың бұрмаланып түсіндірілген немесе белгісіз болып келген тұстарын белгілі кезең

шындығымен байланыстыра қарап, Қ.Жұмаділов шығармалары арқылы бұған тиянақты жауап беруге әбден болады. Ондай өзекті мәселені шешу үшін ізденушіге төмендегідей міндеттер белгіленуі керек.

1. тарихи шығарма мен тарихи шындықтың арақатынасын анықтау;
2. Қаламгердің тақырыптық және идеялық-көркемдік табиғатын ашу негізінде оның шығармашылығының ұлтшылдық сипатын ерекшелену;
3. өмір шындығын көркем шығарма арқылы тарихи-әлеуметтік тұрғыдан талдаудың маңыздылығы және мұндағы жазушының дүниетанымын айқындау;
4. өмір құбылыстарын нақты-тарихи мазмұнда игеріп, реалистік прозаның озық үлгісін орнықтыруы;
5. жазушы кейіпкерлері – қоғамдық ортада өзінің тұрақты орны бар, мінез-құлқы қоғамның басқа мүшелерімен практикалық қарым-қатынасында ашылатын, өз уақытының әлеуметтік-тұрмыстық белгілерін бойына жинақтаған бірегей тұлғалар екендігі;
6. реалист-қаламгер қаһарманның өмір сүрген уақытының өзіне тән белгілерін сақтай отыра, қоғам кемістіктерінің сыр-сипатын көркемдік дәстүр аясында тәптіштеп талдауы;
7. жазушының тарихи дамудың объективті заңдылықтарына мән беріп, адамды қоғамдық-әлеуметтік қатынастардың дамуына сәйкес алып қарауының негізгі алғышарттарын айқындау;
8. жазушы ұстанымдарының нақты ерекшеліктері сол кезеңдегі тарихи жағдаймен, тұлғаның ішкі эволюциясымен тікелей байланыстылығы;
9. образдар жүйесінің бейнеленуіндегі жазушы шеберлігіне мән беру; кәсіби ұлттық прозамыздың даму тарихында аса маңызды орын алатын адам мен дүние құбылыстарын бейнелеудегі негізгі әдіс – реализмге жүгінуі;
10. жазушының көркем туындыларына тарихи-типологиялық, салыстырмалы талдаулар жасау арқылы көркемдік және дүниетанымдық тұрғыдан Шыңжан әдебиетімен салыстырулар жүргізіп, өзіндік түйіндеулер мен тұжырымдар ұсыну.

Ұлттық әдебиетімізде ұлттық таным негіздерінің Қ.Жұмаділов шығармаларынан көрініс табуы – рухани мәдениетіміздің даму тарихында, әдебиеттің этникалық, әлеуметтік сипатында өзіндік эволюцияға ие. Ұлттық тұлға және ел мен жер тағдырының бірлікте қаралуы – ұлттық сөз өнеріміздің көне дәуірлерден бүгінге дейін үзілмей, жалғасып келе жатқан дәстүрінің ғылыми-теориялық тұрғыда кеңеюіне, қазіргі қалыптасып келе жатқан жаңа ұлттық мәдениеттің бүгінгі жаһандандудың шылауында кетпей, тегеурінді түрде дамуына жол ашты.

Қаламгер еңбегінің жалпы жүйесіне шолу жасағанда, қазақтың ұлт болып қалыптасқан көшпелі қоғамынан бастап, ХХ ғасыр басында жетекші орынға шыққан Алаш зиялыларының күрескерлік идеясына дейінгі ел мен жер тағдырының қабат-қатпарын түгел қопарыстыруға тура келеді. Сондықтан да оның тақырып таңдаудағы талғамы, өзіндік көзқарасы, таным-түсінігі деңгейінен көзіміз жеткен бір шындық, ең алдымен оның шығармаға өзек болатын оқиғаның монотникалық сипатын әбден зерделеп, көкірек көрігінде пісіріп, жетілдірмейінше қолына қалам алмайтындығы, міне осындай талғампаздық пен табанды ізденістің нәтижесінде, қазақ әдебиетіндегі ақтаңдақ беттердің толығы, екіншіден, жазушы туындыларына тән сипат – сюжеттік-композициялық компоненттердің үйлесімділігі деуге болады. Сол себепті, Қ.Жұмаділов шығармалары тарихи құжаттарды тізбелеу емес, қазақ тарихының алмағайып кезеңдерінің көркем шежіресі іспетті деуге толық негіз бар. Мысалы, екі томдық «Дарабоз» романында ХІІІ ғасыр яғни Ш.Уәлиханов «қаһармандық дәуір» деп атаған кезеңнің бұрын сөз болмаған шындығы бас кейіпкер Қабанбай батыр образы арқылы анықталса, «Прометей алауы» атты романында жоңғар шапқыншылығынан кейін дағдарысқа түскен дін уағыздаушыларының екі өлкедегі қайраткерлік жолы Ақтайлақ би арқылы сомдалады. «Тағдыр» романында Шыңжан өлкесіндегі (Алтай, Тарбағатай, Іле аймақтары) қазақтардың ежелгі атамекеніне қоныстану тарихы Қытайдағы екі мың жылдан аса уақыт өмір сүрген монархиялық патшалық өкіметтің 1911 жылға дейінгі тарихи жағдайларымен байланысты күрескер тұлға Демежан арқылы өрбісе, «Соңғы көш» романында 1911 жылдан кейінгі қазақтың тәуелсіздік жолындағы алашшыл идеясы негізге алынады.

Қ.Жұмаділов 1960-1990 жылдардағы қаулап өскен тарихи романдар қатарына ғана емес, тәуелсіздік алғаннан кейінгі уақытта да қазақ прозасының қорына ауыз толтырып айтарлықтай үлес қосып келеді. Оның қаламынан 10 роман, 12 повесть-хикаят, 50-ге тарта әңгіме, 100-ге тарта мақала туған екен. Осы еңбектердің басым көпшілігі тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдардың жемісі. Айталық, «Тұл дүние» (2003) повесті, «Дарабоз» 1-кітап (1994); «Дарабоз» 2-кітап (1996), «Таңғажайып дүние» (1999) «Прометей алауы» (2001), «Қылкөпір» (2002), «Атамекен» (2003) романдары мен «Мәңгілік майдан» (2008) кітабына топтастырылып берілген осы аттас хикаят пен «Найман-Ана ескерткіші» повесті, «Зауал», «Мерген», «Аманат», «Әмбебап әйел», «Есі ауысқан адамдар» қатарлы әңгімелері және де «Әділ сот алда. Ол – уақыт соты», «Ақ қағаз –арым, қара сия – қаным», «Жазушының жаңа айқайы қайдан шығады», «Менің өмір жолым оңай болған жоқ», «Ұлттан тыс тұратын әдебиет те, жазушы да болмайды», «Күреспен өткен ғұмыр», «Аспанға тас лақтырма төбене түседі» сияқты сыр-сұхбаттары мен мақалаларын атап айтуға болады.

Соңғы екі жылда жазылып, бүгінгі күннің өзекті мәселелерін қозғайтын «Тозақ оты», «Ақтұманың Қаншайымы», «Абылайдың ақырғы батыры» атты повесть-хикаяттары мен «Күйеу бала»,

«Абақты», «Кешірім», «Бір шөлмек сыра», «Фәни мен бақи дүние арасы», «Тоқымқағар» т.б. әңгімелері мен бүгінгі әдеби үрдістің барысын талдап, анығын айтатын мақалалары мен сыр-сұхбаттары мерзімді баспасөз беттерінде үнемі жарияланып келеді. Оның үстіне бұл еңбектері «Тозақ оты» деген атпен биыл жеке том болып, баспадан шығып отыр. Әсіресе, осындағы Қытайдың «Тарым» атты жазалау лагерінен жазылған кітаппен аттас повесть ондағы қазақ, ұйғыр тәрізді ұсақ ұлт оқымыстыларының басынан кешкен азаптың айнасы іспетті.

Аталған шығармалардың ішінен біз тарихи тақырыпқа негізделген романдары мен хикаяттарын тарихи дерек көздерімен және басқа да тақырып ауқымы ұқсас романдармен салыстыра келгенде, қаламгердің қазақ әдебиетіне, оның ұлтшылдық танымы мен көркемдік әлеуетін арттыруға қосқан ұшан-теңіз үлесін аңғардық.

Онда қамтылатын заман шындығы көп жағдайда Қытайдағы қазақтар тарихымен тығыз байланысты. Сондықтан да жазушы шығармаларындағы Шыңжаң аймағындағы жергілікті халықтың қай кезде болмасын, Цин династиясы үстемдік еткен кезде де, Миньго өкіметі тұсында да оқтын-оқтын жүргізілген аяусыз астамшылықтарға ұшырауы – тарихи шындық.

Тарихи шығармалардағы сюжеттік желілер әр кейіпкердің тағдырын кескіндеп, түрлі өтпелі кезеңдерде қалыптасқан мінез ерекшелігі мен ұлттық характерін ашып тұрады және де көп жағдайда оқиғаның болған орны нақтылы көрсетіледі. Образ сомдап, олардың алуан түрлі характерін ашудағы жазушының негізгі мұраты – ұлттық құндылықтарымызды екшеп көрсету. Ұлттық идея мен ұлттық мүддені, ұлттық талғам-түсінік пен ұлттық психологияны тереңнен тартып, ел мен жер тағдырын көркем шығарма шындығына көтере білу – өз отанына шексіз берілген талғампаз дарын иесінің ғана қолынан келмек. Міне осыдан келіп, жазушы қолтаңбасына тән өзгеше сыр-сипат көрінеді. Ондағы суреткерлік қуат, аз сөзге көп мағына сыйғызу, терең психологизм, стильдік-тілдік даралық, ұлттық нақыш әдебиетіміздің эстетикалық-көркемдік деңгейін биік белеске көтеріп қана қойған жоқ, қазір әлеуметтік мәселеге айналып келе жатқан «қазақ ұлтшылдығы» деген сұраққа да толық жауап бере алады.

Ал қазақ романдарында сөз болған отарлық саясаттың зардаптары – күні бүгінге дейін арнайы зерттеу объектісі болмауы – кезінде кеңестік жүйенің сыңаржақ көзқарасынан туындаған жәйт болса, қазіргі уақытта тарих пен әдебиеттің бүгінгі күн тұрғысынан толық жүйселеуге түсіп үлгермеуінен туындап отырған жәйт.

Совет өкіметі билеп-төстеп тұрған тұста отарлаудың сан алуан қитұрқы тәсілдері күнделікті тіршілікке дендей еніп, ұлттық сананы жоюға жоспарлы түрде қызмет етті. Бұл бағытты, атап айтқанда «отарлауды» (колонизация) сол кездегі яғни ХХ ғасырдың басындағы орыс баспасөзі жасырып-жаппай-ақ ашық жазып отырған болатын. Қазан төңкерісіне дейінгі орыс зерттеушілерінің басым көпшілігінің ниеті де отарлаушы шенеуніктердің пиғылымен ұштасып жатты. Мұны 1917 жылдардан кейін марксизм идеологиясына бейімдеген В.И. Ленин отарлаудың жергілікті халыққа екі жақты әсері туралы айта келіп, «отарлау саясаты үстем тап өкілдеріне ғана тән» деген кереғар қағиданы орнықтырды және ол «отарлау» сөзін «бос жатқан жерлерге қоныс аудару» деген сөзбен ауыстырды. Шындығында отарлау саясаты таптық тұрғыдан емес, этникалық құбылыс ретінде сипатталуы керек еді. Алаштың рухани көсемі А. Байтұрсынұлы алаш арыстарының негізгі түйінді ойын бірақ ауыз сөзбен жеткізінгі: «Қазіргі қазақ мәселелерінің ең зоры – жер мәселесі. Бұл – қазақтың тірі иә өлі болу мәселесі» [2].

Шоқанға – «оқығанның жалғызы», Абайға «қазақтың жалғызы» деп анықтама берген [3] Алаш зиялыларының көсемі Ә. Бөкейхановтан бастап, ХХ ғасырдың бас кезінде бұған дейінгі қазақтың басып өткен жолын, тайпалар тағдырын, рулық ұстанымдарын, ұрпақтан-ұрпаққа ауызша жеткен шежіресін бір ізге түсіріп, жазбаша-библиографиялық нысанға көшіруде қайрат көрсеткен қаламгерлеріміз баршылық. Бұл салада әсіресе, Қ. Халид, М. Ж. Көпеев, Н. Наушабаев, Ш. Құдайбердіұлы, М. Тынышбаевтардың ізденісі ерекше. Аталған оқымыстылардың мағыналы еңбегінің арқасында бұл жұмыс белгілі жүйеге түсіп, тарихи дерек көздерінің типтік сипатталуының негізі жасалды. Ал Қ. Жұмаділов тарихи романдар легін жазу барысында негізінен қытай мен орыс архивіндегі деректерге жүгінсе де, бұған халық жадысы қалай баға беретінін бір мезет естен шығармайды. Бұлай дейтін себебіміз, өткенімізге ұлттық мүдде, ұлттық таным тұрғысынан қарау – жазушының негізгі кредосы.

Ш. Уәлиханов пен Қ. Халидтің еңбектерін қазіргі сол өлкені зерттеуші тарихшылардың өзі өте жоғары бағалап, дерек көздерінің дәлдігін және де қытай деректерінде қатталмаған бірақ тарихта болған оқиғалардың жан-жақты сипатталғанын жазады. Қытай зерттеушілері бұл ақиқатты енді ғана аңғарып, енді ғана мойындап жатса, Қ. Жұмаділов жоғарыдағы екі ғалымның еңбегінде соншалықты нәр бар екенін осыдан шерік ғасыр бұрын жариялатқан көркем шығармасында дәлелдеп, олардың алдын орап кеткен жоқ па?! Емдеше бұл да жазушының зеректігін, көрегендігін куәландырады. Тәуелсіздік таңымен бірге тарихшыларға да сілкініс туып, енді олар өткенімізге ұлттық мүдде тұрғысынан баға беруге мүмкіндік алып, соны ойларға бет бұрды.

Қ. Жұмаділовті өзге жазушылардан ерекшелендіріп көрсететін белгі ең алдымен қаламгердің шекараның арғы беті мен бергі бетіндегі қоғамның қат-қабат басты оқиғасын ең бірінші болып, мемлекеттердің даму мәдениеті аясында қарастыра алуы, екіншіден, мұны қазақтың ежелгі болмысын, қанына сіңген дағдысын, табиғи түйсігі мен ойлау қабілетін сактай отырып, деградацияға ұшырап бара жатқан елінің ұлттық сезімін сақтап қалуға күш салуы дейміз.

Ғаламдану белең алған заманда қазақ халқының тарихын, мәдениетін, өмір сүрген аймағының тұрмыс-тіршілігін танып-білу – еліміздің тәуелсіздігін баянды етудің маңызды шарттарының бірі болуға тиіс. Қ.Жұмаділовтің ұстанымы кенес өкіметі тұсында да, қазіргі уақытта да өз халқының өзекті проблемасымен ұласып жатты. Бұл жолда ол ең алдымен халықтың ауыз әдебиетіндегі тозбайтын, ескірмейтін тағлымды түйіндерді ескерді. Бұдан кейін әлемдік әдебиеттер үлгісін меңгере отырып, өткен тарихты суреттеуде М.Әуезов тағлымын арқа тұтты. Сондай-ақ ұлттың ғұмыр сүру қисынына, дәстүр дағдысына, өсіп-өну табиғатына мұқият ден қоя білді. Сайып келгенде, қаламгер ата-баба даналығынан, сол сілемде қалыптасқан ұлтының ғұмыр сүру дағдысынан, жөн-жосығынан көз жазбай, адамға да, қоғамға да, заманға да сабырлы әрі сергек қарап, өзінің оған деген ішкі пайымын қағазға түсіруден жалыққан жоқ.

1. Гуляев Н. А. *Теория литературы. Изд. 2-е, испр. и доп.* – М.: Высшая школа, 1985. – 271 с.

3. Байтұрсынұлы А. *Аңдаспаған мәселе турасында. / Бес томдық шығармалар жинағы. Жауапты редакторы А.Ісімақова. 5-том.* – Алматы: Алаш, 2006. – 288б.

3. Қамзабекұлы Д. *Алаш және әдебиет.* – Алматы: Фолиант, 2002. – 474 б.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы художественной истины и судьбы народа в произведениях К. Жумадилова.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Р.Н.Бегайдарова - КазГосЖенПУ

Высшее образование, обучение в высшей школе - традиционно воспринимается как этап получения личностью максимально высокого уровня профессиональной компетенции. В свою очередь, традиционно все процессы обучения и образования ассоциируются с педагогикой, обладающей многовековой историей и, как представляется многим, развитой теорией этих процессов. Однако опыт показывает, что педагогические принципы, подходы к обоснованию содержания образования, рекомендации по структуре обучения и воспитания в большинстве своем ориентированы на общеобразовательную школу и малоприменимы к высшей школе.

Поэтому, в современных условиях, когда возрастает значимость высшего образования как ведущего фактора профессионализации личности важную роль играют инновационные подходы к образованию.

Обучение в высшей школе, прежде всего, должно обеспечивать личности наиболее высокий уровень профессиональной компетенции в выбранной области. Кроме того, на наш взгляд, высшее образование способствует становлению личности ученого, личности исследователя, способного двигать развитие научного знания.

Теория высшего образования, как и вся дидактика высшей школы, должна реализовать принцип управляемого усвоения знаний. Только тогда можно будет учесть специфику высшего образования и поставить на научную основу как решение проблем определения набора специальностей и синтеза содержания обучения в высшей школе для конкретных специальностей, так и освоение преподавателями высшей школы своей профессиональной деятельности по управлению усвоением студентами содержания образования. А это возможно только при комплексном применении инновационного подхода в высшем образовании. Сегодня как никогда возросла социальная потребность в нестандартно мыслящих творческих личностях. Потребность в творческой активности специалиста и развитом научно-техническом мышлении, в умении конструировать, оценивать, рационализировать технику и технологию быстро растет. Решение этих проблем во многом зависит от содержания и технологии обучения будущих специалистов.

Новые требования общества к уровню образованности и развития личности, приводят к необходимости изменения технологий обучения. Сегодня продуктивными являются инновационные технологии позволяющие организовать учебный процесс с учетом профессиональной направленности обучения, а также ориентацией на личность студента его интересы, склонности и способности.

Инновации в образовательной деятельности – это использование новых знаний, приёмов, подходов, технологий для получения результата в виде образовательных услуг, отличающихся социальной и рыночной востребованностью. Изучение инновационного опыта показывает, что большинство нововведений посвящены разработке технологий.

Принципиальное новшество, вносимое компьютером в образовательный процесс – интерактивность, позволяющая развивать активно-деятельностные формы обучения. Именно это новое

качество позволяет надеяться на эффективное, реально полезное расширение сектора самостоятельной учебной работы студентов. В настоящее время большинство передовых ВУЗов Казахстана стремится модернизировать систему образования на основе широкого использования информационных и коммуникационных технологий, которые сегодня предлагают новые перспективы и поразительные возможности для обучения. Информатизация образования ассоциируется с пирамидой, основанием которой служат новые электронные образовательные продукты. Каждый ВУЗ при разработке ресурса руководствуется кроме стандарта, еще и своими внутренними потребностями, наличием или отсутствием лабораторной базы, производственных площадей, изучаемыми программными продуктами, наличием высококвалифицированных специалистов, как в предметной области, так и в области, связанной с разработкой электронного образовательного ресурса в целом. С целью повышения качества подготовки специалиста, активизации познавательной деятельности студентов, раскрытия творческого потенциала, организации учебного процесса с высоким уровнем самостоятельности в Казахском женском педагогическом университете преподаватели осваивают автоматизированную обучающую систему «Интеллектуальный класс» на базе программного продукта «ПРОФИСОФТ» с пакетом прикладных программ по созданию и эксплуатации электронных мультимедийных учебно-методических изданий «Учебник». Создание мультимедийных ресурсов в ВУЗе набирает обороты и интерес к таким ресурсам, как со стороны преподавателей, так и со стороны студентов растет, так как мультимедийная технология предоставляет возможность синкретического обучения, т.е. одновременно зрительного и слухового восприятия материала, активного участия в управлении его подачей, возвращения к тем разделам, которые требуют повторного анализа.

Внедрение мультимедиа-технологии создает предпосылки для интенсификации образовательного процесса. Они позволяют широко использовать на практике психолого-педагогические разработки, обеспечивающие переход от механического усвоения знаний к овладению умением самостоятельно приобретать новые знания. ММТ способствуют раскрытию, сохранению и развитию личностных качеств студентов.

Мультимедиа - это взаимодействие визуальных и аудиоэффектов под управлением интерактивного программного обеспечения с использованием современных технических и программных средств, они объединяют текст, звук, графику, фото, видео в одном цифровом представлении.

Мультимедийные системы позволяют воплотить в реальность на одном рабочем месте изобразительные средства различной природы и выразительности, выбор которых должен соответствовать содержанию конкретного изучаемого предмета и законам психологического воздействия и восприятия. Эти системы представляют собой логично встроенный в компьютерную программу набор ссылок, кнопок интерфейса, при активизации которых происходит переход на новый уровень системы ссылок или открывается конечное окно, содержащее необходимую информацию для пользователя. Данная технология широко используется в разнообразных электронных учебниках. Одно из основных преимуществ данного метода перед традиционными заключается в том, что студенты могут самостоятельно подбить темп изучения материала, последовательность его прохождения.

Такой подход позволяет решить следующие проблемы:

- повышение мотивации студентов к изучению специальных дисциплин, так как при создании ресурса студенты сталкиваются с необходимостью приобретения навыков работы с множеством прикладных программ;

- расширение спектра самостоятельной учебной работы студентов;

- получение готового продукта;

- познавательное исследование предметной области в целом;

Таким образом, создание электронного обучающего мультимедийного ресурса значительно индивидуализирует учебный процесс, увеличивают скорость и качество усвоения учебного материала, существенно усиливают практическую направленность, в целом - повышают качество образования.

Сегодня мультимедиа-технологии — это одно из перспективных направлений информатизации учебного процесса. В совершенствовании программного и методического обеспечения, материальной базы, а также в обязательном повышении квалификации преподавательского состава видится перспектива успешного применения современных информационных технологий в образовании.

1. Андерсен Бенг Б. *Мультимедиа в образовании: специальный учебный курс. Информационные технологии в образовании. 2-е изд., испр. и доп.* — М.: Дрофа, 2007. 224 с

2. Осин А.В. *Мультимедиа в образовании: контекст информатизации.* - М.: Агентство «Издательский сервис», 2004.-320 с.

3. *Мультимедиа* — Википедия / <http://ru.wikipedia.org/wiki/Мультимедиа>

Түйін

Бұл мақалада жоғары оқу орындар жүйесіндегі қазіргі заманғы информациялық, инновациялық технологиялардың қолданысы қарастырылады.